

Current Debates on Social Sciences 2

Educational Sciences, linguistic Sciences and Philosophy

All Rights Reserved

It may not be reproduced in any way without the written permission of the publisher and the editor, except for short excerpts for promotion by reference.

ISBN: 978-605-9636-76-6

1st Edition

2019

Current Debates on Social Sciences 2

Educational Sciences, linguistic Sciences and Philosophy

Bilgin Kùltür Sanat Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd. Şti. pursuant to the law of intellectual and artistic works, it may not be quoted, copied, reproduced or published in any way without written permission.

Editors

Zeynel Karacagil

Ali Osman Tiro

Cover and Page Design

Cansu ARAL

Publisher

Engin DEVREZ

Bilgin Kùltür Sanat Yayınları

Certificate No: 20193

Selanik Cd. No: 68/10 06640 Kızılay / Ankara

Phone: 0 (312) 419 85 67 – Fax: 0 (312) 419 85 68

www.bilginkultursanat.com

bilginkultursanat@gmail.com

Current Debates on Social Sciences 2
Educational Sciences, linguistic Sciences and Philosophy

Editors

Zeynel Karacagil

Ali Osman Tiro

Bilgin Kùltür Sanat Yayınları
2019

İçindekiler

Çağdaş Türk Lehçeleri Söz Varlığında Yer Alan “çağ” ve “çama” Sözcükleri ve Türevlerinin Leksik-Semantik Parallellikleri Üzerine	5
Ayhan Çelikbay	
Hayvan Etiğine Yönelik Felsefi Yaklaşımlar.....	19
Banu Alan Sümer	
Türk Dili Araştırmalarında Farklı Bakış Açıları.....	28
Binnur ERDAĞI DOĞUER	
+ <i>AnlAr</i> Komitatif Çokluk Eki	32
İsmail İlgin	
Namdar Rahmi Karatay’dan Tahsin Nahid Uygur’a Gönderilen “Yıllık Destan” İsimli Şiir Üzerinde Bir İnceleme.....	39
Kazım ÇANDIR	
Rusya’da Sözlü Çeviriye Yaklaşımlar.....	55
Lada Aksüt	
Analysis of the English Translation of Hasan Ali Toptaş’s <i>Gölgesizler</i> within the Framework of Werner Koller’s Equivalence-Oriented Approach.....	64
Giray FIDAN	
Merve GÜNDOĞDU	
“Tilki Heidegger” Üzerine Bir İnceleme	74
Sengün M. Acar-Keskin	
Öğretmen Adaylarının Fen Öğretimi Sürecine Yönelik Öz-Yeterlik Düzeylerinin İncelenmesi	80
Tuğba Taflı	
Tahir Atıcı	
Batıdan Geçen Spor Terimleri Kullanılarak Oluşturulan Spor Deyimleri ve Bu Deyimlerin Oluşum Şekilleri Üzerine Bir Değerlendirme.....	89
Uğur ÖZGÜR	
Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüklerine Genel Bir Bakış	102
Ümmügülsüm Dohman	
Interactions Between James Joyce’s <i>Ulysses</i> and Italo Svevo’s <i>Confessions of Zeno</i>	111
Victoria Bilge Yılmaz	

Çağdaş Türk Lehçeleri Söz Varlığında Yer Alan “çağ” ve “çama” Sözcükleri ve Türevlerinin Leksik-Semantik Parallellikleri Üzerine

Ayhan Çelikbay¹

1. Giriş

Çağdaş Türk lehçelerinde “çağ” ve “çama” sözcükleri ve türevleri işlek bir kullanım alanına sahiptir. Bu sözcüklerin leksik-semantik özellikleri nicelik bakımından çok çeşitlilik gösterir. Bu leksik-semantik çeşitlilikte, basit yapılı, çekim eklerinden kalıplaşmış veya yapım eklerinden türetilmiş ve birleşik yapılı türevler önemli rol oynar.

“çağ” ve “çama” sözcükleri ve türevlerindeki leksik-semantik çeşitlilik, bir yandan bir çağdaş Türk lehçesinden başka bir çağdaş Türk lehçesine göre nicelik bakımından farklılık gösterirken diğer yandan da bu sözcükler kavramsal karşılıkları bakımından bazen birbirinden bağımsız bazen de birbirine paralel bir görüntü verir. Bu durum, söz konusu sözcüklerin fonomorfolojik ve semantik yapı bakımından bir veya ayrı yapılar olup olmadığı meselesini ortaya çıkarır.

Çalışmada, leksik-semantik bakımdan paralellik gösteren “çağ” ve “çama” sözcükleri ve türevlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. Leksik-Semantik Bakımdan Paralellik Gösteren “çağ” ve “çama” Sözcükleri ve Türevleri

“çağ” ve “çama” sözcükleri ve türevlerinin leksik-semantik özelliklerinin belirlenebilmesi için çalışmaya dahil edilen çağdaş Türk lehçelerinde hazırlanmış olan sözlükler taranmış, yapılan tanımlamalar ve örnekler çıkarılmış ve elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak incelenerek semantik bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Sözlük taraması sırasında, çağdaş Türk lehçeleri sözlükçülüğünde, “çağ” ve “çama” sözcükleri ve türevlerinin leksik-semantik özelliklerinin belirlenmesi ve madde başı veya alt madde düzenlerinin kurulmasında yaklaşım ve yorumlama farklılıkları bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu farklılıklar, “çağ” ve “çama” sözcükleri ve türevlerinin çağdaş Türk lehçeleri sözlüklerine işlenmelerinde leksikografik ve leksik-semantik düzensizliğe sebep olmuş, bu düzensizlik de bu sözcük birimlerin leksik-semantik sınırlarının bir bütün olarak belirlenmesini güçleştirmiştir.

Herhangi bir sözlük çalışmasında “çağ” ve “çama” sözcükleri ve/veya türevleri bazen tek bir madde altında toplanırken bazen de ayrı madde başları halinde değerlendirilmeye çalışılır. Örneğin, ÖTİL’de “çağ” beş ayrı madde başı olarak verilirken, ATS’de “çak” tek madde başı olarak yer alır. Bazen de, ilgili Türk lehçesinde mevcut olan kavramlardan bazılarının aynı madde

---

¹ Doç. Dr., Ayhan, Çelikbay, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, acelikbay@hotmail.com

başı altında alt maddeler halinde sıralandığı da görülür. Leksik değerine sahip bazı sözcüklere ne madde başında ne de alt maddede yer verilir, bu gibi sözcükler madde başı için verilen örnek metinlerden tespit edilmiştir. Bazı durumlarda ise bir Türk lehçesi sözlüğünde yer alan bir sözcüğe başka bir Türk lehçesi sözlüğünde yer verilmez ancak ilgili sözcüğün varlığı o Türk lehçesine ait edebî metinlerden izlenebilmektedir.

Madde başı, alt madde ve örnek metin taramalarından elde edilen bulgular temelinde bu sözcüklerden “çağ” sözcüğü ve türevlerinin; “zaman”, “yer ve yön”, “olasılık (ihtimal)”, “tahmin”, “miktar, büyüklük, derece”, “amaç, gaye, hedef”, “hazırla(n)ma, hazır olma”, “esenlik, keyif ve mutluluk”, “güç, kuvvet”, “doğa taklidi ses”; “çama” sözcüğü ve türevlerinin ise “zaman”, “yer ve yön”, “esenlik, keyif ve mutluluk” ve “doğa taklidi ses” kavramları dışında kalan yukarıdaki kavramları karşıladığı belirlenmiştir.

Çalışmada, leksik-semantik özellikleri bakımından paralellik gösteren “çağ” ve “çama” sözcükleri ve türevlerinin belirlenerek karşılaştırılması amaçlandığından “çama” sözcüğünde rastlanmayan “zaman”, “yer ve yön”, “esenlik, keyif ve mutluluk” ve “doğa taklidi ses” kavramlarını da bildiren “çağ” sözcükleri ve türevleri konu dışı tutulmuştur. Ayrıca, örnekleme sadece leksik, morfolojik ve semantik bakımdan paralellik gösteren sözcükler ve türevleri alınmış, diğer sözcükler ve türevleri alınmamıştır.

2.1. “Olasılık (ihtimal)” bildirme

2.1.1. ÇAĞI/ÇAMASI (< çağ/çama isim tabanı + ı iyelik III. teklik kişi eki).

ÇAĞI.

Türkm. **çakı** ‘ihtimal, galiba, anlaşılan, belki’. İyelik ekli biçime sahip *çakı* sözcüğü, *çak* maddesinin beşinci anlamı olarak verilmiş ve “cümle başı edatı” kaydı düşülmüştür: **Çakı**, *men yalñışpıdırın* (Galiba, ben yanılmışım); **Çakı**, *olar hem gelendirler* (Belki, onlar da gelmişlerdir) (TürkmRS: 718).

Öz.b. **çağı** ‘anlaşılan, galiba’. Madde başı olarak verilen *çağı* sözcüğünün birinci anlamı ‘anlaşılan, galiba’ olup bu anlamda kullanımına ilişkin şu örnekler verilir: *Basmacılar yänä bir kaçä şoring kurgurlärning yästigini kurıtdı*, **çağı** (Basmacılar yine birkaç geberesicenin canına ot tıkadı anlaşılan) (ÖTİL II: 380).

Y.Uyg. **çégi** ‘galiba, anlaşılan’. *UTİL* ve *UygRS₂*’de “olasılık (ihtimal)” anlamı veren *çégi* yer almaz. *UygRS₁*’de *çégi* maddesi verilip *çak* maddesine gönderme yapılmıştır (UygRS₁: 404). Bu maddede ise yine gönderme yapılan konumuz sınırları dahilindeki *çağ* I (zaman) ve *çağ* IV. (tamlik) maddelerinin açıklamalarında “olasılık (ihtimal)” anlamı yine verilmez (UygRS₁: 382, 383). “Olasılık (ihtimal)” anlamı için edebî eserlerden şu örnek seçilmiştir: *Alim méniñ garmoşkamni séğinğan çégi*, *bir pede çelip bérışimni ötündi* (Alim benim mızıkamı özlemiş anlaşılan, bir melodi çalmamı rica etti (Perhat Kazimi, “Neredesin Baba?”, *Umutlu Çocuk* [“Ata, Sen Nede?”, *Ümidvar Balı*], 313).

ÇAMASI.

Y.Uyg. **çamisi** ‘anlaşılan’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilir: *U çamisi kelmeydu* (Anlaşılan, o gelmeyecek). (UygRS₁: 387).

Kırg. **çaması** ‘anlaşılan, galiba’. **çama I** maddesinin tamamlayıcı bilgi bölümünde verilen örnek ‘anlaşılan, galiba’ anlamı taşıyor: **Çaması**, *bir cakaşı işke tursa kerek* ‘Anlaşılan, iyi bir işe girmiş’ (KırgRS II: 343).

2.2. “Tahmin, önceden kestirilen, düşünülen şey” bildirme

2.2.1. ÇAĞLA- / ÇAMALA- (< çağ/çama isim tabanı + la- isimden fiil yapma eki).

ÇAĞLA-.

Türk. **çakla-** ‘tahmin etmek’. *TürkRS*’de sadece ‘tahmin etmek’ anlamı vardır. Fiile yapım ekleri ulanabilir: *çak+la-y-ış*, *çak+la-ma*, *çak+la-mak+luk* ‘tahmin etme’; *çak+la-n-* ‘tahmin edilmek’: *Ertir oñat hova bolar diyip çaklanyar* (Yarın havanın güzel olacağı tahmin ediliyor.); *menin çaklan* (<*çak+la-gan*) *çakım çakmadı* (Benim tahminim [kelimesi kelimesine: tahmin ettiğim tahminim] çıkmadı.); *onun kimdigini öyünden çaklayardım* (Onun kim olduğunu önceden tahmin ediyordum.) (TürkRS: 718).

Çuv. **çuxla-** ‘tahmin etmek’. Bu anlam için örnek verilmemiştir (ÇuvRS: 174).

ÇAMALA-.

Tat. **çamala-** ‘sanmak, düşünmek; varsaymak, tahminler yürütmek; sanmak’. *TatRS*’de **çamalau** maddesi altında verilmiş, bu anlam için örnek verilmemiştir (TatRS: 630).

2.2.2. ÇAĞLAĞU/ÇAMALAĞU (< çağ/çama isim tabanı + la- isimden fiil yapma eki+ğul fiilden isim yapma eki).

ÇAĞLAĞU.

Çuv. **çuxlav** ‘tahmin sezisi; zihin çevikliği’. Bu anlam için örnek verilmemiştir (ÇuvRS: 174).

ÇAMALAĞU.

Tat. **çamalau** ‘tahmin, sanı; varsayım’. Bu anlam için örnek verilmemiştir (TatRS: 630).

2.3. “Miktar”, “büyüklük” ve “derece” bildirme

“Miktar”, “büyüklük” ve “derece” bildiren “çağ” ve “çama” sözcükleri ve türevleri; **a.** “ölçü”, “had”, “sınır” bildirme; **b.** “azlık”, “küçüklük” ve “önemsizlik”; “yetersizlik” ve “sınırlılık” bildirme; **c.** miktarda “tahmin” bildirme olmak üzere üç ayrı grupta ele alınmıştır.

2.3.1. “Ölçü”, “had”, “sınır” bildirme

2.3.1.1. ÇAĞ/ÇAMA.

ÇAĞ.

Türk.m. **çak** ‘ölçü, sınır’. ‘Ölçü’, ‘had’, ‘sınır’ kavramının kendisini bildiren *çak* sözcüğü sadece Türkmen Türkçesinde tespit edilebilmiştir. Madde başı olarak verilen **çak** sözcüğünün birinci anlamı ‘ölçü, sınır’ olup kullanımına ilişkin şu örnek verilir: *Her bir zadıñ çakı bar* (Her bir şeyin bir sınırı var) (TürkRS: 718).

ÇAMA.

Özb. **çämä** ‘ölçü, oran, sınır, çap’. İkinci anlamdaki madde başı *çämä* sözcüğü için şu örnek verilir: *Här bir işning çämäsi bär, här daryaning kemäsi bär.* (Her bir işin ölçüsü var, her nehrin gemisi var). Atasözü (ÖTİL II: 352).

Y.Uyg. **çama** ‘yaklaşık oran, yaklaşık ölçü’. Madde başı *çama* sözcüğünün birinci anlamı için şu örnekler verilir: *kerek çamida* ‘gerekli ölçüde’, *çamidin taşkiri* ‘haddinden fazla’ (UygRS: 387).

Başk. **sama** ‘(yaklaşık) ölçü, boyut’. ‘Ölçü, had’ anlamı için *sama* maddesi içinde şu örnekler verilir: *samanı beléü* ‘haddini bilmek’; *samanan tış* ‘a. aşırı derecede, haddinden fazla; b. *meç.* ılımsız bir şekilde, ölçüsüz bir şekilde, aşırı ölçüde/derecede’; *bér sama* ‘tatlı sert, öyle böyle’ (BaşRS II: 461).

Kırg. **çama** ‘ölçü, had’. ‘Ölçü, had’ anlamı için *çama I* maddesinin tamamlayıcı bilgi bölümünde şu örnek verilir: *çamadan tışkari* ‘hadden ziyade, ölçüsüz’ (KırgRS II: 343).

Tat. **çama** ‘ölçü, boyut (yaklaşık)’. Madde başı sözcük olup şu örnekler verilir: *çamadan tış* ‘ölçü üzerinde, haddinden fazla, aşırı ölçüde/derecede, aşırı, ölçüsüz’; *çamadan tış küp* ‘aşırı fazla’. Yine *çama* maddesinin tamamlayıcı bilgi bölümünde şu örnek yer alır: *bér çama* ‘şöyle böyle, pek de iyi değil’, *çama çamaga turı kılmi* [ölçü ölçüye denk gelmez (her zaman aynı şey olmaz)] *atasözü* (TatRS: 630).

2.3.1.2. ÇAĞLA-/ÇAMALA-(P) (< çağ/çama isim tabanı + la- isimden fiil yapma eki (+ -p zarf-fiil yapma eki)).

ÇAĞLA-.

Y.Uyg. **çağli-** ‘hesaplamak, saymak, bilmek’. Madde başı **çağlimak I** sözcüğünün ikinci anlamı olup şu örnekler verilir: *El-kisse, Rum şahi Tabirniñ hösn-camali, ekli-huşi, edeb-ehlakini çağlidi* (Sonuç olarak, Rum şahı, Tahir’in güzelliği, aklı, şuur, edep ve ahlakını ölçtü/değerlendirdi). Fiile yapım ekleri ulanabilir: *çağ+la-n-*, *çağ+la-s-* (UTİL II: 643-644).

Kaz. **şakta-** ‘ölçmek, prova yapmak’. Madde başı *şaktau* sözcüğü olup şu örnek verilir: *Öleñşi öz boyuna şaıtap ertürli repertuar cinap aladı* (Şarkıcı, kendi başına ölçerek/prova yaparak değişik repertuarlar toplar) (KazTTS-II: 468).

Kırg. **çakta-** ‘yaklaşık olarak belirlemek, (göz ile) kararmak, oranlamak, ayarlamak’. *çakta-* maddesinde şu örnek verilir: **Çaktap** *siylönüñ* (Kendinizi tutarak/daha ölçülü konuşunuz). **çakta-** fiiline ulanan bazı ekler de verilmiştir: *çak+ta-l-, çak+ta-n-, çak+ta-ş-, çak+too.* **çaktal- çakta-**’nın *edilgeni; özdeşini* **çaktalıp** *tiğilgen kiyim* (onların ölçüsüne göre dikilmiş elbise) (KırgRS II: 337-338).

ÇAMALAP. Zarf-fiil ekli yapıdan kalıplaşmıştır.

Başk. **samalap** ‘hesaplı, hesaplı olarak; kararında, yerinde’. Madde başı sözcüktür. Örnek verilmemiştir (BaşkRS: 461).

Tat. **çamalap** ‘yaklaşık olarak’. Madde başı sözcüktür. Şu örnek verilir: *çamalap totu* ‘kararında harcamak’ (TatRS: 630).

2.3.2. “Azlık”, “küçüklük” ve “önemsizlik”; “yetersizlik” ve “sınırlılık” bildirme

2.3.2.1. ÇAĞLIĞ/ÇAMALIĞ (< çağ isim tabanı + lığ isimden sıfat yapma eki).

ÇAĞLIĞ.

Y.Uyg. **çağlık** ‘basit, küçük, sıradan’. Madde başı *çağlık* sözcüğünün birinci anlamı olup (*bkz.:* Hatalı Yer işareti tanımlanmamış.. dipnot) şu örnekler verilir: 1. **çağlık** *gep* ‘basit söz’; *ürtka kaşan éşiş çağlık iş, ete Kavanlıkka ceñ başlaymız* (Yurda ziyafet vermek basit iş, yarın Kavanlık’la savaşa başlıyoruz); 2. *Uniñ mubimliği çağlık* (Onun önemi çok değil); *Uniñ körgeñ künimu çağlık* (Onun başından geçenler de önemli değil); *Adil yenila biraz tartinivatkandek ipade bildürivatidu. Birağ buniñ karayiti çağlık* (Adil, yine biraz çekinir gibi bir ifade takınıyordu ama bunun hiçbir önemi yok.) (UTİL: 643).

Y.Uyg. **çağlık** ‘şaşırlacak kadar değil, büyük değil, büyük mesele değil, sınırlı’. Madde başı *çağlık* sözcüğünün ikinci anlamı için verilen örnekler: *desmayisi çağlık* ‘sermayesi sınırlı’, *hali çağlık* ‘hali vakti sınırlı’; *Uniñ kiritimi çağlık idi* (Onun geliri sınırlıydı.) (UTİL: 643). *UygRS₁*’de **çağlık** ‘az, sınırlı’ (*UygRS₁*: 383). Birinci madde başı sözcüğün birinci anlamı olup şu örnek verilir: **Çağlık** *pulim bar* (Az/sınırlı param var.) (*UygRS₁*: 383).

Kırg. **çaktuu** (**çaktı 1 ile aynı**). Madde başı *çaktuu* sözcüğü için *çaktı 1* sözcüğüne gönderme yapılır. Şu örnek verilir: **Çaktuu** *malı bar* (Az sayıda hayvanı var.) (KırgRS II:338).

ÇAMALIĞ (< çama isim tabanı + lığ isimden sıfat yapma eki).

Y.Uyg. **çamilik** ‘sınırlı olarak; sınırlı (ağırlık, miktar hakkında)’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilir: **Çamilik** *pulim bar* (Sınırlı param var.) (*UygRS₁*: 387).

Başk. **samalı** ‘sınırlı’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilir: *Éş samalı* (İş pek tatmin etmiyor.) (BaşkRS II: 461).

Kırg. **çamaluu** ‘şöyle böyle, sıradan, vasat’. İkinci anlamdaki madde başı sözcük olup şu örnek verilir: *Bayda çamaluu* (Faydası pek de büyük değil, faydası o kadar da çok değil) (KırgRS II: 343-344).

Tat. **çamalı** ‘sınırlı, ölçülü, nispeten’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilir: *Beleme çamalı* (Bilgisi sınırlı.) (TatRS: 630).

2.3.3. Miktarda “tahmin” bildirme

2.3.3.1. ÇAĞ/ÇAMA.

ÇAĞ.

Tof. **şaa** ‘yaklaşık, civarında, tahminen, ... e yakın (sadece onlu ve yüzlü sayılarla kullanılır)’. Madde başı sözcük olup şu örnekler verilir: *onnuñ şaa* ‘ona yakın’, *i’bi çüstiin şaa* ‘yaklaşık iki yüz’ (TofRS: 125).

ÇAMA.

Türkm. **çeme** ‘yaklaşık, tahmini’. Madde başı *çemeli* sözcüğünün ikinci anlamı için verilen örnektir: *sagat dört çemelerinde gelmek* ‘saat dört sularında gelmek’ (TürkmRS: 728).

Özb. **çämä** ‘kararlama, tahmin’. Madde başı sözcük olup şu örnekler verilir: *Çämämdä säüt üç boldi* (Bence/tahminime göre, saat üç oldu). *Çämängdä şu kâvun neçä kilo kelädi?* (Sence/tahminine göre, şu kavun kaç kilo gelir?). *Men beş kilo çämä kildim* (Ben beş kilo tahmin ettim.) (ÖTİL II: 352).

Y.Uyg. **çama** ‘yaklaşık olarak belirleme, tahmin, kıyas’. Madde başı sözcük olup (*bkz.:* 10. dipnot) şu örnekler verilir: *mëniñ çamamğa kariğanda* ‘tahminime göre’ (UygRS₁: 387); *Çamamda saet ikki bolğan çëgi* (Sanırım, saat iki oldu galiba.); *Hamidin Goca 40 yaşlar çamisidiki pakar boyluk, emma beden kuruşuşi çin, çever adem idi* (Hamidin Goca 40 yaşları civarındaki kısa boylu ama beden yapısı sağlam, çevik bir insandı.) (UTİL II, 662).

Başk. **sama** ‘(yaklaşık) ölçü, boyut’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilir: *sama ménen* ‘yaklaşık olarak’ (BaşkRS: 461).

Kırg. **çama** ‘göz ile belirleme, yaklaşık olarak belirleme’. Madde başı sözcük olup (*bkz.:* 6. dipnot) şu örnekler verilir: *Fabrikada segiz miñ çamasında cumuşçu* (Fabrikada sekiz bin civarında işçi var); *saat on bir çamalarında* ‘saat on bir sularında’ (KırgRS II:343).

Tat. **çama** ‘Ölçü, boyut (yaklaşık)’. Madde başı sözcük olup şu örnekler verilir: *çama belän* ‘yaklaşık, varsayımsal olarak, aşağı yukarı, tahminen’; *çama belän äytkändä* ‘yaklaşık olarak söylendiğinde’, *çama belän alingan san* mat. yaklaşık sayı (TatRS: 630).

2.3.3.2. **ÇAĞI/ÇAMASI** (< çağ/çama isim tabanı + -ı/-sı iyelik III. teklik kişi eki).

ÇAĞI.

Öz. **çağı** ‘tahminen, yaklaşık; ... e yakın’. İkinci anlamdaki madde başı *çağı* sözcüğü olup (bkz.: 4. dipnot) kullanımına ilişkin şu örnekler verilir: *ikki ming çağı adam* ‘iki bine yakın insan’ (ÖTİL II: 380).

ÇAMASI.

Y.Uyg. **çamisi** ‘yaklaşık, yaklaşık olarak’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilir: *on Som çamisi* ‘yaklaşık on Som’ (UygRS: 387).

Başk. **samahı** ‘yaklaşık olarak, civarında’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilmiştir: *ber kilogramm samahı* ‘yaklaşık bir kilo’ (BaşkRS: 461).

Tat. **çaması** ‘yaklaşık, aşağı yukarı’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilir: *biş kilo çaması* ‘yaklaşık beş kilo’ (TatRS: 630).

2.3.3.3. Çekim ekli biçimlerin kalıplaştığı diğer türevler de görülür:

ÇAMASI(N)DA (< çama isim tabanı + sı iyelik III. teklik kişi eki + (n zamir n’si +) da bulunma durumu eki).

Türk. **çemesinde** ‘yaklaşık, tahminen, civarında’. Madde başı *çemesinde* sözcüğü için şu örnek verilir: *Ol baş yaş çemesindäki oğlandır* (O, beş yaş civarındaki oğlandır) (TürkRS: 728).

Y.Uyg. **çamisida** ‘civarında, yaklaşık, yaklaşık olarak’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilir: *Saet on çamisida barimiz* (Saat on civarı varırız.) (UygRS₁: 387).

2.3.3.4. **ÇAĞLIĞ/ÇAMALIĞ** (< çağ/çama isim tabanı + lığ isimden sıfat yapma eki).

ÇAĞLIĞ.

Öz. **çağlı** ‘tahminen, aşağı yukarı, hemen hemen’. Madde başı sözcük olup şu örnekler verilir: *ellik çağlı asker* ‘elli civarında asker’; *bir tonna çağlı yük* ‘yaklaşık bir ton yük’ (ÖTİL II: 381).

Y.Uyg. **çağlık** ‘yaklaşık, civarında, tahmini’. Birinci madde başı sözcüğün ikinci anlamı olup (bkz.: 17. dipnot) şu örnek verilir: *yüz çağlık asker* ‘yüz civarında asker’ (UygRS₁: 383).

Kar-Bal. **çağlı** ‘bu kadar, yaklaşık, civarında’. Madde başı sözcük olup şu örnekler verilmiştir: *miñ çağlı* ‘bin civarında’; *yük çağlı bir turub keldim* ‘yaklaşık bir hafta kalıp geldim’ (Kar-BalRS: 722).

Kaz. **şakıtı** ‘tahmini, civarında’. Madde başı sözcük olup sayı sıfatlarından sonra geldiği kaydı düşülerek şu örnek verilir: *Bastıdan úrú şaútısın úulatúan soñ, úalğanı toz-toz boldı şıday*

almay (Ana koldan kırk civarını yere yıktıktan sonra kalanı toz oldu dayanamayıp)
(KazTTS-II: 468).

Kırg. **çaktı** ‘yaklaşık veya sınırlı miktar’. Birinci anlamdaki madde başı *çaktı* sözcüğü olup şu örnek verilir: *on çaktısı* ‘onların yaklaşık onu, onların on kadarı’ (KırgRS II: 338).

ÇAMALIĞ.

Türk. **çemeli** ‘yaklaşık, tahmini’. Madde başı *çemeli* sözcüğün ikinci anlamı olup (*bkz.*: 21. dipnot) şu örnekler verilir: *Ofitser otuz yedi yaşlar çemeli adamdı* (Subay, yaklaşık otuz yedi yaşındaki bir insandı) (TürkmRS: 728).

Kırg. **çamaluu** ‘yaklaşık olarak’. Birinci anlamdaki madde başı sözcüğün anlamı olup şu örnekler verilir: *cüç çamaluu kişi* ‘yaklaşık yüz kişi’, *bir kur çamaluu adamdar* ‘aşağı yukarı aynı yaştaki insanlar’ (KırgRS II: 343).

2.3.3.5.ÇAĞLA-/ÇAMALA-(P) (< *çağ/çama* isim tabanı + *la-* isimden fiil yapma eki (+ *-p* zarf-fiil yapma eki)).

ÇAĞLA-.

Özb. **çağlä-** ‘tahminle belirlemek, tahmin etmek’. Birinci madde başı olarak verilen *çağlä- I* fiilinin ikinci anlamı olup şu örnekler verilir: *Koyning göstini kaç çäğlädingiz?* (Koyunun etini ne kadar tahmin ettiniz?); *Äçinsän, yänimgä kir, kızgälärgä yärdimläşäylik, dedi Öktäm, ketmänini kolidä çağläb körüb* (Acıyorsan yanıma gel, küçük kızlara yardım edelim dedi Öktem çapasını elinde tartıp/çapasının ağırlığını elinde kestirmeye çalışıp.) (ÖTİL II: 380).

Kırg. **çakta-** ‘yaklaşık olarak belirlemek, (göz ile) kararlamak, oranlamak, ayarlamak’. Madde başı sözcüktür (KırgRS II: 337).

ÇAMALA-.

Y.Uyg. **çamilimağ** ‘bir şeyi tahmini olarak hesaplamak, kararlamak, kıyaslamak’ (UTİL II, 663); 1. ‘yaklaşık olarak belirlemek (ağırlık, hacim, uzunluk, değer vb.), 2. Tahmin etmek (UygRS₁). Madde başı *çamilimağ* sözcüğüne şu örnek verilir: *Sen bir çamilap körgin, muşu koy kaç kilogram çkar* (Sen bir tahmin et, bu koyun kaç kilo gelir.) (UTİL: 663).

Kaz. **şamalau** ‘tahmini olarak belirlemek’ (KazRS, 477).

Kırg. **çamala-** ‘yaklaşık olarak belirlemek, kararlamak’. Madde başı sözcük olup şu örnekler verilir: *çamalap eseptöö* ‘yaklaşık olarak hesaplama’; *Dem alış künü ele, saat beşke çamalap kalgan* (Hafta sonuydu, saat beşe yaklaşmıştı); *kırktarga çamalap kalgan ayal* ‘yaklaşık kırk yaşındaki kadın’; *kırktın bel ortosuna çamalap kalgan ayal* ‘kırk üç, kırk beş yaşları civarındaki kadın’; *Bargın da eldi arala, üç-tört cıl cürüp, çamala* (Git de halkın içine karış, üç dört yıl yaşayıp izle (KırgRS II: 343).

Başk. **samalau** ‘(gözle) kararmak; ... maya niyetlenmek’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilir: **samalap alu** ‘(gözle) kararmak’; *kolxoç bıyıl ike million doxod alrğa samalay* (Kolhoz bu yıl iki milyon gelir almayı hedefliyor) (BaşkRS II: 461).

Tat. **çamala-** ‘(gözle) kararmak; hesaplamak, hesap etmek; oranlamak; tasarlamak; ...mak niyetinde olmak; ...maya niyet etmek / niyetlenmek’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilir: **çamalap alu** ‘(gözle) kararmak’; **çamalap karau** ‘a. denemek, sınamak; b. (gözle) kararmak’; **çamalap yörü** ‘hesaplamak, hesap etmek; oranlamak; tasarlamak; ...mak niyetinde olmak; ...maya niyet etmek / niyetlenmek’ (TatRS: 630).

ÇAMALAP (< *çama* isim tabanı + *la-* isimden fiil yapma eki + *p* zarf-fiil yapma eki). Zarf-fiilli yapıdan kalıplaşmıştır.

Tat. **çamalap** ‘yaklaşık olarak’. Madde başı sözcük olup şu örnek verilmiştir: *küç belän çamalap* ‘göz kararı’ (TatRS: 630).

2.4. “Amaç, gaye, hedef” bildirme

2.4.1. **ÇAĞLA-/ÇAMALA(Ş)-** (< *çağ/çama* isim tabanı + *la-* isimden fiil yapma eki (+*ş* fiilden fiil yapma eki)).

ÇAĞLA-

Özb. **çağlä-** ‘hedef almak, gözlemek’. İkinci madde başı olarak verilen *çağlä- I* fiilinin üçüncü anlamı olup (*bkz.*: 26. dipnot) şu örnekler verilir: *Hätin bäräm däväsini çağläb bärär edi* (Hatun harem kapısını hedefleyerek gidiyordu); *Üç-tört täyäk urdilär. Yüz-közini çağläb* (Üç dört sopa vurdular. Yüzünü gözünü hedefleyip). [*Atäbek*] *içkäriğä äşib tüşmäk için küläyräk orin çağläb edi* ([Atäbek] içeriye geçmek için uygun bir yer gözlüyordu). Fiile yapım ekleri ulanabilir: *çağ+lä-n-*, *çağ+lä-ş-* (ÖTİL II: 380-381).

Y.Uyg. **çağli-** ‘hedef almak, gözlemek’. Üçüncü anlamdaki madde başı *çağlimak I* sözcüğü olup (*bkz.*: 11. dipnot) şu örnekler verilir: *Öziñni çağla, beläñni bağla* (Kendini tart, hazırlığını yap). Fiile yapım ekleri ulanabilir: *çağ+la-n-*, *çağ+la-ş-* (UTİL II: 643-644).

ÇAMALAŞ-

Türkm. **çemeleş-** ‘(herhangi bir şeye herhangi bir şekilde) yaklaşmak, pozisyon almak, ilgilenmek, yaklaşımda bulunmak’. Madde başı *çemeleş-* sözcüğü için şu örnek verilir: *meselä doğru çemeleşmek* ‘konuya doğru yaklaşmak’ (TürkmRS: 718).

2.5. “Hazırla(n)ma”, “hazır olma” bildirme

2.5.1. **ÇAĞLA-/ÇAMALA-** (< *çağ/çama* isim tabanı + *la-* isimden fiil yapma eki).

ÇAĞLA-

Özb. **çağlä-** ‘hazırlamak, hazırlık yapmak’. Birinci madde başı sözcüğün birinci anlamı olup (*bkz.*: 26. dipnot) şu örnekler verilir: *Atni egärläb, çağläb älib kel!* (Atı eğerle,

hazırlayıp getir!). *Ähmüdcän şerigi bilän granatalärni çağláb häyât mämât päytini kütib turışdı* (Ahmet ortağıyla el bombalarını hazırlayıp hayat memmat vaktini bekledi). *Müstän ... özini uzâk yolğa çağlâdı* (Mestan ... kendisini uzun yola hazırladı). Fiil bazı çatı eklerini alabilir: çağ+lä-n-, çağ+lä-ş-. **çağlän-**: *Säfär cäbdükläri çağlândı* (Yol malzemeleri hazırlandı) [*Äbdüşukur*] *izâb berişgä çağlängän edi*. [*Äbdüşukur*] izah etmeye hazırlanmıştı). [*Märhämät*] *tezrâk bälälär äldigä barişgä çağlândı*. [*Marhamat*] hemen çocukların yanına gitmeye hazırlandı (ÖTİL II: 380).

Kırg. **çaktan-**: **çakta-**'nın *dönüşlülüğü*; bir nitelik veya durum takınmak, hazırlık görmek; *baatırğa cökör boluuga baarı birdey çaktanıp* 'kahramana yoldaş olmak için hepsi birlikte hazırlanıp; *ak şumkar salsam attanıp, kırk cigit kütsö çaktanıp* (Akdoğan salsam atlanıp, kırk yiğit hazır halde beklese (iyi olur)) (KırgRS II: 338).

ÇAMALA-

Türk. **çemele-** 'hazırlamak, hazırlık görmek, hazırlık yapmak'. Madde başı *çemele-* sözcüğü için şu örnek verilir: *ol paltanı çemeläp durdı* (O, baltayı hazır etmiş bir halde durdu). Fiile yapım ekleri ulanabilir: *çeme+le-y-iş*, *çeme+le+me*, *çeme+le+mek+lik*, *çeme+le+n+mek*, *çeme+le+ş+iş*, *çeme+le+ş+me*. Madde başı *çemelen-* 'çemelemek'in dönüşlülük şekli' için şu örnekler verilir: *bökmäge çemelenmek* 'atlamaya hazırlanmak'; *şähere gitmäge çemelenmek* 'şehre gitmeye hazırlanmak' (TürkRS: 728).

2.6. “Güç, kuvvet” bildirme

2.6.1. ÇAĞ/ÇAMA.

ÇAĞ.

Özb. **çağ** 'güç, kuvvet'. Beşinci madde başı *çağ* sözcüğü olup şu örnekler verilir: *Çağim kelmädi* (Gücüm yetmedi) U [*Kılıçbay*] *çağı kelmädigän lävâzimgä çıkışgä çıkib älib, tüşä älmäy häyrän edi* (O [*Kılıçbay*] gücünün yetmediği bir makama çıkmasına çıkmıştı da düşmediğine şaşkındı) (ÖTİL II: 380).

Y.Uyg **çağ** 'güç, kuvvet' (UTİL II: 647). Beşinci madde başı *çağ* sözcüğüdür. Şu örnekler verilir: *Uning bu işka çéği yetmidi* 'Onun bu işe gücü yetmedi'; *Hede deydu okuver, kitabiñni hatircem. Çéğim yetken işiñni, orundaymen qoymay kem* (Ablam diyor, oku kitabını sakince. Gücümün yettiği işini yapacağım bırakmayıp eksik) (UTİL II: 642).

Alt. **çak** 'güç'. Madde başı sözcük olup (*bkz.*: Hata! Yer işareti tanımlanmamış.. ipnot) şu örnekler verilir: *çak cok* 'güçsüz, gücü yok'; *çagim çıktı* 'ben zayıfladım, güçsüzleştim' (ATS: 69).

Hak. **sağ** 'güç'. Birinci madde başı *sağ* sözcüğünün birinci anlamı olup şu örnekler verilir: *sağ çoh* 'güç yok'; *sağ sıhtı* güç çıktı, tükendi'; *turçañ sağ çoğul* 'ayağa

kalkacak güç yok’; **sağ çoh** (*saa çoh*) ‘gevşek, uyuşuk’; *agırıp saa çoh çörçe* ([O bayan] hastalıktan uyuşuk dolaşiyor); **sağ çoh tanarga** ‘keyifsiz, rahatsız olmak’: *irtenneñ sağ çoh tañ parim* (Sabahtan beri rahatsızım); *körçeñ sağ çoğıl* ‘nefret etmek (kelimesi kelimesine: bakacak güç yok)’; *pir dee saam çoğıl* (Hiç gücüm yok); *saana çitkelek* ‘gücüne dolmamış (insan hakkında)’ (HakRS: 424).

Oyr. **çak** ‘güç; kudret’. Madde başı sözcük olup ikinci anlam olarak verilir. Örnekleri şunlardır. **çak d’ok** ‘güç yok’; **çagım cıktı** ‘gücüm kalmadı’ (OyrRS: 175).

Tel. **çak** ‘güç, kuvvet’. İkinci madde başı sözcük olup örnek verilmemiştir (TelAS: 11).

Tof. **şag [şaa]** ‘güç, fiziki kapasite’. İkinci madde başı sözcük olup şu örnek verilmiştir: *sunar şaam çok* (Koşacak gücüm yok) (TofRS: 125).

ÇAMA.

Y.Uyg. **çama** ‘tahmin, yaklaşık belirleme’. İkinci anlamdaki *çama* ‘tahmin, yaklaşık belirleme’ maddesi içinde şu örnek verilir: **çaman yetse** ‘gücün yeterse’, **çamam yetmeydu** ‘a. gücüm yetmiyor; b. bütçeme uygun değil’ (UygRS₁: 387).

Türk. **çeme** ‘uygun durum’. Madde başı sözcüktür. Şu örnek verilir: *hıltamı galdırmaga çemäm yok* (Çuvalı kaldırmaya durumum yok) (TürkRS: 718).

Kırg. **çama** ‘güç, kuvvet; enerji’. *çama I* maddesinin birinci anlamı olarak şu örneklerle birlikte verilir: **çaması kelebi?** (Gücü yeter mi?); **çamam kelbeyt** (Gücüm yetmez; yapamam); **çama çarçap, al ketip** veya **çama çarçap, al bütüp** ‘tamamen bitkin hale gelip’; **çama çarçap, al bütüp, belde kalar bekenbiz?** (Tamamen bitkin hale gelip dağ geçidinde mi kalacağız?); **Çama kaynap, küç tolso, baştağday iş bolso, anan soğuş salıñız** (Enerjiyle dolup güç birikirse, başındaki gibi iş olursa, sonra savaşa giriniz); **Çaması kaçça?** (Eti butu ne?); *Alardan kek alışka özübüzdö çama kana?* (Onlardan öğ almaya bizde güç nerede?) (KırgRS II: 343).

3. Sonuç

Konu kapsamında temel olarak şu noktalar tespit edilmiştir:

1. Sözlük taraması sırasında leksik-semantik sınırların belirlenmesinde yaklaşım ve yorumlama farklılıkları vardır. Bu farklılıklar şu durumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur:

1.1. Leksik-semantik bakımdan birbirine paralel ya da yakın olan sözcük birimlerden bazıları bir sözlükte madde başı olarak verilirken, başka bir sözlükte başka bir madde başı olarak verilen bir sözcük birimin ya da üst türevin/türevlerin yan anlamı ya da alt maddesi olarak verilmiştir.

1.2. Özellikle çekim morfeplerinden kalıplaşmış olan ve semantik bakımdan paralellik gösteren sözcük birimlerden bazıları ne madde başında ne de madde içinde verilmiş, söz konusu

sözcük birimlere anlam açıklamalarına örnek olarak verilen dil malzemeleri arasında rastlanmıştır.

1.3. Bazı leksik birimler bir Türk lehçesi sözlüğünde yer alırken başka bir Türk lehçesi sözlüğünde yer almaz ancak ilgili sözcük birime o Türk lehçesine ait edebî metinlerde rastlanır.

2. Yapılan sözlük taraması ve semantik değerlendirme sonucu, elde edilen verilerden çalışmaya dahil edilen çağdaş Türk lehçelerindeki ilgili sözcük birimlerin geniş bir anlam çeşitliliğine sahip oldukları, anlam açıklamaları, örnekler ve (iki dilli sözlüklerdeki) çevirilerde verilen anlam değerleri ile sinonim karşılıklarının çok çeşitli olduğu gözlemlenmiştir.

3. Sözcük birimlerin anlam çeşitlilikleri bir Türk lehçesinden diğer bir Türk lehçesine göre nicelik olarak farklılık gösterir.

Sonuç olarak, örneklenebilir ve alınmayan “çağ” ve “çama” sözcükleri ve türevlerinin birbirine paralel kavramsal karşılıkları çok çeşitlidir. Bu karşılıklardan bazıları arasındaki semantik bağ ya çok zayıftır ya da bu karşılıklar arasında semantik bir bağ kurmak çok güçtür. Bu durumdaki her iki sözcük ve türevleri arasında hem birbirlerinden bağımsız olarak hem de karşılıklı olarak genetik bir bağın olmasına ihtiyatlı yaklaşılması gerekir. Yapılacak bir köken araştırması, sorunun aydınlatılmasını sağlayacaktır.

Kısaltmalar

a) Kelime kısaltmaları

Alt.	: Altay Türkçesi.
Başk.	: Başkurt Türkçesi.
bkz.	: bakınız.
Çuv.	: Çuvaş Türkçesi.
Hak.	: Hakas Türkçesi.
Kar-Bal.	: Karaçay-Balkar Türkçesi.
Kaz.	: Kazak Türkçesi.
Kırg.	: Kırgız Türkçesi.
mec.	: mecaz.
Oyr.	: Oyrat Türkçesi.
Özb.	: Özbek Türkçesi.
Tat.	: Tatar Türkçesi.
Tel.	: Teleüt Türkçesi.
Tof.	: Tofalar Türkçesi.
Türkm.	: Türkmen Türkçesi.
Y.Uyg.	: Yeni Uygur Türkçesi.

b) Taranan eser kısaltmaları

ATS	: Altayca-Türkçe Sözlük.
BaşkRS	: Başkurtça-Rusça Sözlük.
ÇuvRS	: Çuvaşça-Rusça Sözlük.

- HakRS : Hakassko-Russkiy Slovar'
Kar-BalRS : Karaçayevo-Balkasko-Russkiy Slovar.
KazTTS : Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi.
KırgRS : Kırgızsko-Russkiy Slovar.
OyrRS : Oyrotsko-Russkiy Slovar.
ÖTİL : O'zbek tilining izoxli lug'ati.
TatRS : Tatarsko-Russkiy Slovar.
TelAS : Teleüt Ağzı Sözlüğü.
TofRS : Tofalarsko-Russkiy Slovar.
TürkmRS : Türkmençe-Rusça Sözlük.
UTİL : Uygur Tilinin İzahlık Lugiti.
UYGRS₁ : Uygurca-Rusça Sözlük (Hazırlayan: E.N.Nadjip)
UYGRS₂ : Uygurca-Rusça Sözlük (Hazırlayanlar: Ş.Kibirova, Yu.Tsunvazo).

Kaynakça

- Altayca-Türkçe Sözlük* (1999) (Hazırlayanlar: Emine-Gürsoy NASKALİ, Muvaffak DURANLI). Ankara: TDK, 725.
- Başqortsa-russa hüızlek* (1958) (Hazırlayanlar: K.Z Ahmerov vd.) Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannih i natsional'nih slovarey: Moskova.
- Çuvaşsko-russkiy i russko-çuvaşkiy slovar'* (2003) (Hazırlayanlar: M.İ.Skvortsov, A.V.Skvortsova). Çuvaşskoe knijnoe izdatel'stvo: Çeboksarı.
- Hakassko-Russkiy Slovar'* (1953) (Hazırlayanlar: N.A.Baskakov, A.İ.İnkijekova-Grekul), Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannih i natsional'nih slovarey: Moskva.
- Karaçaevo-Balkarsko-Russkiy Slovar* (1989) (Hazırlayanlar: N.A.Baskakov, X.İ.Suyunçeva) Russkiy Yazık: Moskva.
- Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi* (1959) Birinşi Tom (Editör: I.K.Kenesbayev). Kazak SSR Ğılım Akademiyasının Baspası: Almatı.
- Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi* (1961) Ekinşi Tom (Editör: I.K.Kenesbayev). Kazak SSR Ğılım Akademiyasının Baspası: Almatı.
- Kazimi P. (2009). "Neredesin Baba?", *Umutlu Çocuk* ["Ata, Sen Nede?" *Ümidvar Bala*], Şin-Jiang Helk Neşriyatı: Ürümçi.
- Oyrotsko-Russkiy Slovar'* (1947) (Hazırlayanlar: N.A.Baskakov, T.M.Toşçakova) Ogiz, Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannih i natsional'nih slovarey: Moskva
- Teleüt Ağzı Sözlüğü* (2000). (Hazırlayanlar: L.T.Ryumina-Sırkaşeva, N.A.Kuçigaşeva. Çevirenler: Şükrü Halük Akalın, Çaştegin Turgunbayev), TDK: Ankara.
- Tofalarsko-Russkiy i Russko-Tofalarskiy Slovar* (Hazırlayan: V.İ.Rassadin), İzdatelstvo "Drofa": Sankt-Peterburg.

- TÖMÜR H. (2011) *Hazırkı Zaman Uygur Tili Grammatikisi*. Milletler Neşriyatı: Beycing.
- Türkmençe-Ruşça Sözlük* (1968). (Hazırlayanlar: K. Aksakov vd.) Sovetskaya Entsiklopediya: Moskova.
- Uygur Tilinin İzahlık Luğiti* (1999). (Hazırlayanlar: Abliz YAKUB; Genizat GEYURANI vd.), Şin-Jiang Helik Neşriyatı: Ürümçi.
- Uygursko-Russkiy Slovar* (1961). (Hazırlayanlar: Ş. Kibirov, Yu. Tzunvazo), İzdatelstvo Akademii Nauk Kazahskoy SSR: Alma-Ata.
- Uygursko-Russkiy Slovar* (1968). (Hazırlayan: E.N.Nadjiip), İzdatelstvo “Sovetskaya Entsiklopediya”: Moskva.

Hayvan Etiğine Yönelik Felsefi Yaklaşımlar

Banu Alan Sümer²

Giriş

Hayvan etiği konusu felsefenin konu alanına nasıl girmiştir? Pratik felsefenin temel disiplinlerinden biri olan etik ya da ahlak felsefesi, felsefe tarihi boyunca kendisini genellikle teorik bir alan olarak göstermiştir. Hatta daha da ileri gidilerek, ahlak doğru bilgi ile eş tutulup, kimi zaman da bilgi ve aklın hegemonyası altında incelenen bir alan olmuştur. Ancak 20. yüzyıl ile birlikte bu alanda bir takım değişiklikler kendisini göstermiştir. Modern hayatın getirdiği yeni ve karmaşık problemler, yeni dönem ile birlikte hayatın her aşamasında pek çok yönden yaşanan büyük değişiklikler, etiğin artık uygulamalı bir hale gelmesine sebep olmuştur. Özellikle bu yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşı, sanayileşme, ekonomik gelişmeler, doğanın gitgide tahrip edilmesi, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, yeni göç politikaları ve yeni mesleklere ihtiyaç duyulması gibi etkenler daha önce ele alınmayan ahlaki problemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İşte uygulamalı etiğin ve onun alt dallarından biri olarak hayvan etiğinin ortaya çıkışında etkili olan da sözü edilen bu gelişmelerdir. Hayvan etiği, insan-hayvan ilişkileri, hayvanların ahlaki bir değere ve birtakım haklara sahip olup olmadığı ve onlara nasıl davranılması gerektiği üzerine yoğunlaşan bir alandır. Peter Singer'ın 1975'te yayınladığı *Hayvan Özgürleşmesi* adlı eseriyle daha da önem kazanan hayvan etiği, yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Felsefenin başlangıcından beri filozoflar hayvan konusunda görüşlerini dile getirirler de, 20. yüzyıl itibari ile hayvan etiğinin ayrı bir alan olarak ortaya çıkmasıyla, bu konuda farklı yaklaşımlar oluşmaya başlamıştır.

Hayvanların ahlaki duruşuna ilişkin felsefi yaklaşımlar çeşitli olsa da hayvan etiğinde temel tartışma “klasik ya da radikal insan merkezcilik” veya “türcülük” ile hayvan etiğini kuran yaklaşım olarak anti-düalizm ve dolayısıyla “türcülük karşıtlığı” arasında geçer. (Cevizci, 2013: 144). Kimi teoriler, bilinç, akıl ya da özerklikten yoksun oldukları gerekçesiyle, hayvanların ahlaki durumunu ya da insanlarla eşit şekilde hakları olduğu düşüncesini reddeder. Bu kategorideki argümanlar Aristoteles, Immanuel Kant, René Descartes, Thomas Aquinas gibi filozoflar ve çeşitli dini teoriler tarafından formüle edilmiştir. Bunun karşıtı olan bir yaklaşım, hayvanlar için ahlaki bir düşünceyi ve ilgiyi kabul eder, ancak başka bir temsilcinin haklarına saygı gösterememeleri veya eşit temsilciler topluluğu içinde ahlaki bir karşılıklılık gösterememeleri nedeniyle onların tam olarak bir ahlaki statüye sahip olmadıklarını söyler. Bu kategorideki argümanlar, hayvanın duyarlılığını, onlara doğrudan zarar vermemek için yeterli sebep olarak kabul etse de, hayvanların ve insanların çıkarlarının çatışması durumunda, rasyonellik, özerklik ve öz-bilinç gibi insan olmanın özsel özellikleri nedeniyle, insan çıkarlarına daha fazla önem verir. Ahlaki eşitlik teorileri ise, insanlara özgü olduğu varsayılan söz konusu özellikler sayesinde kurulan ahlaki ilişkiyi çürütmek suretiyle hayvanlara insanlarla eşit derecede saygı ve ahlaki statü kazandırmaktadır. Bu teoriler, bebekler veya engelli insanlar ile benzer fizyolojik ve zihinsel kapasiteye sahip oldukları gerekçesiyle hayvanlara yönelik hakların alanını genişletmektedir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Banu, Alan Sümer, Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, banu_felsefe@hotmail.com

Bu teorideki argümanlar da Peter Singer ve Tom Regan gibi filozoflar tarafından savunulmuştur (Wilson, 2010). Hayvan haklarına yönelik olan tartışmayı temelde, insanın kendi içinde özsel ve asli bir ahlaki değere sahip olduğunu söyleyen geleneksel insan merkezci ve türücü anlayış ile bu anlayışa karşı çıkan ve etiği tüm türleri de kapsayacak şekilde ele alan yaklaşım arasındaki tartışma şeklinde de ifade edebiliriz.

Klasik İnsan Merkezci ve Türücü Yaklaşım

Felsefede özcü nitelikteki yaygın gelenek, insan türünün üstünlüğünü ileri sürerken, hayvanların ahlaki bir değere sahip olmadıklarını ve moral bir ilginin konusu olamayacağını söyler. Türücülüğün esas alındığı bu yaklaşımda, hayvanların insan türünün üstünlüğü sebebiyle kullanılmasının veya sömürülmesinin önü açıktır. ‘Türçülük’, bir kişinin kendi biyolojik türünün çıkarları lehine ve diğer biyolojik türlerin çıkarları aleyhine, önyargılı ya da yanlı davranmasıdır (Singer, 2018: 53). İnsan türünün üyelerinin diğer türlerin üyelerinden üstün oldukları ve dolayısıyla onların sahip olmadıkları bir ahlaki statüye sahip olduğunu savunan bu klasik insan merkezci yaklaşımda, insanın ruh, akıl, özbilinç ve özerklik gibi özellikleri sayesinde hayvanlar karşısında üstün olduğu düşünülür. Burada insan, Aristotelesçi felsefede ve dini görüşte olduğu gibi, evrenin merkezinde bulunur ve yaratılışın en yüksek amacıdır. Aristoteles, “ehlileştirilmiş olanlarının sağladıkları besin ve insan tarafından kullanılabilir olmaları itibarıyla tüm hayvanların insanlar için var olduğunu” ve “doğanın tasarlanmış bir amacı olmaksızın, hiçbir amaca yönelik olmayan hiçbir şey yapmadığına inanmakta haklı isek, doğa bütün şeyleri özellikle insan için yapmış olduğunu” düşünür (Aristoteles, 2007: 25). Aristoteles’e göre bütün canlılar arasında bir hiyerarşi bulunur ve bu hiyerarşinin en üstünde akıllı bir varlık olmaları sebebiyle insanlar bulunur. Canlıların hiyerarşik sırasını doğalarında bulunan mevcut yetenekleri belirler. Bitkiler, hayvanlar ve insanlar beslenmeye ve büyümeye katılırken, sadece hayvanlar ve insanlar bilinçli deneyime sahip olurlar. Bu, bitkilerin hayvanların ve insanların ihtiyaçlarını karşılama fonksiyonuna sahip olduğu anlamına gelir. Aynı şekilde, insanlar da hayvanlardan daha üstündür çünkü insanlar davranışlarını yönlendirmek için akıllarını kullanma kapasitesine sahipken, hayvanlar bu kabiliyetten yoksundur ve bunun yerine içgüdülerine güvenmek zorundadır (Bunun gibi, hayvanlar da insanlara göre daha aşağıda bulunur ve dolayısıyla insanlar için vardır). Bu nedenle, hayvanların işlevi insanların ihtiyaçlarına hizmet etmektir. Bu Aristoteles’e göre doğal bir durumdur (Regan ve Singer, 1989: 5).

Ortaçağda Hristiyanlık ile Aristoteles felsefesini sentezleyen önemli bir düşünür olarak Thomas Aquinas da takipçisi olduğu Aristoteles gibi, hayvanların eylemlerini belirleme yeteneğinden ve akılsallıktan yoksun olmalarından ötürü, onların insanların amaçları için bir araç olduğunu düşünür. Geleneksel Hristiyan etiği hayvanlara zulümden kaçınmayı ve nezaketle davranmayı öğütlese de hayvan yaşamlarının kutsal kabul edilmeyeceğini ve bu nedenle onların önemli bir yaşam hakkı olmadığını söyler. Akıldan yoksun oldukları için, hayvanlar makul biçimde, yemek, arkadaşlık, ulaşım, iş, rekreasyon gibi konularda insan yararı için kullanılabilir. Bu etiğin mimarı olarak Thomas Aquinas’ın öğretisi, Hristiyan geleneğini günümüze kadar etkilemiştir (Wade, 2004: 1). Aristoteles'in derinden etkilediği Aquinas'ın teolojisinde de, hiyerarşik yaratım modeli vardır. İnsanlar piramidin tepesinde dirler çünkü rasyonel varlıklardır. Hayvanlar rasyonelliğe sahip olmadıkları için piramidin

daha alt seviyesinde yer alırlar. İrrasyonel varlıklar olarak hayvanlar, rasyonel varlıkların egemenliği altındadır. Bu nedenle, hayvanlar yiyecek için öldürülebilir ve insan yararı için kullanılabilir. Görüldüğü gibi, bu türkü yaklaşım, bir türün üyelerinin diğerleri üzerindeki çıkarlarının keyfi olarak tercih edilmesini öngörür. Aquinas'a göre, eğer bir varlık kendi eylemlerini yönetemezse, o zaman diğerleri bunu yapmak zorundadır ve kendi eylemlerini yönetemeyen varlıklar sadece araçlardır. Araçlar da kendi iyilikleri için değil, onları kullanan insanlar için vardır. Dolayısıyla hayvanlar kendi eylemlerini yönlendiremediklerinden, yalnızca araçlardır ve eylemlerini yönlendiren insanlar adına var olurlar (Wilson, 2019). Aquinas da Aristoteles gibi hayvanların ahlaki bir durumun öznesi olamayacağı görüşündedir.

17. yüzyıla geldiğimizde insan merkezci ve türkü olan bu geleneğin Descartes tarafından devam ettirildiğine tanık olmalıyız. Descartes'a göre insanı diğer hayvanlardan ayıran ölçüt bilinçtir. Hayvanlara verilmemiş olan şey sadece bilinç değil aynı zamanda hissetme yetisidir. İnsanlarla hayvanlar arasındaki sınır, düşünce ve duygu yoksunluğu ile temellendirilir. Descartes hayvanların birer otomat varlık olduklarını, acı hissetmediklerini, bu nedenle onların ahlaki bir ilginin konusu olamayacaklarını savunmuştur (Cevizci, 2013: 146). Descartes, tüm hayvan davranışlarının tamamen mekanik terimlerle açıklanabileceğine ve böyle bir açıklama için bilinçli bölümlere referans gerekmediğine inanmıştır. "Descartes'ın da aralarında bulunduğu bazı filozoflar, insanlar acı deneyimlerini birbirlerine ayrıntılı bir şekilde anlatabilirken, diğer hayvanların bunu yapamamasını önemli bulur" (Singer, 2018: 62). Peter Singer ise Descartes'a karşıt bir şekilde diğer hayvanların da birbirleriyle iletişim kuruyor olabileceğini, ama bunu insanlar kadar karmaşık bir dille yapmadıklarını savunur.

18. yüzyılın ünlü filozofu Locke da hayvanların alt sınıflarda yer alan yaratıklar olduğunu, bu yüzden onlara karşı bir ahlaki sorumluluğumuzun olmadığını savunmuştur. Onun için hayvanlar, su veya bitkiler gibi, insanların kullanması için yaratılan kaynaklardır. Locke, hayvanların acı çektiklerine inanmış olsa da onların sadece araçsal bir değeri olduğunu düşünmekten vazgeçmemiştir (Cevizci, 2013:146). Bu yüzyılın sonlarına doğru ünlü filozof Kant da klasik teoriye benzer düşünceler öne sürmüştür. Kant insanların akıl sahibi ve özerk birer varlık olmaları sebebiyle hayvanlardan ayrıldığını düşünür. Ona göre her rasyonel varlık, kendi içinde bir amaç olarak vardır, keyfi bir şekilde kullanılacak bir araç olarak değil. Varlığı bizim irademize bağlı olmayan, ancak doğaya bağlı olan varlıklar, rasyonel varlıklar olmadıklarından, araçsal olarak görece bir değere sahiptir ve bu nedenle onlara şeyler denir. Öte yandan, rasyonel varlıklara, doğaları zaten kendilerinde bir sona işaret ettiği için insanlar denir (Kant, 1998: 37). Kant'a göre hem insanlar hem hayvanlar birtakım isteklere sahip olmakla birlikte yalnızca insanların isteklerine karşı koyacak bir güç olarak iradeleri vardır. Hayvanlar buna sahip olmadığı için onların araçsal bir değeri vardır ve onlar bir amacın aracı için var olan varlıklardır, bu amaç da insandır (Cevizci, 2013: 147). Bu yüzden Kant'a göre, hayvanlar insanların ihtiyaçlarına göre kullanılıp, kesilebilirler, avlanabilirler veya deneylerde kullanılabilirler.

İnsan Merkezçiliğe ve Türkülüğe Karşı Olan Yaklaşım

Sözü edilen insan merkezci görüşlerin karşısında, türlerin eşitliğini, dolayısıyla havanların da insanlar gibi ahlaki bir değer konusu olması gerektiğini savunan görüşler de vardır. Peter Singer ırkçılık, cinsiyetçilik veya ayrımcılığın da temelinde bulunduğu gerekçesiyle, insan-hayvan düalizme dayanan bu türkü yaklaşıma karşı çıkmıştır (Singer, 2018: 53). Taraflardan birine ayrıcalıklı bir konumun verildiği, diğerinin ise ikincil kılındığı tüm düalist öğretilerde olduğu gibi, insan-hayvan düalizminde de insan varlığı rasyonellik ve ahlaksallık üzerinden tanımlanırken, hayvanlara ahlaki değerden yoksun ve araçsal birer varlık olarak bakılmıştır. Bu türkü ve düalist görüşün karşısında, hayvanlara insanların ahlaki statülerine yakın bir değer yükleyen bir yaklaşım yer alır. Bu karşı yaklaşım hayvanların da insanlara benzer bir ahlaki ilginin konusu olması gerektiğini bir takım unsurlara dayandırır. Öncelikle son yıllarda yapılan araştırmalarla, aynı düzeyde olmasa da bilişsel yetenek de dahil olmak üzere sadece insana ait olduğu düşünülen kimi özelliklerin hayvanlarda da bulunduğu ortaya çıkmıştır. İnsan – hayvan düalizminin sarsılmasına neden olan bu gelişmeden sonra, hayvanların da ahlaki bir değere sahip olduğu, dolayısıyla onların da insanlarla eşit bir değerlendirmeyi hak ettikleri gündeme gelmiştir (Cevizci, 2013: 148). Ayrıca insan varlığının dünyamızda yaşanan zulüm ve barbarlıkların sebebi olması karşısında hayvanların masumiyeti ve sadakati önem kazanmıştır.

İnsan merkezci yaklaşımı benimseyen filozofların karşısında ilk olarak Spinoza'yı sayabiliriz. Spinoza hayvanların otomatlar olmadığını, insanlar gibi doğal haklara sahip olduğunu ve hayvanların da hissettiğini kabul eder ve hayvanların insanlar gibi doğanın sonlu türleri olduğunu söyler. Dolayısıyla onun için, insanlar bu dünyanın merkezinde yer almaz (Cevizci, 2013: 149). Hayvanlarla ortak bir doğayı paylaşıyoruz ve bizim için iyi olan şey onlar için de iyidir. Ancak Spinoza insanları metafiziksel olarak imtiyazlı görmese de ve Kartezyen görüşte olduğu gibi sadece insanların akıl sahibi varlık olduklarını düşünmese de, yine de o, insan-olmayan hayvanların refahı için kendimizi endişelendirmemize gerek olmadığını söyler. Bu yüzden Spinoza'nın yaklaşımını düalist görüşün karşıtı olarak saysak da, yine de onun tam olarak hayvanların ahlaki değerlerini savunan bir yaklaşıma sahip olduğunu söyleyemeyiz. İnsan merkezçiliğin karşısında bulunan yaklaşımı kendi içerisinde yararçı yaklaşım ve deontolojik yaklaşım olarak ayırmak mümkündür.

Yararçı Yaklaşım

Hayvanların ahlaki bir ilginin konusu olabileceğini ve sadece insanların çıkarları için değerlendirilmemeleri gerektiğini savunanların başında 20. yüzyılda Peter Singer ve Tom Regan gelir. İki filozofun görüşleri birbirinden farklı olsa da her ikisi de ahlaki ilgi ve değerlendirmenin kapsamını sadece insanlarla sınırlandırmama konusunda ortak düşünürler. Yararçı bir yaklaşımı benimseyen Peter Singer, yararçılığın iki temel ilkesi olan *eşitlik ilkesini* ve *yarar ilkesini* temele alarak düşüncelerini geliştirmiştir. Hayvanların eşitliği iddiasını temellendirmek için öncelikle kadınların eşitlik iddiasını inceleyen Singer, eşitliğin insan dışı hayvanları da içine alacak şekilde genişletilmesi gerektiğini savunur (Singer, 2018: 47). “Temel eşitlik ilkesi, eşit ya da özdeş muameleyi değil, eşit önemsemeyi gerekli kılar. Farklı varlıkların eşit derecede önemsenmesi, onlara farklı şekilde muamele edilmesi ve farklı haklar tanınması sonucunu doğurabilir” (s.48). Ona göre eğer insan dışı hayvanların insanlarla eşit derecede önemsenmesi gerektiğini kabul etmezsek, siyahlar, kadınlar ve diğer ezilen insan grupları için de eşitlik talep ederken tutarsızlığa düşeriz. Bu noktayı açıklığa kavuşturmak için de öncelikle ırkçılığın ve

cinsiyetçiliğin yanlış olduğunu ortaya koymalıyız. Yani bir kişinin sadece kadın ve siyah olmasına bakılarak o kişinin zihinsel ya da ahlaksal kapasitesine ilişkin bir çıkarsama yapılamaz. Irkçı bir beyazın beyazların siyahlardan üstün olduğunu söylemesinin bir anlamı olmadığı gibi, bir kişinin cinsiyeti de yeteneklerine dair hiçbir bilgi vermez. Dolayısıyla Singer eşitlik talebinin zekaya, ahlak kapasitesine, fiziksel kuvvete veya bunlara benzer olgusal bir özelliğe bağlı olmadığını altını çizerek (s. 50). Eşitlik ilkesine göre temel unsur, söz konusu varlığın çıkarları her ne ise bu çıkarların göz önünde bulundurulmasıdır. Örneğin çocukların iyiliğini istemek onlara okuma yazma öğretmeyi gerektirirken, bir köpeğin iyiliğini istemek ona kendi doğası doğrultusunda yaşayabileceği, yeterince yiyecek bulabileceği bir ortamı sunmayı gerektirir. Türcü yaklaşımı ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtlığı bağlamında eleştiren Singer “daha zeki olmak bir insana başka insanları kendi amaçları doğrultusunda kullanma hakkı vermiyorsa, nasıl olur da genel olarak insanlara insan olmayanları sömürme hakkı verebilir?” diye sorar (s. 53).

Yetişkin bir at ya da köpeğin aklını kullanma ve iletişim kurma yönünden bir haftalık hatta bir aylık bebeklerden üstün olduğunu belirten Jeremy Bentham, ahlaki ilgi konusunda ölçüt alınması gereken şeyin akıl yürütme ya da konuşabilme yeteneği olmayıp, acı çekme ya da hissetme olması gerektiğini düşünür. Bentham’a referansla Singer’ın da bu noktada kendisine ölçüt olarak aldığı şey hissetmedir, yani haz ve acıyı deneyimleme veya “acı çekme” kapasitesidir. Ona göre hayvanlar da dahil olmak üzere haz ve acıyı deneyimleme kapasitesine sahip olan tüm canlılar eşit bir ahlaki muameleyi hak eder. Bir varlık acı çekiyorsa, bu acıyı önemsememek için hiçbir ahlaksal gerekçe öne sürülemez. Eşitlik ilkesi, acı çeken varlığın doğası her ne olursa olsun, bu acının başka herhangi bir varlığın acı çekmesiyle eşit olarak sayılmasını gerektirir (Singer, 2015: 88). Dolayısıyla başkalarının çıkarlarını göz önünde bulundurma konusunda tek sınır hissetme yetisi olabilir, bu sınırı zeka ya da akılsallık gibi başka bir niteliğe göre belirlemek anlamsız olacaktır. Bu noktada hayvanların hiçbir şekilde acı çekme kapasitesine, duygulara ya da başka bir zihinsel yaşama sahip olmadığını, sadece bilinçsiz otomatlar olduğunu düşünen Descartes’a eleştirilerde bulunan Singer, hayvanların acı çektiğinden şüphe edilmemesini öğütler. Singer burada insanlarla hayvanların her bakımdan eşit oldukları gibi bir düşünceyi kastetmez. Bu noktada o, çıkarların eşit şekilde göz önüne alınmasıyla eşit muamele edilmesi arasında bir ayrım yapar. Örneğin bir at ile bir bebeğe aynı şiddette bir tokat atmakla her ikisine de eşit şekilde muamele etmiş olmayız. Çünkü aynı şiddetteki tokat bebeğe atın hissettiğinden daha fazla acı verir. Şiddeti aynı olduğu sürece bir bebeğe tokat atmak, bir ata tokat atmaktan kötüdür, ama bir ata da canını yakacak şiddette bir darbe vurmamak mümkündür. Dolayısıyla burada hesaba katılması gereken şey, haz ve acı miktarıdır. Nasıl ki bir bebeğe bu şiddette bir acı yaşatmayı yanlış buluyorsak, durup dururken bir ata da aynı şiddette acı yaşatmayı yanlış bulmak zorundayız (Singer, 2018: 64).

Bununla birlikte Singer, hayatın değerini düşünmeye başladığımızda, burada insan ile hayvan hayatının eşit ölçüde değerli olduğu düşüncesine şüphe ile bakar. Buna göre öz farkındalığı olan, soyut düşünce ve gelecek için plan yapma ve karmaşık iletişim edimlerine sahip olan bir varlığın hayatının, bu kapasitelere sahip olmayan bir varlığın hayatından daha değerli olduğu görüşünü savunmak yerinde bir savunma olacaktır (2015: 92). Şöyle ki bir köpekle bir insanın yaşamı söz konusu olduğunda ve onlardan birini kurtarmak veya feda etmek arasında bir seçim yapmak gerektiğinde, kurtarılması gereken insan olacaktır. Çünkü insan ileride başına nelerin geleceği konusunda daha büyük bir farkındalığa sahiptir ve ölmeden önce daha çok acı çekecektir. Burada hayvanın çıkarları eşit ölçüde

göz önüne alınsa da insanın çıkar dengesi daha ağır bastığından hayvan feda edilen taraf olacaktır. Singer'ın 'acı ve mutsuzlukla karşılaştırıldığında daha yüksek bir haz ve mutluluk miktarına yol açan eylemin seçilmesi gerektiğini' söyleyen yarar ilkesi de bu noktada ortaya çıkar. Buna göre hayvanların öldürülmeleri, avlanmaları veya deneylerde kullanılmaları sonucu ortaya çıkan acı, bu eylemlerin faydaları ile kıyaslandığında oldukça fazladır (Cevizci, 2013: 151). Dolayısıyla hayvanlara olan tutumlarımızda bir takım değişiklikler yapmamız gerekir. Özellikle hayvanların kobay olarak kullanılması, beslenme veya eğlence amaçlı kullanılması gibi konularda belirli değişiklikler yapılması ahlaki bir zorunluluk olarak belirir.

Deontolojik Yaklaşım

Hayvanların ve insanların eşit haklara sahip olduğunu söyleyen Tom Regan, meseleyi Kantçı deontolojik bir bakış açısıyla değerlendirir. Ahlaki düşünceler için önemli olanın insanlar ile insan olmayanlar arasındaki farklar değil, benzerlikler olduğunu söyleyen Tom Regan, hayvanların isteme, hatırlama ya da zeka gibi konularda insanlarla benzer temel özelliklere sahip olduğunu düşünür. Regan, Singer'dan daha radikaldir çünkü o, hayvan ticaretinin, hayvanların avlanmasının ve hapsolmesinin, hayvan deneylerinin ve hatta hayvan eti yemenin de tamamen son bulmasını ister. Singer'ın yararçı yaklaşımı eylemlerin sonuçları üzerinde yoğunlaşırken, Regan'ın deontolojik yaklaşımı eylemlerin ahlak yasasına uygunluğu üzerinde yoğunlaşır. Buna göre kendisine "bir hayatın öznesi olma" ölçütünü alan Regan, tüm bireylerin özsel bir değere sahip olduğunu söyleyerek bunu hakların temelinde yerleştirir. Bütün insanlar cinsiyet, ırk, toplumsal sınıf, dil ve din ayrımı olmaksızın eşit ve aynı haklara sahiptir. Bu noktada Singer gibi o da, türlerin ahlaki haklar ve ahlaki ilgi söz konusu olduğunda belirleyici olmadığını hatta ahlak konusunda türcülüğün ilgisiz bir bileşen olduğunu söyler (Cevizci, 2013: 152). Dolayısıyla hayvanlar da insanlarla aynı temel değer ve haklara sahiptir. İnsanlar, insan olmayan hayvanlarla bir yaşamın öznesi olma ve bireysel bir refaha sahip olma yeteneğini paylaştığı için, her ikisi de eşit bir ahlaki saygıyı hak ederler.

"Hayvanların insanların sahip olduğu birçok yetenekten yoksun olduğu doğrudur. Onlar okuyamaz, yüksek matematik yapamaz, bir kitaplık kuramaz veya babaganuş yapamazlar. Ancak pek çok insan da bunları yapamaz ama biz yine de bu insanların diğerlerine göre daha az doğal değere sahip olduğunu veya daha az saygılı muamele görme hakkına sahip olduklarını söylemeyiz ve söylememeliyiz de. En açık ve en tartışmasız şekilde bu değere sahip olan insanlar (örneğin bunu okuyanlar) arasında önemli olan farklılıklarımız değil, benzerliklerimizdir. Ve gerçekten çok önemli olan temel benzerlik basitçe şudur: Her birimiz bir yaşamın deneyimleyen öznesiyiz ve başkalarına faydamız ne olursa olsun bizim için önem taşıyan bireysel bir refaha sahip olan bilinçli yaratıklarız. Bir şeyleri istiyoruz, tercih ediyoruz, inanıyor ve hissediyoruz, hatırlıyor ve bekliyoruz. Ve yaşamımızın tüm bu boyutları, zevk ve acımız, haz ve ıstırabımız, memnuniyetimiz ve hayal kırıklığımız, devam eden varoluşumuz veya zamansız ölümümüz, -bunların hepsi bireyler olarak yaşadığımız ve deneyimlediğimiz yaşam kalitemiz için bir fark yaratıyor. Aynı şey bizi ilgilendiren hayvanlar için de geçerlidir (örneğin, yenenler ve kapana kısılanlar), onlar da kendi yaşam değerlerine sahip bir yaşamın deneyimleyen öznelere olarak görülmelidirler" (Regan, 1985: 24).

Regan'a göre hayvanları doğal değere sahip birer varlık olarak ele almayan her eylem, hayvanların haklarını ihlal eder. Regan'ın savunduğu hayvan hakları görüşü mutlakıyetçi bir fikirdir. Bir yaşamın öznesi olan herhangi bir varlık doğal olarak bir değere ve bu değeri koruyan haklara sahiptir ve bir yaşamın tüm özneleri de eşit haklara sahiptir (Gruen, 2017). Bu nedenle hayvanları avlayan, onları yiyen, hayvanlar üzerinde deney yapan ve eğlence amaçlı onları kullanan, hayvanların sahip olduğu haklara saygı göstermeyen herhangi bir uygulama, insanların ihtiyacına, bağlama ve kültüre bakılmaksızın yanlış olacaktır.

Kendisine Kant'ın deontolojik yaklaşımını çıkış olarak alsa da Regan, Kant'ın akıl ve rasyonaliteyi, özerk bir varlık olarak insana özgü bir değer yapma noktasında ondan ayrılır. Çünkü tüm insanların rasyonel varlıklar olduğunu söylemek sakıncalıdır. Bildiğimiz gibi rasyonalite öncesi çocuklar, bebekler, ileri derecede otizmlili insanlar, Alzheimer hastalığı veya diğer bilişsel bozuklukları olan kişiler ile akıl sağlığı bozulmuş insanlar ve kimi yaşlılar için akıllsallık pek de söz konusu değildir. Bu durumda nasıl ki onların otonom ve akılsal varlık olmadıkları için, temel haklardan mahrum olduklarını ve kötü muameleyle tabi tutulabileceklerini söyleyemiyorsak, aynı şeyi hayvanlar için de söylememek gerekir.

Canlılar arasında 'bir yaşamın öznesi olarak' benzerliklere vurgu yapan Regan bunu köpeklerin de insanların da bir yere kapatıldığında aynı tepkiyi verdiğine dair bir örnekle açıklar:

“Köpeklerin ve diğer hayvanların ne istediği hakkında anlamlı bir şekilde konuşabilmemizin bir nedeni de, benzer durumlarda onların davranışlarının bizimkilerine benzemesidir. Eğer bir kafesteysem ve dışarı çıkmak istiyorsam, çıkmaya çalışırım (örneğin parmaklıklar arasındaki boşluğu genişletmeye veya onları zorlamaya çalışırım). Eğer komşunuzun köpekleri kafeslerinden çıkmak istiyorsa, onlar da dışarı çıkmak için çabalar (örneğin patileriyle yeri eşeler). Biz kendimizi ve kendi davranışlarımızı anladığımız için, onları ve onların davranışlarını da anlarız. Tıpkı benim davranışımın “çıkarmak istiyorum” dememe gerek kalmadan çıkmak istediğimi söylemesi gibi, köpeklerin de benzer davranışları onu söylemek zorunda olmadan kafeslerinden çıkmak istediklerini söyler” (Regan, 2004: 55).

Regan'a göre bir yaşamın özneleri olarak hepimiz aynıyız, çünkü hepimiz dünya içerisindeyiz. Bir yaşamın özneleri olarak hepimiz aynıyız çünkü hepimiz dünyanın farkındayız. Hepimiz aynıyız, çünkü bize olanlar bizim için önem taşır. Bunlar önemlidir çünkü yaşam süremiz ve yaşam kalitemiz için bir fark yaratır. Bir yaşamın özneleri olarak, üstün ya da aşağı yoktur, daha yüksek ya da daha düşük yoktur. Bir yaşamın özneleri olarak hepimiz ahlaksal olarak aynıyız ve hepimiz ahlaksal olarak eşitiz (Regan, 2013: 120). Buna göre “bir yaşamın öznesi olma” ölçütünü temel alan Regan, ahlaki özerkliğe sahip olmayan insanlara, akıl sahibi ve ahlaki özerkliğe sahip olan insanlarla aynı değer ve hakları verdiğimiz gibi, bir hayatın öznesi olan hayvanlara da aynı ahlaki değer ve hakları vermemiz gerektiğini ögütler.

Felsefesinde hayvan meselesini konu edinen bir diğer düşünür olarak Derrida'nın hayvanların nötrale edilip nesnelleştirildiğine ilişkin düşünceleri de önem arz eder. Ona göre hayvanların yakalanma, avlanma yetiştirilme, ticaret ve kapatma yoluyla yaşamdan arındırılması, hareket etme özgürlüğünün, dolayısıyla özgürlüğün ve egemenliğin sınırlandırılması demektir. Derrida bu durumun

hem hayvanat bahçeleri hem de psikiyatri hastaneleri için geçerli olduğunu söyler (Derrida, 2009: 300). Hayvanları tanımlama konusunda da Derrida bir sorunu dile getirmesi bakımından önemlidir. O, “hayvan” sözcüğünün problematik olduğunu, kendi içinde bir şiddet içerdiğini belirtir. Çünkü bu sözcük insanların kurduğu bir adlandırmadan ibaret olup, insanlar yaşayan diğer varlıklara bir isim verme konusunda kendilerinde bir hak ve otorite görmüşlerdir (Derrida, 2002: 392). Aynı şekilde “insan olmayan hayvan” sözcüğü de hayvanları insanın karşıtı ve olumsuz olarak konumlandığı için problemlidir. Bunun yerine o, söz konusu varlıkları türlerine, yaşam çevrelerine, ekolojik nişlerine, yırtıcılıkla ilişkilerine, beslenme tiplerine göre tanımlayabileceğimizi önerir (Ryan, 2019: 32). Çünkü hayvanlar için insan olmayan hayvan tanımlaması sadece insanın bakış açısından bir değerlendirmeyi kapsar. *The Animal Therefore I am* (Hayvan Dolayısıyla Ben) adlı çalışmasında Derrida, insan-hayvan arasındaki ilişkileri tartışmaya açar. Onun gündeme getirdiği ilk mesele, hayvanlar söz konusu olduğunda yadsınan çıplaklık deneyimi hakkındadır.

“Genel olarak ... hayvanlara özgü ve son keretede onları insandan ayırt eden niteliğin, ayırdında olmaksızın çıplak oluşları olduğu düşünülür. Dolayısıyla çıplak olmayışları... Çıplak oldukları için çıplak olmayacaklardır. İlke olarak, insan istisna olmak üzere, hiçbir hayvan giyinmeyi hiç düşünmemiştir. Giyinmek insana özgüdür, insanın “özellikleri”nden biridir... Dolayısıyla hayvan, çıplak olduğu için çıplak değildir. Kendi çıplaklığını hissetmez. “Doğada” çıplaklık yoktur (akt. Ryan, 2019: 138).

Derrida bu görüşüyle felsefede daha önce düşünülmemiş olan çıplaklık konusunu gündeme getirmiş olur. Derrida’ya göre, üretilen diğer tüm terimler gibi, çıplak ve çıplaklık terimleri de insan dilinin bir ürünüdür. Daha sonra hayvanların yaşayışına ilişkin, “Hayvan düşünür mü? Kahkaha atar mı? Ağlar mı? Yas tutar mı? Şarkı söyler mi? Oynar mı? gibi sorular soran Derrida, hayvan hayatına daha kapsamlı bir şekilde bakmamızı sağlamıştır. Derrida’nın hayvanlar ve hayvanlık hakkında geliştirmiş olduğu bu türden sorular, insanın hayvanlara olan bakış açısının yönünü, hayvanların insanlara ve kendilerine olan bir bakış açısına çevirdiği için önemlidir (Ryan, 140). Derrida’nın hayvan meselesi üzerine düşünceleri, insan karşısında tekil bir karşılık ve homojen bir kategori olarak hayvan kurgusunu tartışmaya açar. “Hayvan” terimi heterojen bir grubu tek bir homojen kategoriye indirger. Böylece o, Fransızca hayvanın çoğulu olan *animaux* sözcüğünün sesteşi olan “animot” sözcüğünü önerir. Bu sözcük, tekil içinde çoğul hayvanların mevcudiyetini içerir ve insan konuşmasının yokluğunu mutlak bir yokluk olarak değil, yokluktan başka bir şey olarak düşünme olasılığını gündeme getirir. Bu noktada Derrida, insanların hayvanlar hakkında kendi dillerini kullanarak konuşurken, hayvanların bu dilden zorunlu olarak yoksun olduklarını varsaymanın kibirlice olduğunu dile getirir. Ona göre hayvanlara konuşma ve iletişim konusunda bir noksanlık atfetmektense, hayvanların kendi anlamlı iletişim tarzlarını oluşturma yöntemleri üzerine düşünmeliyiz (Ryan, 142-143). Derrida bu anlamda hayvanlar konusunda gelenekselleşen düşünme tarzında önemli bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. O, hayvanların ‘karşılık verebilme yeteneği’ne sahip olduğunu savunarak, insanları düşünen varlık, diğer hayvanları da otomatlar olarak gören Kartezyen bakış açısını yapısöküme uğratmıştır. Bunu yaparak Derrida aynı zamanda insan-hayvan ikiliğinin de karşısında duran bir görüşü savunarak hayvan etiğine yönelik yaklaşımlara yeni bir soluk getirmiştir.

Kaynakça

- Aristoteles. (2007). *Politika*, çev. Ersin Uysal, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Uygulamalı Etik*, İstanbul: Say Yayınları
- Derek, R. (2019). *Hayvan Kuramı Eleştirel Bir Giriş*, çev. Ayten Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları
- Derrida, J. (2002). “The Animal That Therefore I Am (More to Follow)”, tr. David Wills, *Critical Inquiry*, Vol. 28, No. 2. (Winter, 2002), 369-418.
- Derrida, J. (2009). *The Beast and the Sovereign*, vol 1, tr. Geoffrey Bennington, Chicago: University of Chicago Press.
- Gruen, L. "The Moral Status of Animals", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2017 Edition) <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/moral-animal/>, 02.05.2019.
- Kant, I. (1998). *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, tr. and ed. Mary Gregor, Cambridge: Cambridge University Press.
- Regan, T., Singer, P. (1989). *Animal Rights and Human Obligations* Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Regan, T. (1985). “The Case for Animal Rights”, ed. Peter Singer *In Defence of Animals*, Oxford: Basil Blackwell, 13–26.
- Regan, T. (2004). *Empty Cages Facing the Challenge of Animal Rights*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Regan, T. (2013). “Animal Rights and Environmental Ethics”, ed. D. Bergandi, *The Structural Links between Ecology, Evolution and Ethics : The Virtuous Epistemic Circle*, Springer (Boston Studies in the Philosophy of Science, vol. 296), 117-126.
- Singer, P. (2015). *Pratik Etik*, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Singer, P. (2018). *Hayvan Özgürleşmesi*, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wade, R. (2004). “Animal Theology and Ethical Concerns”, *Australian eJournal of Theology* 2 (February 2004), 1-12.
- Wilson, S.D. “Animals and Ethics”, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://www.iep.utm.edu/anim-eth/>, 02.05.2019.

Türk Dili Araştırmalarında Farklı Bakış Açıları

Binnur ERDAĞI DOĞUER³

Giriş

Türk dili araştırmalarında çoğunlukla edebî eserler üzerinde çalışılmaktadır. Bu da Türkçenin tarihî dönemlerindeki günlük yaşam dilinin ya da gündelik dilin çok fazla araştırılmaması, karanlıkta kalması sonucunu getirmiştir. Bir dilin yapısını, işleyişini ve söz varlığını tam olarak görebilmek için o dilin çeşitli bilim dallarındaki, çeşitli düzeylerdeki kullanımını incelemek gerekir. Farklı alanlardaki metinlerin incelenmesi aracılığıyla dilin farklı katmanları ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Türk dili alanında ortaya çıkarılan tarihî metinler, genel olarak yalnızca Türk dili araştırmacılarının değil, dil bilimi, halk bilimi vb. alanlardan araştırmacıların da malzemesi durumundadır. Bu nedenle, dil araştırmalarında farklı türlerde yazılmış metinlerin seçilmesi Türk Dili ve Edebiyatı ve bununla bağlantılı alanlara yeni katkılar sağlayacaktır.

Modern dilbilim araştırmalarında söylem çözümlemesi çalışmaları içinde yer alan tür çözümlemesi alanında metinler üzerinde yapılan çalışmalara baktığımızda görüyoruz ki, önceleri yalnızca edebî eserlerle sınırlı olan ‘tür’ kavramı daha sonra dinî eserler, antlaşmalar, reklamlar, yasa metinleri, bilimsel araştırma makaleleri, gazete haberleri vb. gibi çok farklı türleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir (Özyıldırım 2010:19). Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılan metin çalışmaları da tür çözümlemesidir ve metin çalışmalarının tür açısından çeşitlendirilmesi, araştırmacılara değerli veriler sağlayacaktır.⁴

Kesit çözümlemesi ya da tür çözümlemesi çalışmaları farklı dil değişkelerinin sözcüksel-dilbilgisel özellikleri hakkında sahip olduğumuz sezgisel ya da izlenimsel görüşlerimizin tanımlanması konusunda deneysel bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir (Bhatia 1993: 6).

Türk Dili ve Edebiyatı alanında son dönemlerde üzerinde çalışılmaya başlayan tarihî tip metinleri de belli bir ‘tür’ün dilini ortaya koymasının yanı sıra, günlük dilin ya da doğal söylemlerin ve

---

³ Doç. Dr. Binnur ERDAĞI DOĞUER, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, binnur@hacettepe.edu.tr

⁴ Bazı dilbilimciler ‘tür’ yerine ‘metin türü’ ya da ‘kesit’ terimlerini kullanmaktadır.

Türkçe yapıların daha çok kullanılması nedeniyle Türkçe araştırmaları için iyi değerlendirilmesi gereken dil ürünü türüdür.

Tarihî tıp metinleri, hem belli bir ‘tür’ün dilini ortaya koymakta, hem de halkın kullandığı günlük dili, doğal söylemleri ve buna bağlı olarak Türkçe yapıları daha çok yansıtmaktadır. Tıp metinlerinde, terimlerin doğal olarak bu şekilde, yani genel dilden kelime aktarma yoluyla oluştuğunu görmekteyiz (Zülfıkar 1991: 173). Bu nedenle tıp eserlerinin incelenmesi, yabancı terimlere verilen Türkçe karşılıklar ve açıklamalar nedeniyle dönemin halk dilini ya da günlük dilini yansıtmaları açısından Türk Dili, Türk Dili tarihi, dil bilimi ve halk bilimi çalışmaları için de önemlidir. Diğer yandan, özellikle tıp eserlerinde Arapça (veya daha az olarak Farsça ve Yunanca) terimlerin Türkçe karşılıkları da verilmektedir. Ayrıca, bu karşılıklarla birlikte, yine özellikle tıp eserlerinde halkın anlayabileceği biçimde açıklamalar yapılmaktadır. Bu durum, bu metinlerde kullanılan dilin yapısını göstermesinin yanı sıra, dönemin tıp anlayışını göstermesi açısından tıp tarihi ve bilim tarihi çalışmaları için de önemlidir ve Türk dili alanında tıp metinleri üzerinde yapılan çalışmalar, bu alanlardaki araştırmacıların tarihî tıp metinlerine ulaşmasını sağlamaktadır

Bu sebeplerle Türk Dili ve Edebiyatı çalışmalarında edebiyat dışı metinlerin incelenmesi, farklı alanlara da malzeme sunarak katkıda bulunacaktır.

Selçuklu ve Osmanlı döneminde, başka bir deyişle Eski Anadolu Türkçesi döneminde bilim dili Arapça iken (Karal 1994: 22, 23, 29; Kâhya 1994: 233; Önler 1990:1), bazı bilim metinlerinde, özellikle tıp metinlerinde dönemin bilim dili geleneğinden farklı olarak halkın anlayabilmesi için Türkçe açıklamalar yapılmakta ve Türkçe kelimeler kullanılmaktadır. Örneğin, Anadolu’da yazılmış ilk Türkçe tıp kitabı olduğu tahmin edilen Tuhfe-i Mübârizî adlı eserin de yazarı olan Hekim Bereket’in Hulâsa adlı eserinin söz varlığına baktığımızda:

aruk “zayıf, güçsüz”,

bal tohm “polen”,

baş degzin- “baş dönmek”,

çokdandan “süreğen, kronik, müzmin”,

gönül dön- “mide bulanmak”,

nobud ash “baklagiller”,

oglan yatdığı yer “rahim”

sayru “hasta”

süd aslı “süt ürünleri”

yaşlık “nemli, rutubetli”

yavuz enlü “cüzzam hastası”

gibi bazıları bugün Anadolu ağızlarında devam eden Türkçe sözcüklerin ve günümüzdekinden farklı adlandırmaların, terimlerin kullanıldığını görüyoruz.

Sonuç

Sonuç olarak, bu metinlerde görüyoruz ki halkın yaşamında kullandığı sözcükler, cümleler yazı dilinde de yerini bulmakta ve daha ötesi, terim olarak da kullanılmaktadır. Bu da bize, tarihî tıp metinlerinin, halkın kullandığı günlük dilden birtakım unsurları kullanarak bilim dili ile günlük dil arasındaki farkı kapadığını ve en önemlisi, Türkçenin Arapça, Farsça veya herhangi bir yabancı dile ait terimleri rahatlıkla karşılayabildiğini gösteriyor. Bu nedenle, tarihî tıp metinleri ve farklı alanlardan metinler üzerinde yapılacak araştırmalar Türkçe için yeni bakış açıları getirirken aynı zamanda, Türkçenin tarihî dönemlerindeki farklı türlerde metinlerin ayırıcı özellikleri de ortaya çıkacaktır. Bu çeşitlenmenin Türkçenin sözcüğüne, çeşitli bilim dallarının terminolojisine ve farklı dilbilgisel kullanımların belirlenmesine katkısı olacaktır. Türkçenin zengin üretim olanaklarının ve kullanım alanlarının daha iyi ortaya konabilmesi için, Türk Dili ve Edebiyatı alanındaki araştırmalar, tıp metinleri ve diğer edebiyat dışı metinler üzerine de yoğunlaşmalı ve çeşitli açılardan değerlendirilmelidir. Türk Dili araştırmaları kapsamında ortaya çıkarılan edebiyat dışı metinler, Türk Dili araştırmacılarından başka, dil bilimi, tıp tarihi, bitki bilimi ve diğer alanlardan araştırmacılarla hem ortak çalışmalarla hem de bağımsız çalışmalarla çok boyutlu olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

BHATIA, Vijay K. (1993). *Analysing Genr: Language Use in Professional Settings*, London: Longman.

ERDAĞI, Binnur (2013). *Hekim Bereket, Tuhfe-i Mübârizî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

----- (2016). *Hekim Bereket, Hulâsa*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation: A functional Approach to the Lexicon*, I-II, Wiesbaden: Otto Harrasowitz.

HEKİM BEREKET, *Tuhfe-i Mübârizî*, 1. Nüsha: Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, Numara: 1209, 2. Nüsha: Paris Bibiothèque National Numara 171.

KAHYA, Esin (1994). “İki Osmanlıca Metinden Derlenmiş Anatomi ve Fizyoloji Terimleri” *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Atatürk’ün Yüzüncü Doğum Yılı Yayınları*, Ankara: TTK Yayınları: 234-269.

KARAL, Enver Ziya (1994). “Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu (Tarih Açısından Bir Açıklama)” *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Atatürk’ün Yüzüncü Doğum Yılı Yayınları*, Ankara: TTK Yayınları: 7-96.

TDK (1963-1982). *Derleme Sözlüğü I-XII*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

----- (1963-1972). *Tarama Sözlüğü I-VIII*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

----- (2005). *Türkçe Sözlük (10. Baskı)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZYILDIRIM (İnce) Işıl (2010). *Tür Çözümlemesi, Türkçe Metin İncelemeleri ve Karşılaştırmalar*, Ankara: BilgeSu Yayınları.

ZÜLFİKAR, Hamza (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK Yayınları.

+AnAr Komitativ Çokluk Eki

İsmail İlgin¹

Giriş

Türkiyat araştırmaları tarihinde eski Türkçeden günümüze çokluk ve beraberlik kategorileri, araştırmacıların çoğu zaman hem fikir olamadığı ve farklı görüşleri savunduğu bir alan olagelmıştır. Bu husus üzerinde en ayrıntılı şekilde çalışan araştırmacılardan biri de Kaare Grønbech'tir. Kendisi eski Türkçedeki çokluk kavramını tek tek sayılabilir varlıkların meydana getirdiği bir kümeden ziyade cins isimlerin kavramsal olarak kendi türünün birden fazla üyesini dilsel bir ifade olarak ortaya koyması ile açıklar. Grønbech buna örnek olarak da *at* sözcüğünü verir. Eski Türkçede *at* kelimesi bir tek atı değil; kavramsal olarak insanın zihninde canlanan bir at kümesine üye bütün atları temsil ediyordu. Bu sebeple *Orhon Abideleri*'nde +LAr ekinin çok az kullanıldığını görüyoruz. Bu ek yazıtlarda yalnızca birkaç akrabalık kelimesinde ve hükümdarın haremindeki kadınları sayarken kullanılmıştır. Grønbech'e göre +LAr eki eski Türkçe devresinde çokluk bildiriminde kullanıldığı varsayılan pek çok ek gibi aslında tek tek sayılabilen bir kümeyi değil; sayıları tam olarak belli olmayan varlıkların beraberliğini ifade eder (2011, ss. 50-53).

+An Eki

“Bir şeyin bulunmasını istemiyorsan göz önüne sakla.” Bu söz Türkiyat alanındaki pek çok konunun akıbetini saptayabilmesi açısından doğrudur. Bu akıbeti paylaşmaya aday konulardan biri de eski Türkçedeki +An ekidir. Gabain, +An ekinin “sadakat (Vertrautheit)” ve “kuvvetlendirme” bildirdiğini ifade ederken bu ekin eski bir çokluk eki² olduğunu ve bir küçültme eki olarak kabul edilmemesi gerektiğini ortaya koyar (2007, s. 44, 62). Hamilton, +An ekini sekiz varyantı ifade edecek biçimde “-^on” şeklinde çalışmasında gösterirken “ärän, oğlan/oğlan, bodun?” örnekleri ile beraber bu ekin İranî -*än* çokluk eki³ olabileceğini ve muhtemelen bu ekin çokluk veya topluluk bildiren bir isimden isim eki olduğunu ortaya koymuştur (2011, s. 258). Marcel Erdal, bu ekin sınırlarını eski ve kolayca tanımlanabilir; fakat kısa ömürlü beraberlik eki olarak çizmiştir. Parmak veya parmakların bir araya gelmesi ile oluşan bir grup anlamına gelen “ärñäk (är+än)”, bağların/ağların bütünü veya bağların/ağların bir araya gelerek oluşturduğu sistem anlamına gelen “toran” ve kabilelerin bir araya gelerek oluşturduğu birliktelik anlamına gelen “bodun” Erdal'ın eserinde verdiği önemli örneklerdendir (1991, ss. 91-92). Talat Tekin ise bu ekin bir çokluk eki olduğunu ve Moğolca çokluk

---

¹ Öğretim Görevlisi, İsmail İlgin, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türk Dili Bölümü / Karaelmas TÖMER, ismaililgin@beun.edu.tr

² Aynı görüş, *Drevne Tyurkskiĭ Slovar'* adlı eserde tekrarlanmıştır. Eserde +an (+än) şeklinde müstakil bir çokluk eki olduğu belirtilmiştir (Nadelyayev, Nasilov, Tenişev ve Şçerbak, 1969, s. 650).

³ Hamilton, diğer araştırmacılardan farklı olarak bu ekin İranî kökenli olabileceğini belirtir. Lakin bununla ilgili ayrıntılı bir bilgi vermez. Türkçe ile yakın ilişkide bulunmuş Soğdca vb. İranî diller ile Klasik Farsça ve günümüz modern Farsçası arasında bu ekin varlığına yönelik araştırmalar yapılmalı ve bu ekin tarihî gelişim seyri gözler önüne serilmelidir.

eki olan *-n*⁴ ile bağlantılı olduğunu ifade etmiştir (2000, s. 102). Şinasi Tekin ise bu ekin belirli bir güce ve erke sahip kişiler için kullanıldığını belirtir (1992, s. 87). Bu ek daha pek çok akademik çalışmaya⁵ konu olmuştur. Bütün bunlara ek olarak Ş. Tekin aynı zamanda çok dikkat çekici bir noktayı işaret eder. *+An* vb. topluluk ve beraberlik ifadelerinin eski Uygur Türkçesi döneminde değişen toplum düzeni ve dünya görüşü ile artık fonksiyonlarını kaybettiklerini ortaya koyar (1992, s. 87). Bu husus biraz daha açılabilir. Eski Türkçe döneminde yarı göçebe bir hayat süren Türkler cemiyet düzeninde kümülatif bir hareketi ve gruba dayalı bir çokluk sistematüğünü temele alıyorlardı. Toplumun esas kıldığı bu kümülatif hareket birey tekliğini bir üst teklik olan gruba veriyordu. *er* kelimesinden hareketle örnek verirse eski Türklerde *er* denildiği zaman bir tek adam değil; bu cins ismin ifade ettiği birden fazla adam zihinde canlanıyordu. Bu dönemde *er* kelimesine eklenen *+An* eki ile oluşturulan *eren* kelimesi ile aslında sayısı tam olarak bilinmeyen birden fazla adamın hep bir arada, birlikte yani ‘beraber’ bulunduğu ortaya konuluyordu. Bu dönemde kullanılan *er > eren* ve *oğul > oğlan* kelimelerinin ‘adamlar’ ve ‘çocuklar’ gibi bir çokluk ifadesi ortaya koymak yerine bunların bir grup olduklarını ifade edecek şekilde ‘adam topluluğu’ ve ‘oğul topluluğu’ denmesinin daha yerinde olacağı söylenilebilir. Eski Uygur Türkçesi döneminde ise toplum düzeninin değişmesi ile bu durum Türklerin dünya görüşüne de sirayet etmiştir. Bu dönemde Eski Türkçedeki beraberlik anlayışı, toplumsal anlamda kümülatif yapıdan ayrılmaya başlayan bireyin tek tek sayılabilen çoğul bir unsur olarak ön plana çıkması ile değişerek yerini teklik ve çokluk kavramlarının esas olduğu bir çokluk sistemine bırakıyor. Bu dönemde yarısı kazananın ve diğer ekleri saf dışı bırakanın *+LAr* eki olduğu söylenebilir⁶.

Komitatif Çokluk

Çokluk anlayışının yaygınlaşması ile eski beraberlik yapıları bu yeni sistemde var olabilmek için kendilerini teklik ya da çokluk biçimi olarak göstermek zorundaydılar (Grønbech, 2011, s. 57). Eski Uygur Türkçesi döneminde *+LAr* çokluk ekinin yaygınlaşmasıyla daha önceki dönemde beraberlik eki *+An* ile kullanılan yapılara bu ekin eklendiğini görmekteyiz:

“*eren-l(e)r-niñ* (Üç itigsizler, 24b, 3)” (Eraslan, 2012, s. 129).

Burada önemli olan husus eski Uygur Türkçesi dönemindeki formasyonun bu dönem Türkçesinde mevcut olan *er* kelimesinin mi, yoksa beraberlik eki almış *eren* formunun mu bir çokluğu olduğudur. Bu dönem için bu hususta kesin bir kanaatte bulunmak ikili biçimlerin yaygınlığından dolayı

⁴ Talat Tekin bu iddiasında haksız olmayabilir. **-n** eki: Hem eski hem de bugünkü metinlerde **-çi**, **-ğaçı/-geçi**, **-ğçı/-gçi** ile biten sözcüklere doğrudan, **-tai/-teı** ile biten sözcüklerin sonundaki **i** sesini düşürerek ve **ai/eı, uı/üı** diftonglarıyla sona eren tabanlara sondaki **i** sesinin düşürülmesi ile **-n** çokluğu getirilir.

elçin “elçiler” < **elçi** “elçi”

biçiğeciñ “kâtipler” < **biçiğeci** “kâtip”

moritan “biniciler” < **moritai** “binici”

erdemten “erdemliler, bilginler” < **erdemteı** “erdemli, bilgin”

çerbin “çerbiler” < **çerbi** “13. yüzyılda unvan”

yabuğun “gidenler” < **yabuğuı** “giden, gider” (Poppe, 2016, ss. 100-101).

⁵ Räsänen, M. (1957). *Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen*. Helsinki: Studia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica XXI. ss. 54-55.; Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Boston: Brill Leiden. ss. 158-159.; Poppe, N. (2008). Altay Dillerinde Çokluk Ekleri. *Dil Araştırmaları Dergisi*, (Caner Kerimoğlu, Çev.), 2. ss. 102-103.

⁶ Orhon döneminden günümüze kalan metinlerin sınırlılığı bu hususta her daim bir ihtiyat payı bırakmamızı zorunlu kılmaktadır.

çok kolay değildir. Dönem eserlerinden *İyi ve Kötü Prenis Öyküsü*'nde *är*'in çoğulu olarak *ärän* ve *äränlär* 2'ser kez geçer (Hamilton, 2011, s. 141). **ärlär* biçimi metinde hiç görülmez. Bu durumdan hareketle şu çıkarımı yapmak mümkündür. Eski Uygur Türkçesi döneminde yazılmış olan *İyi ve Kötü Prenis Öyküsü*'nde *är* kelimesinin çokluğu +*än* beraberlik eki ve bu beraberlik ekine eklenmiş +*LAr* çokluk eki ile yapılmıştır. Bu ikinci form olan +*AnLAr* yapısına 'komitatif çokluk'⁷ adını verebiliriz.

“beş yüz *äränin* aşu suşu köliki taqı nä käreğäkin alqu tükäti berip uzatıp öntürdi. ‘beş yüz kişinin yiyeceği, suyu ve yük hayvanından başka, ne gerekiyorsa hepsini, tam olarak verdi, ve onları uğurlayıp yolcu etti’” (Hamilton, 2011, s. 24).

“ötrü bu yarlıg eşidip beş yüz satıç *ärän-lär* terilip içgärü ötiğ berdi-lär ‘Daha sonra, bu buyruğu işiten beş yüz tüccar toplanıp, içeriye (sarayın içine) öneri(lerini) arz ettiler’” (Hamilton, 2011, ss. 21-22).

Yukarıdaki birinci örnekte +*än* ekinin eklenildiği *är* kelimesinin sadece çokluk formunda olduğu; lakin kelimeye birliktelik anlamını kesin olarak veremediğini görebiliriz. İkinci örnekte +*änlär* ekini almış olan *satıç är* kelimesinin, sayıları beş yüz olan tüccarların hep birlikte, bir arada bulduklarını ifade ettiğini anlayabilmekteyiz.

Karahanlı Türkçesi dönemine geldiğimizde ise bizi benzer bir durum karşılamaktadır. *Kutadgu Bilig*'te *er*'in çoğulu olarak *eren* 29 kez ve *erenler* 2 kez geçer (Arat, 1979, s. 157). **erler* biçimi metinde hiç görülmez. *Dıvānu Lügāti't-Türk*'te ise *er*'in çoğulu olarak **erler* hiç görülmezken, *eren* biçimi metinde 28 ve *erenler* ise yalnızca 1 kez geçer (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 642). *Ryland Nüsbası İlk Satır altı Kur'an Tercümesi*'nde *er*'in çoğulu olarak *eren* 13 kez ve *erenler* 7 kez geçer (Ata, 2013, s. 341). Metinde **erler* hiç görülmez.

“bu er ol *eren* boynın *kağırğan* (I 427, 1)⁸ ‘bu adam, adamların boynunu döndürdü’” (Grønbech, 2011, s. 60). Bu beraberlik eki ile yapılan çokluk kullanımı eski Uygur Türkçesinden Karahanlı Türkçesine taşınmakla beraber bu dönemde baskın bir form hâlini alamamıştır.

Karahanlı Türkçesi döneminde Farsçadan *yâr* ve onun çoğulu olan *yârân* da Türkçe çoğul eki olarak kullanılmaya başlamıştır. *Ryland Nüsbası İlk Satır altı Kur'an Tercümesi*'nde *yâr*'in çoğulu olarak *yârânlar* 1 kez geçerken **yârân* veya **yârlar* kelimeleri asla görülmez. (Ata, 2013, s. 754). Eski Türkçeden beri görülen lakin bir düzenlilik arz etmeyen *är ~ äränlär*, *oğul ~ oğlanlar* morfolojik çoğul ilişkisinin Harezmi Türkçesi döneminde tam olarak yerleştiği görülmektedir. Bu dönem ile birlikte *är ~ äränlär* ilişkisi sayesinde *yâr ~ yârânlar* çoğul ilişkisi pekişmiş ve Türkçeleşmiş olabilir. Farsça tek heceli *yâr* sözcüğünün yine Türkçe tek heceli *er* sözcüğü ile fonetik benzerliğe sahip olduğu ortadadır. Ancak ilginç biçimde her iki sözcüğün çoğulları da ses benzerliğine sahiptir: *är ~ äränlär*, *yâr ~ yârânlar*. Farsça *yârân* çoğul sözcük biçiminin +*lar* eki alması eski Uygur Türkçesi döneminde görülmeye başlanılan komitatif çokluk örüntüsüne uymaktadır. Aynı ilişki Memluk-Kıpçak Türkçesinde de görülür: *ir ~ iränlär* ve *yâr ~ yârânlar*. Bu hususa ilk kez dikkat çeken Karamanlıoğlu, *iren* ve *yârân*'ı *Gülistan Tercümesi*'nin sonundaki indekste şöyle açıklar: “*iren* (-ler): *ir*'in çokluk şekli (dâimâ çokluk eki ile

⁷ Komitatif Çokluk: Temelde ‘yanında, ile beraber’ gibi birlikte olmayı ifade eden birliktelik isim hâl ekinde hareketle tanımlayabileceğimiz bu yapı, eklendiği varlığı çoğul yapmanın yanında bir anlamda topluluk durumuna getirdiği çokluğun ayrılmaz birlikteliğini ortaya koyar. Türkiye Türkçesinde çokluk eki eklediğimiz herhangi bir varlığın sayıca birden fazla olduğunu ortaya koyarız. Ancak bu çokluk kavramı onların birlikte bulunduğu anlamına gelmez. Komitatif çokluk eki ile sayıca birden fazla olduğu ifade edilen varlıkların hep birlikte buldukları da ortaya konulmuş olur (Bauer, 2004, s. 26; Bussmann, 1998, s. 203; İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s. 60).

⁸ DLT, 258 (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 226).

kullanılır”. “*yārān*: F. (“*yār*” sözünün çokluğu; ancak metinde teklik bir kelime gibi dâimâ çokluk ekiyle kullanılmıştır.) krş. *iren*” (1989, s. 279, 392). Karamanlıoğlu, eserinin başındaki dilbilgisi bölümünde ise şunları kaydetmiştir: “Farsça *yār* sözünün çokluk şekli *yārān* da hep *yārānlar* şeklinde geçmektedir. Ancak bunda türkçe *iren* kelimesinin tesiri veya ona bir benzeşme olmalıdır. Çünkü *ir* kelimesinin *irler* şeklinde çokluk şeklinde rastlanmamakta, çoklukta hep, eski ve unutulmuş bir çokluk şekli olduğu kabul edilen *eren/iren* kelimesi *irenler* şeklinde geçmektedir” (Karamanlıoğlu, 1989, s. LV). Buna ek olarak Harezmi ve Kıpçak Türkçelerindeki *yārānlar* yazımına rağmen kelimenin ikinci hece telaffuzu *yārānlar* şeklinde kısa olabilir. Çünkü aynı dönemde Anadolu sahasında ortaya konulan eserlerde sözcüğün *r*’den sonra elifsiz yazıldığı görülmüştür. Sözcük Anadolu sahasında bu haliyle *yārānlar* veya *yārenler* şeklinde okunabilir.

Harezmi, Memluk-Kıpçak ve Anadolu sahası metinlerindeki *ārānlār* ve *yārānlar* biçimleri incelenebilir. Harezmi Türkçesi döneminde yazılan eserlere baktığımızda *Nebcū’l-Ferādis*’te *er*’in çoğulu olarak *erenler* 18 kez geçer (Ata, 1998, ss. 135-136). **erler* veya **eren* biçimleri metinde hiç görülmez. *yār*’ın çoğulu olarak **yārlar* hiç görülmezken *yārān* 2 kez, *yārānlar* ise 136 kez geçer (Ata, 1998, ss. 470-471). *Husrav u Şîrin*’de *ār*’in çoğulu olarak *ārānlār* 12 kez geçer (Demirci ve Karslı, 2014, s. 188). **ārlār* veya **ārān* biçimleri metinde hiç görülmez. *yār*’ın çoğulu olarak **yārān* ve **yārlar* hiç görülmezken, *yārānlar* ise 4 kez geçer (Demirci ve Karslı, 2014, s. 637). *Mukaddimetü’l-Edeb*’te *er*’in çoğulu olarak *erenler* 10 kez geçer (Yüce, 1993, s. 120). **erler* veya **eren* biçimleri metinde hiç görülmez. *yār*’ın çoğulu olarak **yārān* ve **yārlar* hiç görülmezken, *yārānlar* ise 1 kez geçer (Yüce, 1993, s. 203). *Kıyasü’l-Enbiyā*’da *er*’in çoğulu olarak *erler* 3 kez, *eren* 4 kez ve *erenler* 28 kez geçer (Ata, 1997, s. 192, 208). *yār*’ın çoğulu olarak **yārān* hiç görülmezken *yārlar* 1 kez, *yārānlar* ise 7 kez geçer (Ata, 1997, ss. 706-707).

Memluk-Kıpçak sahasında yazılmış eserlere baktığımızda *Gülistan Tercümes*’nde *ir*’in çoğulu olarak *irenler* 11 kez geçer (Karamanlıoğlu, 1989, s. 279). **irler* veya **iren* biçimleri metinde hiç görülmez. *yār*’ın çoğulu olarak **yārān* ve **yārlar* hiç görülmezken, *yārānlar* ise 20 kez geçer (Karamanlıoğlu, 1989, s. 392). *İrşādü’l-Mülūk ve’s-Selātîn*’i incelediğimizde ise *ir*’in çoğulu olarak *irenler* 29 kez geçer (Toparlı, 1992, s. 540)⁹. **irler* veya **iren* biçimleri metinde hiç görülmez. *yār*’ın çoğulu olarak **yārān* ve **yārlar* hiç görülmezken, *yārānlar* ise 4 kez geçer (Toparlı, 1992, s. 618)¹⁰.

Anadolu sahasında yazılmış eserlere baktığımızda *Dede Korkut*’ta *er*’in çoğulu olarak *erenler* 30 kez geçer (Ergin, 2009, ss. 105-106). **erler* veya **eren* biçimleri metinde hiç görülmez. *yār*’ın çoğulu olarak **yāren* ve **yārlar* hiç görülmezken, *yārenler* ise 3 kez geçer (Ergin, 2009, s. 322). *Kıyas-ı Enbiyā*’da *er*’in çoğulu olarak *erler* 1 kez, *eren* 3 kez ve *erenler* 20 kez geçer (Yılmaz, Demir ve Küçük, 2013, ss. 772-773). *yār*’ın çoğulu olarak **yārān* ve **yārlar* hiç görülmezken, *yārānlar* ise 72 kez geçer (Yılmaz, Demir ve Küçük, 2013, ss. 1165-1166). *Kitab-ı Gunya*’da *er*’in çoğulu olarak *erenler* 55 kez geçer (Akkuş, 1995, ss. 545-546). **erler* veya **eren* biçimleri metinde hiç görülmez. *yār*’ın çoğulu olarak **yāren* ve **yārlar* hiç görülmezken, *yārenler* ise 7 kez geçer (Akkuş, 1995, s. 910).

⁹ Toparlı, çalışmasının sonuna koyduğu ‘Sözlük’ bölümünde madde başı olan sözcüğün anlamını verdikten sonra bir adet örnek varak numarası paylaşmış ve parantez içinde de kelimenin metnin genelinde kaç kez kullanıldığını yazmıştır. Bu sebeple örneklerimizin bulunduğu varak numaraları şunlardır: ‘irenler’ 98b/2, 109a/6, 146b/6, 178a/1, 180a/7, 181b/8, 228a/5, 239a/1, 240a/6 (2), 249b/2, 251a/7, 273a/4, 310b/3, 312a/7, 315b/8, 331b/2, 340a/1, 411a/8, 429a/3, 434b/5, 446b/3, 446b/5, 447a/1, 448a/7, 458a/5, 458a/6, 494b/6, 495a/4.

¹⁰ Toparlı’nın aynı çalışmasında: ‘yārānlar’ 28b/6, 258a/7, 265b/8, 317b/4.

Çağatay Türkçesinde de yukarıdakilere benzer bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Çağataycada tıpkı eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi *er* kelimesinin *erler veya *eren biçimleri görülmez. Çokluk biçimi olarak yalnızca *erenler* formu bulunmaktadır (Grønbech, 2011, s. 60). Nevâî'nin *Mecalisü'n-nefais* adlı eserinde *yâr* kelimesinin çoğulu olarak *yârân ve *yârlar hiç bulunmazken, *yârânlar* ise metinde 4 kez geçer (Türk, 1990, s. 674).

Metinlerdeki veriler ışığında Farsçadan ödünçlenen *yâr* kelimesinin *er* kelimesi ile çokluk yapımı açısından bir paralellik ve benzerlik arz ettiğini söyleyebiliriz. Kossmann, bu tür paradigmatic ödünçlemelere “paralel sistem ödünçlemeleri” adını verir. Arapça ve Farsça paradigmatic ödünçlemelerde alıcı ve verici dilin gramatik yapıları birlikte var olurlar (2010, s. 459). Tablo 1’de Kossman’ın ifade ettiği ödünçleme modeli verilmiştir.

Tablo 1. Farsçadan ödünçlenen *yâr* ‘dost’ sözcüğünün çokluk biçimleri

Farsça teklik gövde	1. model: “Farsça teklik gövde + Farsça çokluk eki”	2. model: “Farsça teklik gövde + Farsça çokluk eki + Türkçe çokluk eki”
<i>yâr</i>	<i>yârân</i>	<i>yârânlar</i>

Kossmann’ın paralel sistem ödünçlemeleri adını verdiği modele göre oluşturduğumuz Tablo 1, yanlış olmamakla beraber eksiktir. Çalışmamızda Türkçe *er* kelimesi ile Farsça *yâr* sözcüğü arasında bir fonetik benzerlik olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu iki sözcüğün *er(-en)* ve *yâr(-ân)* biçimleri de anlam olarak birbirine benzerdir. *er(-en)* kelimesi temelde ‘*erkek*’ ve ‘*adam*’ olarak kullanılmakla birlikte aynı zamanda ‘*yigîl*’ ve ‘*kabraman*’ anlamına da gelmektedir (Clouston, 1972, s. 232; Tietze, 2016, s. 627). *yâr(-ân)* sözcüğü ise ‘*arkadaş*’, ‘*efendi*’ ve ‘*hoşsohbet*’ anlamlarına gelmekle beraber ‘*yoldaş*’, ‘*yardımcı*’ ve ‘*muhafız*’ olarak da sözlükte geçmektedir (Steingass, 1892, s. 1525; Borovkov, 2002, s. 312). Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren *yâr* kelimesi tıpkı *er* sözcüğü gibi ‘*hükümdarın yanındaki ve etrafındaki adamlar*’ ve ‘*hükümdarın yardımcıları*’ anlamına gelecek ve bir arada bulunan belirli bir grubu ifade edecek şekilde kullanıldığı için *er* kelimesinin gördüğü gramatik süreçlere tabi oldu. Bu durumu kolaylaştıran en önemli etmen ise *yâr* kelimesinin *yâr-ân* şeklinde *er-en* kelimesine benzer bir çokluk ekine sahip olmasıydı. Bu verilerden hareketle aşağıdaki gibi bir örüntü oluşturabiliriz.

Tablo 2. Komitatif çokluk biçimi gösterimi

Farsça teklik gövde	Türkçe teklik gövde	Model: “Farsça / Türkçe teklik gövde + komitatif çokluk eki”
<i>yâr</i>	<i>er</i>	<i>yârânlar</i> <i>erenler</i>

Sonuç

Böylece, Karahanlı Türkçesi ile başlayan süreçte Harezmi Türkçesinden itibaren düzenli bir şekilde *er ve yâr* sözcüklerinin morfolojik çoğulunun *erenler* ve *yârânlar* olduğunu, aynı zamanda Harezmi, Memluk-Kıpçak, Anadolu ve Çağatay sahalarında +AnlAr şeklinde bir komitatif çokluk ekinin kısıtlı çoğul eki formunda bulunduğunu ileri sürmek mümkündür. Türkçe, Farsçadan geçen sözcüğün morfolojik yapısını kendinde zaten var olan bir leksemin morfofonolojik benzerliğinden hareketle öğütmüş ve ödünçlenmiş unsurları kendi düzensiz morfolojisine mal etmiştir.

Kaynakça

- Akkuş, M. (1995). *Kitab-ı Gunya*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıssaşü'l-Enbiyâ II Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (1998). *Nebci'l-Ferâdis III Dizin-Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (2013). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası). Karahanlı Türkçesi (Giriş – Metin – Notlar – Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bauer, L. (2004). *A Glossary of Morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Borovkov, A. K. (2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar)*, (Halil İbrahim Usta ve Ebülfez Amanoğlu, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Bussmann, H. (1998). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London: Routledge.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University.
- Demirci, Ü. Ö. ve Karşlı, S. (2014). *Kutb'un Husrav u Şîrîn'i Dizin*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uyğur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânü Lugâti't-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin / Kâşğarlı Mahmud*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation I*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Boston: Brill Leiden.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, (Mehmet Akalın, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Grønbech, K. (2011). *Türkçenin Yapısı*, (Mehmet Akalın, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

- Hamilton, J. R. (2011). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (Vedat Köken, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Seyf-i Sarâyî Gülîstan Tercümesi (Kitâb Gülîstan bi't-Türkî)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kossmann, M. (2010). Parallel System Borrowing. Parallel morphological systems due to the borrowing of paradigms. *Diachronica*, 27:3, 459-487.
- Nadelyayev, V. M., Nasilov, D., Tenişev, E. R., Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad: NAUK.
- Poppe, N. (2008). Altay Dillerinde Çokluk Ekleri. *Dil Araştırmaları Dergisi*, (Caner Kerimoğlu, Çev.), 2, 93-110.
- Poppe, N. (2016). *Moğol Yazı Dilinin Grameri*, (Günay Karaağaç, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Räsänen, M. (1957). *Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen*. Helsinki: Studia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica XXI.
- Steingass, F. (2005). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tekin, Ş. (1992). Eski Türkçe, *Türk Dünyası El Kitabı* içinde (Cilt II, ss. 69-119). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Tekin, T. (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, Cilt II (C-E)*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk, V. (1990). *Nevâ'i Mecalisü'n-Nefâ'is (Metin-İnceleme)*. Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yılmaz, E., Demir, N. ve Küçük, M. (2013). *Kısas-ı Enbiya (Metin, Sözlük-Dizin, Notlar)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks)*. Ankara: TDK Yayınları.

Namdar Rahmi Karatay'dan Tahsin Nahid Uygur'a Gönderilen "Yıllık Destan" İsimli Şiir Üzerinde Bir İnceleme

Kazım ÇANDIR¹

Giriş

Destan, âşık edebiyatı şiir türlerinden birinin adıdır. Bahsi geçen destan, milleti âlakadar eden millî destanlardan bir hayli farklıdır. Bizim ele aldığımız "Yıllık Destan" şairin, 1935-1936 yıllarını anlatan iki yıllık süreyi kapsar. Bu tür halk destanları hacim olarak en az üç dördlük, en fazla 150-160 dördlük olabilir. "Âşık edebiyatında destan, âşıkların sevgilerini, kabramanlık olaylarını, günlük olaylarla ilgili kimi durumları ve bazı acıklı olayları anlattıkları konu, anlatım ve ezgi yönüyle farklı olan ve dördlük sayısı çok olan anlatım biçimidir. Destanlarda temel öge belirli bir olaydır. Savaş, deprem, salgın hastalıklar, kabramanlık olayları, aile ilişkileri; toplumsal yergi ya da eleştiriler, öğütler, gülünç olaylar vd. destanların konularını oluşturur." (Artun, 2008: 36-46).

Destanlar hemen hemen her konuda yazılabilir. Özkul Çobanoğlu, destanları on bölümde tasnif etmiştir. Bunlar: 1.Sosyal hayatla ilgili destanlar. 2. Kültürel hayatla ilgili destanlar. 3. İktisadî (Ekonomik) hayatla ilgili destanlar. 4. Eğitim hayatıyla ilgili destanlar. 5. Siyasî hayatla ilgili destanlar. 6. Dinî ve ahlakî hayatla ilgili destanlar. 7. Askerî hayatla ilgili destanlar. 8. Sosyokültürel çevreyle ilgili destanlar. 9. Doğal çevreyle ilgili destanlar. 10. İnsanlarla ilgili destanlar. (Çobanoğlu, 2000: 56-89).

Bizim bildirimize konu olan "Yıllık Destan" ise, yaklaşık iki yıllık süre içerisinde olan olayları anlattığı için ilk maddeye girebilir. Metnin tetkikine geçmeden önce Namdar Rahmi Karatay hakkında bilgi vermek yerinde olur.

Namdar Rahmi, 24 Kasım 1896'da babasının evkaf müdürlüğü yaptığı Kütahya'da doğmuştur. Babası Mehmet Rahmi Bey, Annesi Hanife Hanımdır. Şairin baba tarafı Konyalı, ana tarafıysa Afyonludur. İlkokul ve ortaokulu Kütahya'da okuyan Namdar Rahmi, daha sonra ailesiyle birlikte babasının memleketi olan Konya'ya gelir. Ayrıca şunu eklemek gerekir ki, onun çocukluğunda benliğini ve dünyasını etkileyen en önemli şahsiyet ninesidir. Şairin çocukluğunda etki alanı içerisinde kaldığı bir başka unsur ise, Kütahya'nın Çamlıca semtindeki yaşam çevresidir. Şairin dini, içtimai, gelenek ve göreneklere dayanan mahalle çevresinden çok şey öğrendiğini ve ileriki hayatında bunları bizzat kullandığını görüyoruz. Namdar Rahmi, 1939'da Fatma Süeda hanımla evlenmiş ve bu evliliğinden Ali Başak (d.1941) ve Zehra Yeşim (Altaylı, d.1943) adında iki çocuğu olmuştur. (Birinci, 2012: 30.)

Namdar Rahmi, Konya İdadisinden 1912 yılında mezun olur. Başarılı bir ortaöğretim dönemi geçiren Namdar Rahmi, daha o yıllarda kitaplarla haşır neşir olmuş ve kendisini okuma ve yazma işine adanmıştır. Şüphesiz onun kitaplara düşkünlüğü yakın arkadaşı Naci Fikret'ten gelmektedir. Ayrıca daha lise yıllarında yazdığı makalelerin, "Babalık" gazetesinin bazı sayılarında başmakale olarak yayımlanması

¹ Öğretim Görevlisi, İsmail Ilgın, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türk Dili Bölümü / Karaelmas TÖMER, ismaililgin@beun.edu.tr

da onu okuma-yazma konusunda kamçılayan önemli amillerden biridir. Namdar Rahmi'nin 16 Kasım 1914'de başlayan meslek hayatı, 28 Ekim 1950 tarihine kadar devam etmiştir. Şair, yaklaşık olarak otuz altı sene memuriyet hayatı sürmüştür. Şairin ilk vazifesi Mümtaz Bahri tarafından açılan Konya Numune Mektebi'nde muallim vekilliği (16 Kasım 1914-7 Nisan 1915) olmuş ve bunu Konya Sille Köyü Füyuzat Mektebi (7 Mart-9 Ekim 1915) muallim vekilliği takip etmiştir. (Birinci, 2012: 31). Mart 1925'de Paris'e eğitim için gönderilen öğrencilerden biri de Namdar Rahmi Beydir. Namdar Rahmi'nin, 1928 Temmuzunda Türkiye'ye çağrıldıktan sonra ki ilk vazifesi yine kendi memleketinde Konya Erkek Lisesi felsefe ve içtimaiyat muallimliği (1 Ekim 1928-21 Kasım 1929) olmuştur. Namdar Rahmi, Dolmabahçe Sarayı'nda, Atatürk'ün huzurunda toplanan Birinci Türk Dili Kurultayına Samih Rıfat'ın teklifiyle katılmış ve burada yaptığı konuşma davetliler tarafından çok beğenilmiştir. Bu kurultay sonrasında yaşadıkları da hayatının ikinci büyük hayâl kırıklığını teşkil etmiştir. Çünkü İkinci Kurultaya (8 Mart 1933) bilhassa davet edilmemiş ve Gazi'nin iltifat ve alâkası, kendisine karşı şaşkırtan derecedeki haset duygularını kamçılamıştır. Bunun kendisini ne kadar derin bir şekilde yaraladığını tahmin etmek çok kolaydır. *Balarısı* mecmuası hâdisesinden sonra bu ikinci darbeden sonra, kendisindeki bedbinliğin tek devası olarak mizahî hicivleri görmüştür. Bursa'dan tekrar Ankara'ya Gazi Terbiye Enstitüsü edebiyat öğretmenliği ile gelen Namdar Rahmi'nin en çok kaldığı (30 Nisan 1942-17 Ekim 1947) ikinci vazifesi de bu olmuştur. Bu esnada sıhhati büsbütün bozulmuş ve arzu ettiği derecede, artık çalışamaz hâle gelmiştir. Meslek hayatının son zamanlarında ilk defa İstanbul'a Erkek Öğretmen Okulu Türkçe öğretmenliği (1 Kasım 1947-15 Eylül 1949) ile gelen Namdar Rahmi'nin bu sıralarda sıhhatinin çok bozulduğu anlaşılıyor. Nitekim 17 Ocak'ta bir ay izin, daha sonra da 1 Şubat'ta ise altı aylık rapor almak zorunda kalmıştır. İstanbul'da ikinci vazifesi Çapa Erkek Lisesi'nde (16 Eylül 1949-28 Ekim 1950) olmuştur. Buradan son vazifesi için Pertevniyal Lisesi'ne nakli yapılmış ise de ders veremeyecek derecede bozulan sıhhati dolayısıyla 28 Ekim 1950 tarihinde, geçici olarak Fatih Millet Kütüphanesi'ne nakledilmiş ve bu vazifesi esnasında, 20 Ocak 1952 tarihinde emeklilik dilekçesini vererek 7 Şubat'ta vazifesinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Böylece 16 Kasım 1914'de başlayan meslek hayatı 7 Şubat 1952 tarihinde sona ermiştir.

Namdar Rahmi'nin yazı yazdığı ilk mecmua *Şebab* olmuştur. Gazeteler arasında ise *Babalık* (Konya) ve diğer mecmualar arasında da Konya'da yakın dostu ve bir bakıma üstâdı Naci Fikret (Baştak) tarafından çıkarılan *Yeni Fikir*, Ahıbabazade Nâzım (Ekren) tarafından çıkarılan *Resimli Zaman* (9 Mayıs 1925-26 Aralık 1933), *Balarısı* (15 Kasım 1929), *Asie Mineur* (1 Octobre 1929), Sadeddin Nüzhet (Ergun) tarafından çıkarılan *Kervan* (1929), Eyüp Hamdi tarafından çıkarılan *Terbiye Postası*, Mehmet Muhlis (Koner) tarafından çıkarılan *Selçuk* (1934), *Afyonkarahisar'ında Nur* (Afyonkarahisar, 1924-1928), *Konya* (1944), Ankara'da çıkan *Anadolu Terbiye Mecmuası* (1922), *Gerçek Yolu* (1943), *Ar* (1943) ve İstanbul'da basılan *Millî Mecmua*'da (1925) bulunmaktadır. "Karatay" imzasıyla *Türk Yurdu* mecmuasında (1914) basılan şiirlerin de Namdar Rahmi'ye ait olduğunu biliyoruz. Şair, Bursa'da iken *Bursa* vilâyet gazetesinde (1933) ve bilhassa Halkevi mecmuası *Uludağ*'da (1935-1944) yazılar yazmıştır.

Namdar Rahmi, Harb-i Umumi'nin son senelerinde Türk Ocağı Konya Şubesi namına Vali Muammer Bey'in desteğiyle çıkardığı "*Ocak*" mecmuasının her sayısında yazı yazmış ve 19 nüsha çıkarmayı (13 Kasım 1917-30 Mayıs 1918) başarmış ve bu mecmuanın tahrir müdürlüğünü yapmıştır. Yaşadığı 57 yıllık hayatı boyunca çok sıkıntı çeken ve hayal kırıklıkları yaşayan Namdar Rahmi, hayata

sıkı sıkıya bağlı bir insandır. 1942'de Gazi Terbiye Enstitüsü hocalığına atanan şair, Ankara'ya gelir. Bu görevinde birkaç yıl kaldıktan sonra hastalanmaya başlar. Kendisinde "damar sertliği vardır. Çeşitli hastahanelerde tedavi görür. 1947'de İstanbul'da Çapa Kız Enstitüsüne tayin edilir." (Muşta, 1990: 20). Hastalığı devam eden şairin, "1948 Kasım'ında sol tarafına felç gelir. Hastalığın devamı üzerine iki yıl raporlu kalır. Fatih'teki Millet Kütüphanesinde hafif bir hizmete verilir. 1952 yılında emekliye ayrılır. 1953 yılında ailesi ile birlikte yerleşmek için gittiği İzmir'de ölür." (Muşta, 1990: 20). Kesin ölüm tarihi 26 Ağustos 1953'tür.²

Eserleri

Felsefi Meslekler Vokabüleri: Afyon'da 1932'de Doğan Matbaası tarafından basılan bu eser 247+(8) sayfadan oluşur. Bu kitap liseler için hazırlanmış küçük bir felsefe lügatidir. Şair, kendi ifadesine göre kitabı hazırlarken Fransız felsefecilerinden Lalande'in lügatinden faydalanmıştır. Yeni harflerle basılan ilk felsefe lügatidir. Eserdeki maddeler daha çok enerjetizm açısından değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Namık Kemal ve İdealizmi-Sosyoloji ve Psikoloji Bakımından Bir Etüt: Bursa'da 1941'de Ankara Kitapevi tarafından yayınlanan eser sadece 28 sayfadan oluşur. Şairin Bursa Halkevi'nde, Namık Kemal'in yüzüncü doğum senesi münasebetiyle verdiği bir konferans metninin kitapçığıdır. Yine bu eserde de Namık Kemal'in idealist yönü enerjetizm açısından değerlendirilmiştir.

Yazma Dersleri: İstanbul'da 1945 yılında Maarif Matbaası tarafından basılan eser 273 sayfadan mürekkeptir. Bu kitap şairin, Sorbon edebiyat profesörü Daniel Monet'nin bu mevzudaki kitabını esas alarak yazdığı bir ders kitabıdır. Eser, bilhassa bu sırada muallimi olduğu Gazi Terbiye Enstitüsü talebeleri ve bütün orta ve lise mektepleri için hazırlanmıştır.

Kitaplarının Hikâyesi: İstanbul'da 1952 senesinde Berksoy Basımevi tarafından neşredilen eser 102 sayfadan meydana gelmiştir. Türkçede kitap dostu olarak tanınan pek az insan, bu dostluğunun hikâyesini kaleme almıştır. Bu bakımdan bu kitabın çok hususî bir değeri bulunmaktadır. Namdar Rahmi burada kitapların dünyasıyla karşılaşmasını, ilk defa İstanbul'dan isim vermeksizin kitap getirtmesini anlatmaktadır. Bu arada kitabın Konya'nın II. Meşrutiyet devri matbuat, edebiyat ve fikir hayatında bir mevki kazanan genç şahsiyetler hakkında kıymetli ve benzeri olmayan bilgileri bu çevrenin bir mensubu olan yazarın kaleminden zapt edilerek tarihe bırakılmış olmasıdır. Eser, "Namdar Rahmi'nin Konya'daki hayatı, yetişmesi, arkadaşları, Fransa'dan dönüşü ve Bursa hatıralarını içine almaktadır. Devrin kültür hayatını, Namdar Rahmi ve Naci Fikret'le ilgili birçok psikolojik motifi yansıtmaları açısından ilginçtir." (Muşta, 1990: 142).

Paris Mektupları: İstanbul'da 1952'de yine Berksoy Basımevi tarafından yayınlanan eser 133 sayfadır. Kitaptaki yazılar Paris hatıraları, Fransız hayatı ve kültürü ile bilhassa Fransa ve Belçika'da yaptığı seyahate dair yazılarını ihtiva etmektedir. Bu kitabın son paragrafı (s. 133) seyahatinin kendisinde hâsıl ettiği duyguları ifade etmesi bakımından dikkate değer: "Biliyorum ki dünyada yüzbinlerce milyonlarca kasaba var. Anladım ki bunların hiçbirisinde aradığım beklediğim şey yoktur. O yine benim içimdedir. Benim öz yurdumdadır. İşte şimdi bu kanaatle mutmain ve müsterih seyahatten avdet ediyorum."

² Şairin ölüm tarihini Hilmi Ziya Ülken 1944 olarak verir. Fakat bu yanlıştır. (Bkz. Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, s.691.)

Geçti Bor'un Pazarı: İstanbul'da Yenilik Matbaası tarafından 1952'de basılan eser 31 sayfadan ibarettir. Namdar Rahmi'nin 1952 senesinde basılan üçüncü ve hâl-i hayatında basılan sonuncu kitabı kendisine büyük bir şöhret taşıyan mizah şiirlerini ihtiva etmekte olan bu kitabdır. Bu kitap Cumhuriyet devrinde, 1933 senesinden itibaren mizahî hiciv şiirlerini ihtiva etmektedir. İlk defa Akbaba dergisinde "Geçti Bor'un Pazarı" başlıklı şiiri basılmış ve bu şiirin gördüğü büyük alâkadan sonra büsbütün mizah şiirlerine ağırlık vermiş ve neredeyse yazdığı her şiir bir hâdise olmuştur. Cumhuriyet öncesinde yazdığı şiirleri kitaba dâhil edilmemiş ve günümüze kadar toplanmamıştır. Bu kitabın ilk baskısında, yirmi yedi ve daha sonra ölümünün birinci yıl dönümünde yapılan ikinci basımında ise yirmi dokuz şiir bulunmaktadır.³ Bu baskıya eklenen "Yıllık Destan" (s.73-79) şiiri, devrin Bursa memur ve muallimleri ile dünya hâdiselerini anlatması bakımından mühimdir. Bu kitabı nasıl hazırladığını anlattığı yarım kalan yazısı, ancak ikinci baskıya konulabilmiş ve küçük kardeşi Sadrettin Karatay tarafından tamamlanmıştır. Ancak son senelerde yapılan üçüncü baskısında⁴ da ikinci baskı metni aynen kalmakta, kitabın ismi dış kapağında "Leyleğin Ömrü" ibaresi eklenmiş bulunmaktadır.

"Yıllık Destan" Şiirinin İncelemesi

1

935-936'da,
Olan vukuatı edeyim beyan,
Yapayım şöylece ben bu haltı da,
Sen kimisine sevin, kimisine yan.

2

Uzun yolculuğa çıktı Yücetin,
Öyle bir yolculuk ki, sonu çetin,
Samsun'da nûş etti, ecel şerbetin,
İçmez olmuş iken ne mey, ne duhan.

3

Bursa'da bu kara haber yayıldı,
Dostlar kimi yandı, kimi bayıldı,
Bu çok büyük bir felâket sayıldı,
Yıkıldı, dağıldı, meclis-i yârân.

4

Gidip gelmemek var, gelip bulmamak,

³ *Geçti Bor'un Pazarı*, (1954). Ankara: Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O., 80 s.

⁴ *Leyleğin Ömrü- Geçti Bor'un Pazarı*, (2004). İstanbul: Yaba Yayınları, 78 s.

Derler bu çok doğru bir söz muhakkak,
Hilmi niçin oldun sen bizden uzak,
Bizlerde komadın takat-ı derman.

5

935 ağustos dördü,
Başımıza böyle bir matem ördü,
Felek böyle nice matemler gördü,
Böyle ne canları yok etti Devran.

6

Meğer bu felâket yalnız değilmiş,
Anladık talihin boyu eğilmiş,
İnananlar dedi, bunda var bir iş,
Demek istediler: Hikmet-i Yazdan.

7

Teşrini saninin yine dördünde,
Güneş görünmedi arz üzerinde,
Korkudan saklandı gayet derinde,
Ortalığı tuttu sis ile duman.

8

Sabah vakti getirdiler bir haber,
Memduh'un zevcesi ölmüş dediler,
Meğer intiharmış, ölümden beter,
Şaşırıp okudu herkes: Fesuphan.

9

Duyar duymaz koştuk matem evine,
Lânet okuyarak ölüm devine,
Feleğin tükenmez kahriyle yine,
Bir saadet yurdu olmuştu viran.

10

Memduh pek üzölmüş, harap olmuştu,

Ağlamaktan gözleri kan dolmuştu,
Ta besabah saçlarını yolmuştu,
Teselliye koştu cümleten ihvan.

11

Ne mümkün teselli böyle bir derdi,
Eyyüp bile olsa kendisin yerdı,
Tanrım ben bu hale dayanmam derdi,
Onun sabrı bile bulurdu payan.

12

Bir an için Memduh çıktı odadan,
İştittik ansızın iki el dan dan,
Hemen fırlıyarak koşuştu ihvan,
Cümlemizi esiresin Yaradan.

13

İki el tabanca bitirmiş işi,
Gördük ki, yatıyor Memduh'un nâşsı,
Nasıl etsin buna tahammül kişi,
Dünya gözümüze kesildi zindan.

14

İki canı birden koyduk mezara,
Takat yoktu bize feryad-ı zâra,
Münkirler de inandılar nazara,
İsabet-i nazar hak imiş inan.

15

Ne cilveler varmış Çarhın oyununda,
935 yılı koynunda,
Bu ettiği işler kalsın boynunda,
Yetişmez mi verdik bir hayli kurban.

16

Bilmem Akrep miydi bu yılın adı,
Kimsenin ağzında lezzet koymadı,
Yılan, akrep, ejder veyahut cadı,
Her ne şeyse çıktı, gitti aradan

17

İkinci teşrinin ilk haftasında,
Bir havadis çıktı hikmet-i Hüda,
Kudurmuş Duçe'nin kafa tasında,
Ortaya atıldı gizlenen pilân.

18

Mussolini kurt başını kaldırdı,
İtalya'yı Eritre'ye saldırttı,
Habeş elin asker ile doldurdu,
Göklere yükseldi feryad-ı figan.

19

Türk her zaman alicenaptır gayet,
Mazluma gösterir her zaman şefkat,
"Bizimkiler" diye tutturdu millet,
Habeşliyi zannettiler müslüman.

20

Halk koyuldu havadisi takibe,
Bu sefer, benzedi ehli salibe,
Habeşistan maruz kaldı tahribe,
Her taraftan sür sal etti İtalyan.

21

İtalya bizim de düşmanımızdır,
Her an göz diktiği vatanımızdır,
Gözünü yıldırın arslanımızdır,
Atatürk'ten korkar gidi bi-taban.

22

Aynı yıl birinci kânun on yedi,
Sami Argüden'e bir müjde geldi,
Ankara'ya müdür oldu, yükseldi,
Bu haberle olduk cümlemiz şadan.

23

Artık uğur yılı girdi diyelim,
Keyfimize bakıp içip yiyelim,
Elbette benim de kalmaz boş elim,
Benim de koynuma girer o cânan.

24

Biraz da mevsimden bahsetmek gerek,
Havalar hoştu, gayetle gevrek,
Caizdir bu yıl kış görmedik desek,
Öyle ki, denilse ilkbahar şayan.

25

Zemheride her yer yemyeşil oldu,
Kırazlar, elmalar çiçekle doldu,
Çiçek ne ki, hem de meyvalar oldu,
Piyasaya kiraz verdi bahçıvan.

26

Ta şubat on birde düştü yere kar,
Çokları dediler, bu hava sakar,
Tanrının rahmeti her yerden akar,
Böyle istihraçlar olur hep yalan.

27

İstanbul'da müthiş fırtına çıktı,
Hayli evler, damlar, köprüler yıktı,
Dediler: çok kimse canından bıktı,
Olmamış tarihte böyle bir zaman.

28

Alemleri uçtu minarelerin,
Altı üste çıktı inan ki yerin,
Bu hâdiseden de olsun haberin,
Gafil kalmıyasın bu maceradan.

29

Bir de torik bolluğunu işittik,
Hep yer yer birikmiş milyarla torik,
Toriklerle dolmuş sanki her delik,
Bize ne torikmiş yahut ki sazan.

30

Lâkin millet bundan çıkarmış ahkâm
Çok tecrübe bunu göstermiş tamam,
Torik bol olursa hâsılı kelâm,
Gayet müthiş harpler alırmış meydan.

31

Vâkıa dünyanın hali pek ergin,
Milletlerin sınırları çok gergin,
Daha dün çıkmışken kavgadan bezgin,
Nasıl bu azgınlık oldu nümayan.

32

Alamanlar Ren'e girdi, dikildi,
Fransızın birden boynu büküldü,
Korkusundan sınırında irkildi,
Çünkü gem azıya aldı Alaman.

33

Alaman der: biz müsavat isteriz,
İngiliz der: biz her zaman misteriz,
Fransız der. Biz de size gösteriz,
Lokarno'dan elimizde var ferman.

34

Rus diyor ki: nerde benim dengim var?
Yirmi milyon askerim var, tankım var,
Alman kafa tutar ise cengim var,
Ey Fransız, arkandayım sen dayan.

35

Aman bize dokunmasın bir ucu,
Tanrı olsun bizim mülke korucu,
Atatürk'e bozdurmasın orucu,
Biz atlattık çünkü hayli imtihan.

36

Yine kendimizden bahsedelim biz,
Ne lâzım şimdi dağ, bâdiye, deniz,
Yeni bir haberle yandı içimiz,
Hem sevindik buna hem olduk giryan.

37

Aldığımız haber ki: Tahsin Nahit,
Gidiyormuş Ankara'ya pür ümit,
Yolun açık olsun, git birader git,
Kapatamaz seni perde-i nisyan.

38

Demek şimdi Tahsin Uygur'dan olduk,
Pirince giderken bulgurdan olduk,
Dârı gördük amma Mansur'dan olduk,
Bezmimiz dağıttı Hallâc-ı zaman.

39

Tahsin Nahit başımızın tacıdır,
Bu ayrılık bize gayet acıdır,
Burada kalanlar hep duacıdır,
Yâver olsun ona devri bi aman.

40

Tıynetinde mertlik, asalet vardır,
Hem âlicenaplık, hem şecaat vardır,
Hem ağırlık hem de nezaket vardır,
Hâsılı çok temiz oğlandır oğlan.

41

İnsanlar ne tuhaf karakter taşır,
Ruhlar birbirini bulur kaynaşır,
Anlaşarak sevişmeğe aynaşır,
Ne çare çok sürmez gelir bir hazan.

42

Ne mümkün unutmak onun şahsını,
İlk görüşte sevmiştik biz Tahsin'i,
Bundan sonra yapacağız bahsini,
Tatlı bir hâtıra kaldı armağan.

43

Bahsi acı açtın acı bitirme,
Saçma yazıp, sen aklını yitirme,
Okuyana, gayrı bıktık dedirme,
Artık sözüne bir sonuç ver ozan.

44

Bizi bir gün buluşturur bahtımız,
Söz vermiştik zati vardır ahdımız,
"Çamlı Köşkte" kurulacak tahtımız,
(940) tadır verilmiş peyman.

45

KARATAY, saçmayı attın, savurdun,
Kahve diye arpa nohut kavurdun,
Kavut yiye yiye şişti avurdun,
Gören de zanneder bunu bir destan.

1. Şiirin Muhtevası

Şiir, âşık edebiyatının türlerinden biri olan destan şeklinde yazıldığı için bir hayli uzundur. 45 dörtlükten oluşan bu manzumede 1935-1936 yıllarının özelde Bursa'da, genelde Dünyada gelişen bazı olayları hakkında bilgi verildiği görülür. Şair, ilk dörtlükte destana giriş mahiyetinde 1935-1936 yıllarında meydana gelmiş olayları anlatacağını, muhatabı olan Tahsin Nahit'in de mektubu okuduktan sonra, kimine sevinirken kimine üzüleceğini ifade eder. İlk dörtlükten sonra gelen beş dörtlük, şairin arkadaşı olan Hilmi Yüce'tin vefatını anlatır. Samsun'da vefat eden bu şahıs, onun dediğine göre ağzına içki ve tütün almayan birisidir. Bu kara haber tüm Bursa vilayetinde yayılmış ve çok büyük bir felaket sayılmıştır. Şair, arkadaşının ölümüyle beraber "meclis-i yârân"ın dağılıp yıkıldığını; bu acının kendilerinde dayanma gücü bırakmadığını da sözlerine ekler. Hilmi Yüce'tin, 4 Ağustos 1935'te hakka yürüdüğünü söyleyen şair, feleğin başlarına kötü bir matem ördüğünü söyleyerek, bunun da sonucunu Tanrının hikmetine bağlar. 7. dörtlükten 17. dörtlüğe kadar ilkinden daha acı bir olay anlatılır. Namdar Rahmi'nin arkadaşı Memduh'un zevcesi intihar ederek canına kıymıştır. O gün şair, Güneşin Dünya üzerinde görünmediğini, korkudan gayet derin bir yerde saklandığını ve ortalığı bir sisle dumanın kapladığını söyler. Olayı duyar duymaz kendisiyle birlikte bütün arkadaşlarının Memduh'un "matem evine" koştuğunu, onu teselli etmek için uğraştığını fakat bunu başaramadıklarını bir sonraki olaydan çıkarıyoruz. Odadan bir an için çıkan Memduh iki el tabanca kurşunuyla kendi işini bitirmiş ve karısının ardından o da intihar etmiştir. Şair, iki canı birden mezara koyduklarını anlatırken, onlara nazar isabet ettiğini de belirtmeden geçemez. Namdar Rahmi, 1935 yılının acı olaylarla geçtiğini; "Akrep" yılı adı verilen bu yılın kimsenin ağzında lezzet koymadığını sözlerine ilave eder.

17. dörtlükten itibaren şair, Bursa'dan çıkarak Dünya gündemindeki olaylardan bahsetmeye başlar. İtalya'nın Faşist Diktatörü Mussolini'nin yani "Kudurmuş Duçe"⁵ nin kafasında gizlenen bir pılanın olduğu, bunun da İtalya'nın 1935'te Habeşistan'da Eritre'ye asker çıkararak saldırmasını gösterir.⁶ Bu olay karşısında milletimizin her zaman olduğu gibi mazlumun yanında "ailicenap" bir şekilde durduğunu ifade eder. Fakat bütün bunlar İtalyanlar'ın Eritre'yi almasını ve Habeşliler'in "ehl-i salib" tarafından tahribe uğratılmasını engelleyemez. Şaire göre İtalyanlar bizim de düşmanımızdır, vatanımıza göz dikmişlerdir; fakat şair, onların Atatürk'ten korktuklarını ileri sürer.

22. dörtlükten itibaren 31. dörtlüğe kadar yeniden kendi meselelerimize dönüldüğü görülür. Çok fazla iç sıkıntısı yaşayan şair, artık biraz da müjdeli ve güzel haberleri arkadaşı Tahsin Nahit'e vermeye çalışır. Bu güzel haberlerden ilki; "birinci kânunun" (Ekim) 17'sinde arkadaşı Sami Argüden'in Ankara'ya müdürlük vazifesiyle gitmesi ve yükselmesidir.⁷ Bu haberle herkesin "şadan" olduğunu ifade eden şair, bir sonraki dörtlükte artık uğur yılının girdiğini, yiyip-içip keyfimize bakmamız gerektiğini söyler. Namdar'ın önemli bir isteği vardır: Elinin boş kalmayacağı ve koynuna elbette bir "canan"ın gireceğidir. Buradan şairin bu destanı yazdığı sırada henüz aradığı sevgiliyi bulamadığını ve bekâr olduğunu görüyoruz.

⁵ Duçe: İtalyan lider anlamına gelen İtalyanca bir kelimedir.

⁶ Eritre'nin İşgali: Benito Mussolini 3 Ekim 1935'te Etiyopya (Habeşistan) Eritre'ye saldırdı. 19 Şubat 1937'ye kadar bu işgal sürdü. Bu savaşta ikinci İtalyan-Etiyopya Savaşı adı verildi. İtalya savaşı kazanan taraf oldu.

⁷ Sami Argüden: Haydarpaşa Lisesi (1942-1945), Ankara (Ankara Kız) Lisesi (1933-1938), Bursa Erkek Lisesi Müdürlüğü (1938-1942) yapmıştır.

24. dörtlükten itibaren mevsimlerden bahseden şair, havaların hoş olduğunu hatta öyleki bu sene kış bile görmediklerini, ilkbahara yakışır bir hava oluştuğunu belirtir. Zemheride (Karakış) her yerin yemyeşil olduğunu, kirazların, elmaların çiçeklerle dolduğunu ifade ederek, bahçivanın piyasaya kiraz verdiğini söyler. 11 Şubata kadar karın hiç yağmadığını, o gün yağın da Tanrının rahmeti olduğunu vurgular. Buradan yola çıkarak, verilen hükümlerin de hep yalan olacağı bilgisini verir.

27. dörtlükten itibaren 11 Şubat 1936 yılında İstanbul'da çıkan büyük fırtınadan bahseder.⁸ Hayli evlerin, damların ve köprülerin yıkıldığını anlatan şair, tarihte böyle bir olayın daha önce görülmediğini; bu durumun da halkta bıkkınlık yarattığını telaffuz eder. Muhatabı Tahsin Nahit'e seslenerek, minarelerin alemlerinin uçtuğunu, yerin altının üstüne çıktığını ifade ederek, onun bu olaylardan gafil kalmamasını, haberdar olmasını arzular. Şiirin ileriki kıtalarında "torik" balığının o sene çok bol olduğunu bundan da bazı "ahkâm" çıkarmanın tecrübeyle sabit olduğunu vurgulasa da; toriğin bol olduğu yıllarda meydanlarda müthiş harplerin yapılacağını sözlerine ekler.

31. dörtlükte başlayan Avrupalı milletler değerlendirmesi, 35. dörtlüğe kadar devam eder. Almanlar Ren'e girmiş, Fransızlar'ın boyunları bükülmüştür. Fransızlar'ın bu durum karşısında korktuğunu, Almanlar'ın gemi aزیya aldıklarını söyler. Bir sonraki dörtlükte Almanlar "müsavat" (eşitlik) isterken, İngilizler kendilerini dünyayı yöneten "mister" olarak tanıtır. İşe karışan Fransızlar ise "Lokarno"dan⁹ ellerinde ferman olduğunu söyleyerek her iki millete de göstereceklerini vurgularlar. Dörtlüğün devamında ise, Ruslar nüfuslarını öne çıkararak 20 milyon askerin ve pek çok tankın olduğunu; bunun da Almanlar'a kafa tutmak için yeteceğini ifade ederek, Fransızlar'a arkadayım diye destek verirler.

Şair Namdar Rahmi, 35. dörtlükte adeta dua ederek, bize bir ucunun dokunmasını istemez ve Tanrının ülkemizin koruyucusu olmasını temenni eder. Bizim savaş olarak hayli imtihanlardan geçtiğimizi söyleyen şair, Atatürk'e orucu bozduymasınlar sözünü sarf eder. 36-45. dörtlük arası, yani son on dörtlük adeta Tahsin Nahit Uygur'a ayrılmıştır.¹⁰ Şair, yine kendimizden bahsedelim diyerek dikkati kendisi üzerinde toplamıştır. Yeni bir habere hem sevindiklerini hem de üzüldüklerini söyler. Bu haber, Tahsin Nahit Uygur'un Ankara'da Ziraat Vekaleti'nin Merkez Teşkilatında vazife almasıdır. (1 Nisan 1936). Tahsin Nahit'in Ankara'ya çok ümitli bir şekilde gittiğini savunan şair; ona yol açıklığı dileyerek, unutulma perdesinin onu kapatamayacağını vurgular. Bir sonraki dörtlükte onun gidişini, pirince giderken bulgurdan olduğu şeklinde (Tahsin Nahit'ten) ifade eder. Devamında Hallacı Mansur'u hatırlatarak, kendisinin "dârı" gördüğünü fakat Mansur'dan (Tahsin'den) olduğunu, "Hallâc-ı zaman"ın da meclislerini dağıttığını söyler.

39. dörtlük Tahsin Nahit'e dua mahiyetindedir. Onun başlarının tacı olduğunu, bu ayrılığın gayet acı verdiğini söyleyen şair; burada kalanların gidecek olan Tahsin'e hep duacı olacaklarını ifade eder. 40. dörtlükte Tahsin Nahit'in mizacı hakkında bilgi veren şair; onun "mert, asil, alicenap, cesur,

⁸ **İstanbul Fırtınası:** 11 Şubat 1936'da Türkiye'yi saran soğuk hava dalgasından İstanbul'da nasibini almıştı. Gece başlayan kar fırtınasıyla, 120 mavna ve motor sulara gömülmüş, Unkapanı Köprüsü 4 parçaya ayrılmıştı. Ayasofya ve Sultanahmet Camisi'nin minarelerinin külâhları uçmuş, onlarca ağaç devrilmişti. (<https://tarihtetozlusayfalar.blogspot.com/2016/02/1936-istanbul-ks.html>)-(erişim tarihi: 01.05.2019).

⁹ Londra'da 1 Aralık 1925'te imzalanan antlaşmadır. Almanya, Belçika, Birleşik Krallık, Çekoslovakya, Fransa, İtalya Krallığı, Polonya arasında imzalanmıştır.

¹⁰ **Mehmet Tahsin Nahit Uygur:** 1899-1992 tarihleri arasında yaşamış Çankırlı Yazar ve Milletvekili. 1.4.1936-14.5.1954 arasında Ziraat Vekaleti'nin Merkez Teşkilatında çalışmıştır.

nazik, ağır ve çok temiz bir oğlan" olduğunun altını kuvvetlice çizer. Sonraki dörtlükte şair, insanların tuhaf karakterler taşıdığını, ruhların birbirini bulup kaynaştıklarını sonra anlaşılarak seviştiklerini söyler. Lâkin sonunda yine bir "hazan" mevsimi gelecektir. Onun şahsını unutmamanın mümkün olmadığını vurgulayan şair, ilk görüşte Tahsin'i sevdiğini, sürekli artık onun bahsini yapacağını ve bunun da tatlı bir hatıra kalacağını beyan eder. Şiirin son üç dörtlüğü, destanı sonuca bağlama olarak düşünülebilir. 43. dörtlükte Namdar Rahmi, bahsi acı açtığını, acı bitirmemesi gerektiğini söyleyerek, saçma yazıp aklını yitirmemesini, okuyana da bıkkınlık vermemesini göz önünde bulundurarak destanı bitirmeye karar verir. Bir gün buluşacaklarını, zaten söz verdiklerini, tahtlarının da "Çamlı Köşk"te kurulacağını ifade eder. Bu buluşmanın tarihi de bellidir: 1940. Son dörtlükte mahlasını yazan şair, saçmayı atıp savurduğunu, kahve diye, arpa, nohut kavurduğunu söyler. Kavut yiye yiye avurdunu şişiren şair, kendi yazdığı bu manzumeyi de görenlerin bir destana benzetmesini hayretle karşılar. Hülasa, destanın 1935-1936 yıllarını aydınlatacak çok sayıda olaya göndermede bulunduğunu, bunun da adeta bir tarihi belge niteliği taşıdığını söylememiz gerekir.

2. Şiirin Şekli

Şiir, âşık edebiyatının nazım türlerinden biri olan "destan" şeklinde yazılmıştır. Destanlar nazım şekli bakımından koşmaya benzer. Dörtlük nazım biriminden oluşan destanların, dörtlük sayısı sınırlı değildir. Hece ölçüsünün 8'li daha çok 11'li kalıbı kullanılarak yazılan destanlarda, son dörtlükte şairin mahlası da geçer. Destanlarda toplumu ilgilendiren hemen hemen her konu ele alınabilir. Namdar Rahmi'nin bu destanı da 11'li hece vezniyle yazılmış, 45 dörtlük ve döner ayaklıdır. Şiirin uyak sistemine baktığımızda (baba ccca ddda eeea ...) koşma ile aynı şekildedir. Kafiye sistemine baktığımızda ise, tam uyak ağırlıkta olduğunu görürüz. Fakat zengin ve nadir de olsa yarım uyak da kullanılmıştır. Zengin uyak içerisinde bir hayli tunç uyaka da rastlanır. Rediflerin fazla olduğu bu şiirde, ahenk ve musiki bunlar aracılığıyla sağlanmıştır. Kafiye kullanımı şu şekildedir:

1. (-da: tam, -an: tam). 2. (-etin: zengin, -an: tam). 3. (-ıldı: redif, -ay: tam, -an: tam). 4. (-ak: tam, -an: tam). 5. (-ördü: zengin/tunç, -an: tam). 6. (-iş: tam, -an: tam). 7. (-de: redif, -n: yarım, -an: tam). 8. (-er: tam, -an: tam). 9. (-ine: zengin, -an: tam). 10. (-muştı: redif, -ol: tam, -an: tam). 11. (-erdi: zengin, -an: tam). 12. (-an: tam, -an: tam). 13. (-şı/-şi: tam, -an: tam). 14. (-a: redif, -zar: zengin, -an: tam). 15. (-unda: redif, -oyun: zengin, -an: tam). 16. (-adı: zengin/tunç, -an: tam). 17. (-da: tam, -an: tam). 18. -dı/-du/-tı: redif, -an: tam). 19. (-et/-at: tam, -an: tam). 20. (-e: redif, -ib: tam, -an: tam). 21. (-ımızdır: redif, -an: tam, -an: tam). 22. (-di: tam, -an: tam). 23. (-elim: zengin, -an: tam). 24. (-ek: tam, -an: tam). 25. (-du: redif, -ol: tam, -an: tam). 26. (-kar: zengin/tunç, -an: tam). 27. (-tı: redif, -ık: tam, -an: tam). 28. (-in: redif, -er: tam, -an: tam). 29. (-ik: tam, -an: tam). 30. (-am: tam, -an: tam). 31. (-gin: zengin, -an: tam). 32. (-ildi/-üldü: redif, -k: yarım). 33. (-iz: redif, -ster: zengin, -an: tam). 34. (-im var/-ım var: redif, -eng/-ank: zengin, -an: tam). 35. (-ucu: zengin/tunç, -an: tam). 36. (-iz: tam, -an: tam). 37. (-it: tam, -an: tam). 38. (-dan olduk: redif, -ur: tam, -an: tam). 39. (-dır: redif, -acı: zengin/tunç, -an: tam). 40. (vardır: redif, -et/-at: tam, -an: tam). 41. (-ır: redif, -aş: tam, -an: tam). 42. (-ını/-ini: redif, -ahs: zengin, -an: tam). 43. (-irme: redif, -t/-d: yarım, -an: tam). 44. (-ımız: redif, -aht/ahd: zengin/tunç, -an: tam). 45. (-avurdun: zengin/tunç, -an: tam).

3. Şiirin Dili ve Üslubu

Şiir, halk edebiyatı ürünlerinden bir tür olduğu için halkın konuştuğu dille yazılmış, zaman zaman Arapça, Farsça, nadir olarak da İngilizce kelimeler kullanılmıştır. Yazıldığı dönem dikkate alındığında

manzumenin gayet sâde ve anlaşılır olduğu görülür. Şair, dilini daha anlaşılır ve etkili hâle getirmek için çok sayıda deyim, atasözü ve ikilemeler kullanır. Bu durum aslında, Namdar Rahmi'nin üslubunun genel bir özelliğidir. Daha anlaşılır olması açısından şiirde kullanılan bu unsurların tamamını aşağıya alıyoruz.

Atasözleri: Gidip de gelmemek var, gelip de görmemek (bulmamak) var. Kara haber tez duyulur.

Deyimler: Ahkâm çıkarmak. Aklını yitirmek. Altını üstüne getirmek. Başına taç etmek. (Birinin) başına çorap örmek. Boynu bükük. Canından bezmek (bıkmak veya usanmak). Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak. Duman almak (sis kaplamak). Ecel şerbeti içmek. Fırtına çıkmak. Gemi azıya almak. Gönlünde (gönüllerde) taht kurmak. Gözleri kan çanağına dönmek (kanlanmak). Gözünü (gözlerini) (bir şeye) dikmek. Haber almak. İçin için yanmak (içinden yanmak). Kafa tutmak. Keyfine bakmak. Kurban vermek. Lânet okumak. Maruz kalmak. Sinirleri gerilmek. Ucu (herhangi birine) dokunmak. Yolu açık olmak.

İkilemeler: Dan dan, duyar duymaz, gidip gelmemek, gelip bulmamak, oğlandır oğlan.

Şiirin diline baktığımızda çok sayıda özel ismin yer aldığı görülür. Bunlar: Hilmi Yüce'tin, Memduh, Sami Ergüden, Eyyüp, Atatürk, Tahsin Nahit Uygur, Mansur, Karatay, Duçe, Mussolini, Samsun, Bursa, İstanbul, İtalya, Eritre, Habeş, Türk, Alaman, Fransız, İngiliz, Lokarno, Rus, Çamlı Köşk. Şiirde az da olsa Arapça, Farsça terkipler kullanılmıştır: "meclis-i yârân, takat-ı derman, Hikmet-i Yezdan, feryad-ı zâr, hikmet-i Hüda, feryad-ı figan, perde-i nisyan, Hallâc-ı zaman vb.

Şiirin üslûbuna baktığımızda şairin anlatım tekniklerinden bir hayli yararlandığı görülür. Destan tarzı şiirlerin uzun olmasından dolayı tahkiye başta olmak üzere, tasvir, açıklayıcı anlatım tarzından yararlanılmıştır. Şiirin üslup özelliklerinden biri de çok sayıda edebi sanatlardan oluşmasıdır. Benzetme, istiare, teşhis, tezat, telmih, tekrar başlıca kullanılan sanatlardır. Örnek olması açısından her birinden birer örnek vermeyi lüzumlu buluyoruz:

Gidip gelmemek var, gelip bulmamak, (tezat)

Duyar duymaz kostuk matem evine,

Lânet okuyarak ölüm devine,

Feleğin tükenmez kabriyle yine,

Bir saadet yurdu olmuştu viran. (tekrar, teşhis, benzetme)

Ne mümkün teselli böyle bir derdi,

Eyyüp bile olsa kendisin yerdî,

Tanrım ben bu hale dayanmam derdi,

Onun sabrı bile bulurdu payan (telmih)

Göklere yükseldi feryad-ı figan (benzetme, mübalağa)

Benim de koynuma girer o cânan. (benzetme/istiare)

Sonuç

1935-1936 yıllarında yaşanmış olayları anlatan bu destan, dönemin önemli vakalarını anlatması açısından adeta tarihi bir belge niteliği taşır. Destanların bir amacı da zaten budur. Biz bu manzumeden önemli bilgiler elde ediyoruz. Dönemin Bursa sosyal hayatından kesintilerin anlatıldığını, İstanbul'da büyük bir kasırganın olduğunu, Dünya tarihinde, İtalya'nın Eritre'yi işgal ettiğini görüyoruz. Ayrıca dönemin memur ve öğretmenleri hakkında detaylı bilgiler de sunan destan, sosyal olaylar hakkında bilgilendirici olmanın yanında eleştirel ve kimi zaman da mizahi şiirler olarak dikkati çekmektedir.

Kaynakça

- ARTUN, E. (2008). *Tarihi ve Kültürüyle Zile Sempozyumu Bildirileri*, (s.36-46). Zile.
- BİRİNCİ, A. (2012). "Namdar Rahmi Karatay'ın Hikâyesi", (s.30-35). *Türk Yurdu*, Ağustos, Yıl: 101, Cilt. 32, Sayı: 300.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- KARASOY, Y. (1991). "Destan Kavramı", *Milli Folklor*, Sayı: 10, (s. 37-42). Ankara.
- KARATAY, N. R. (1932). *Felsefi Meslekler Vokabüleri*, Afyon: Doğan Matbaası.
- KARATAY, N. R. (1941). *Namık Kemal ve İdealizmi*, Bursa: Bursa Vilayet Matbaası.
- KARATAY, N. R. (1945). *Yazma Dersleri*, İstanbul: Maarif Matbaası.
- KARATAY, N. R. (1952). *Kitaplarının Hikâyesi*, İstanbul: Berksoy Basımevi.
- KARATAY, N. R. (1952). *Paris Mektupları*, Berksoy Basımevi, İstanbul.
- KARATAY, N. R. (1954). *Geçti Bor'un Pazarı*, Ankara: Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O.
- MUŞTA, M. G. (1990). *Konya Enerjetizm Felsefe Okulu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YETİŞ, K. (1994). "Destan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul: TDV Yayınları.

Rusya'da Sözlü Çeviriye Yaklaşımlar

Lada Aksüt¹

Giriş

Yaşadığımız XXI. yy.da gitgide mesafelerin daha kolay aşıldığını, ülkeler ve halklar arasındaki iletişimsel sınırların silindiğine şahit olmaktayız. Bu durum, karşılıklı yaklaşma eğilimindeki Türkiye ile Rusya üzerinde özellikle belirgin bir şekilde gözlemlenir. Sözü geçen gelişmeler Rusça-Türkçe ve Türkçe-Rusça çeviriyi daha önemli hale getirmiş bu dillere hâkim nitelikli çevirmenler konusunda talebin artmasına neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye'de yakın zaman öncesine kadar başı çeken İngilizce, Almanca ve Fransızca Mütercim Tercümanlık Bölümlerine ilaveten Rusça Mütercim Tercümanlık Bölümleri açılmıştır. Zira bu iki dilde yapılacak çevirilerin alan yelpazesi gözle görülür biçimde genişlemiştir. Son zamanlarda diplomatik, askeri, teknik, ticari, edebi ya da bilimsel kaynak çevirisinin yanı sıra sosyal, kültürel, turistik ve alışveriş, sağlık hatta estetik gibi insanların gündelik hayatlarına yönelik çeviriye ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece yazılı çeviriye ve yazılı çeviriden birçok yönüyle farklı olan sözlü çeviriye de talep artmaktadır.

Sözlü Çeviri Türleri: Ardıl ve Eşzamanlı Çeviri

Sözlü çeviri ardıl çeviri ve eşzamanlı (andaş ya da simultane) çeviri olarak adlandırılan iki türe ayrılmaktadır. Ardıl çeviride çevirmen bir konuşmacının kaynak dildeki iletisini not yardımıyla aklında tutar ve konuşmasının tümü ya da bir kısmı bittikten sonra mesajını erek dile aktarır. Tarihi antik çağlara dayanan ardıl çevirinin dünyada canlanması XX.yy.ın başında I.Dünya Savaşı nedeniyle farklı milletlerden insanların dünya arenası üzerinde yoğun bir biçimde yer değiştirmesi sonucunda yaşanmıştır. Çağımızda ise ardıl çeviriye çoğunlukla küçük çaplı konferans, toplantı ya da birebir yapılan görüşmeler gibi organizasyonlarda başvurulur.

Eşzamanlı çeviri, ardıl çeviriden farklı olarak, konuşmacının susmasını beklemeye gereksinim duymadan yabancı dilde aktardığı sözel iletile paralel gerçekleştirilen çeviri türüdür. Eşzamanlı çeviri tüm çeviri türlerinin en yenisidir. Bu çeviri türünün dünyada ilk kullanılışı 1945 yılında düzenlenen Nazi savaş suçluların yargılandığı Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi olarak kabul edilmektedir. Eşzamanlı çeviriye başvurulması, dört dilde (İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça) yürütülen oturumlarda zaman kaybını azaltmış ve çok dilli ortamlarda bu çeviri türünün verimli olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca o zamanki dünya teknolojisi eşzamanlı çevirinin yapılması için yeterince gelişmiştir. Bilindiği gibi çevirmenin konuşmacının sözlerini aynı anda erek dilde aktarabilmesi için bu işe yönelik kulaklık ve mikrofon gibi cihazlara ihtiyaç vardır. Böylece 1951 yılında Birleşmiş Milletler bu cihazları kullanarak eşzamanlı çeviri sistemine geçmiştir. Bugün eşzamanlı çeviri Avrupa Birliği dahil olmak üzere tüm uluslararası organizasyonlarında vazgeçilmez bir çeviri türü olmuştur.

¹ Öğr. Gör. Dr. Lada Aksüt, Çankaya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret, ladaaksut@yahoo.com.tr.

Türkiye’de ve Rusya’da Sözlü Çevirinin Gelişimi

Prof. Dr. Aymil Doğan’ın “Sözlü Çeviri” adlı kitabına göre Türkiye’de sözlü çeviriyle ilgili ilk ciddi adımlar 1959 yılında Ford Vakfı’nın çevirmenlik eğitimi verdiği kursun açılmasıyla atılmıştır. Akşamları verilen ve sekiz- dokuz ay süren bu kursta eşzamanlı çeviri üzerine de eğitim verilmiştir. Ardından İstanbul’da ara ara sözlü çeviri kursları açılmış ama zorluğundan dolayı kursa başlayanlardan sadece birkaç kişi bu mesleği profesyonel olarak yapmaya devam edebilmiştir. (Doğan, 2017) 1980’li yıllarda uluslararası ilişkilerin gelişmesi sözlü çeviri yapacak kişilere gereksinimi arttırmış ve çevirmen şirketlerinin kurulmasına neden olmuştur. Bunlardan en bilinenler: Uluslararası Konferans Tercümanları, Enterkon ve Tercüme Konseyidir. (Doğan, 2017) 1982-1983 öğretim yılında Türkiye’deki ilk Mütercim Tercümanlık Bölümü Hacettepe Üniversitesinde açılmıştır ve yıldan yıla bu bölümlerin sayısı artmıştır. Bu bölümlerde eğitim yazılı çeviri odaklı verilir. Sözlü çeviri eğitimi ise, genellikle üniversitelerin yüksek lisans veya doktora programları kapsamında gerçekleştirilir. Sözlü çeviri üzerine akademik çalışmalar ise Türkiye’de 90’lı yıllardan itibaren yapılmaya başlamıştır. (Doğan, 2017)

İlginçtir ki, Rusya’da eşzamanlı çeviriye başlatanlar akademisyenlerden ziyade kendi deneyim ve çabaları sayesinde ilk çevirmenler olmuştur. Eşzamanlı çeviri, Sovyetler Birliği döneminde hayata girmiştir. İlk kullanım girişimleri daha erken tarihlerde olsa da, bu konuda özellikle önemli atılımlar Moskova’da 1952 yılında düzenlenen Uluslararası İktisat Toplantısı ve 1957 yılında yapılan Moskova Gençlik ve Öğrenci Festivalinde gerçekleştirilmiştir. 1961 yılından itibaren Birleşmiş Milletlerde Rusçaya eşzamanlı çeviri Rus çevirmenler tarafından yapılmaya başlanmıştır. Bu nedenle 1962 yılında MGPIİYA (Moskova Devlet Yabancı Dil Pedagoji Üniversitesi) bünyesinde her yıl beş-yedi çevirmen yetiştiren Birleşmiş Milletler çevirmen kursu açılır. 1971 yılında ise aynı üniversiteye bağlı eşzamanlı çeviri üzerine Çevirmenler Yüksekokulu faaliyete geçmiştir. (Çernov, 1978) 1960-1970 yıllarında eşzamanlı çeviri bilimsel açıdan incelenmeye başlanır. Bu tür çeviriye çeşitli yönlerden ele alan teorik çalışmalar, uygulamalı araştırmalar ve nitelikli çevirmenler yetiştirmek üzere özel metodolojiler hazırlanır. Yani Rusya’daki eşzamanlı çeviriyle ilgili temel taşlar o yıllarda konulur. Böylelikle günümüzde eşzamanlı çeviri hem teorik hem pratik olarak uygulanan, akademik çalışmaların yapıldığı ve ilgili kaynakların hazırlandığı devamlı gelişen bir alan haline gelmiştir. Araştırmacılar, bir çevirmenin bilgi kapasitesiyle kişisel özelliklerinin çeviri sürecini ne yönde etkilediğini ve bu sürecin sonucu olan erek dildeki metinde ne tür hataların ortaya çıktığını detaylı bir şekilde incelemeye alırlar. Böylece bugün Rusya’da “Eşzamanlı çevirinin Rusçası” henüz yeni olsa da geleceği olan bir bilim dalı olarak belirlenmiştir. (Yevtuşenko, 2018)

Rusya’daki Eşzamanlı Çeviriye Genel Bakış

Rus kaynakların çoğunda sözlü çeviri, gerçekleştirilen ortama değil yapılan işlemin yöntemine göre sınıflandırılır. (Alikina, 2011) Araştırmacı Şiryayev sözlü çevirinin alt bir türü olan eşzamanlı çeviriye kendi içinde üçe ayırır: birincisi eşzamanlı ya da simultane çeviri olarak bildiğimiz konuşmacının sözleriyle paralel olarak yapılan çeviri; ikincisi çevirmene öncesinden verilmiş olan kaynak dilde yapılacak sunumun yazılı metnine dayanarak konuşmacıyla paralel olarak erek dilde gerçekleştirilen çeviri; sonuncusu ise çevirisi önceden hazırlanmış metnin, sunum sırasında

konuşmacının sözleriyle paralel olarak erek dilde okunmasıdır. (Şiryayev, 1979) Anlaşıldığı gibi bu sıralamanın başında yer alan klasik diyebileceğimiz eşzamanlı çeviri hepsinden en zorlayıcı olanıdır.

Eşzamanlı çeviri tek aşamalı ve çift aşamalı olarak iki şekilde yapılabilmektedir. Batı ülkelerinde genellikle tek aşamalı çeviri kullanılır. Bu çeviri modeli uygulanırken, toplantıdaki çevirmen kabinlerinin sayısı orada kullanılan dillerin sayısına eşittir. Her kabinde, erek dile çeviri yapmakla görevlendirilen birer çevirmen ekibi bulunur. Bununla birlikte Rusya'ya çift aşamalı çeviri özgüdür. Bu çeviri modelinin uygulanması durumunda toplantıda kullanılacak eksen bir dil seçilir. Rusya'da bu dil Rusçadır. Bu nedenle kabin sayısı toplantıda kullanılacak kaynak dillerden bir tane eksik olur. Örneğin toplantıda İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca ve Rusça kullanılıyorsa sadece İngilizce, Almanca, Fransızca ve İspanyolca kabinler yer alır. Her kabinin ekibi, Rusça gerçekleştirilen konuşmaları kendi diline, kendi dillerindeki konuşmaları ise Rusçaya çevirir. Bu durumda diğer kabinlerin çevirmenleri, konuşmacının sunumunu ona ait kaynak dilden değil, erek dil konumundaki Rusça çevirisi üzerinden kendi diline çevirir. (Çernov, 1978)

Eşzamanlı çeviri, ardıl çeviriye göre zaman kaybının yarıya düşmesini sağlar. Ancak bu avantaj beraberinde birtakım zorluklar da getirir. Hatta eşzamanlı çeviri, tüm çevirilerin en zor türü olmasından dolayı bilimsel kaynaklarda “çeviri sanatının zirvesi” olarak anılır. (Mihaylova & Fomin, 2017) Bu tip çevirinin en büyük zorluğu bir çevirmenin, aynı anda hem konuşmacıyı dinleyerek iletisini idrak etmek hem bu iletii sözlü olarak erek dilde aktarmaktır. Böylece çevirmen, bir insanın çok zor yapabildiği dinleme, kavrama ve konuşmadan oluşan üç eylemi aynı anda gerçekleştirmek zorundadır. Üstelik çevirmen bunu konuşmacının konuşma süresi içinde yapmalıdır. Böylece yazılı çeviri yapan bir çevirmenin bir iş gününde yaptığı altı-yedi sayfalık metni, eşzamanlı çeviri yapan kişi yirmi dakikalık sunum sürecinde gerçekleştirir. Yani eşzamanlı çeviri, yazılı çeviriden yirmi- otuz, ardıl çeviriden ise iki kat daha kısa sürede yapılmalıdır. (Şiryayev,1979) Zaman kısıtlılığının yanı sıra çevirmen konuşmacının temposuyla uyumlu gitmeli, çeviri yaparken sadece bilgi değil duygu ve tonlamayı da aktarmalıdır. Çevirmenin, konuşmacının iletisinin tümünü dinlemeye fırsat olmadan konuşmanın akışı içinde parça parça duyup direkt yabancı dile aktarması bu işin bir diğer zorluğunu oluşturur. (Şiryayev, 1979) Böylece konuşmacının söylediklerinin aynı anda çevrilmesi, süre kısıtlılığı ve çevirmenin konuşmacıya odaklanıp çeviriyi iletinin parçalarına dayanarak oluşturma zorunluluğu eşzamanlı çevirinin en önemli özellikleridir. (Yermolayeva, 2015)

Rusya'daki Eşzamanlı Çeviri Stratejileri

Eşzamanlı çeviri sürecinin zorluklarını aşmak için bazı stratejiler geliştirilmiştir. Bu çalışmada Rus kaynaklarında üzerinde en çok durulan stratejilere yer verilecektir.

Öngörme ya da *kestirme stratejisi* iletinin içeriğini anlamayı kolaylaştırır ve belirli detaylar sayesinde çevirmenin konuyla ilgili önbilgi edinmesini sağlar. Konuşmacı söze başladığında çevirmen ancak ilk birkaç saniye dinledikten sonra çeviriye başlar. Böylece çevirmen konuşmacının söylediklerini yabancı dilde bir- beş saniye kadar gecikmeyle aktarır ve bu süreyi her seferinde bir sonraki adımını belirlemek için kullanır. Konuşmacının kullandığı kalıp ifadeler, büyük kurumların adlarının ilk sözcükleri, tekrarlar, edatlar bu konuda yol gösterici olabilir.

Bekleme stratejisine çevirinin yapılması için iletinin devamındaki bilgiye ihtiyaç duyulduğu zaman başvurulur. Çevirmen duraklayarak takıldığı noktayı aydınlatacak bir sonraki ifadeyi bekler. Ancak bekleme yedi-dokuz saniyeyi geçtiği takdirde çevirmenin konuşmacıdan geri kalıp çeviriyi ayrılan zamanın içinde bitirememesi tehlikesi vardır.

Genelleme ve telafi stratejisi de zaman kazandırır. Çevirmen zorlandığı bir sözcük ya da ifade yerine mesajının içeriğini bozmayacak genelleme yaparak aktarır, ancak daha sonra çeviri akışında gerekli bilgiyi vererek bunu telafi eder.

Açıklama stratejisi, çevirmenin konuşmacının sözlerini çevirirken araya kendi açıklamalarını sıkıştırdığı duruma denir. Bunlar bazı kültürel olaylar ya da yabancı dilde karşılığı olmadığı için açıklama gerektiren sözcüklerdir.

Cümleyi bölme stratejisi karmaşık yapılardan kaçınmayı sağlar. Çevirmen yapısından dolayı erek dile çevirmesi zor olan birleşik cümleyle karşılaştığında onu kısa cümlelere böler. Böylece konuşmacının sözlerinin akışıyla anlam bütünlüğü korunurken vermek istediği mesaj daha kısa cümlelerle aktarılır. (Yermolayeva, 2015)

Sıkıştırma stratejisine Rusça kaynaklarda özellikle geniş bir yer ayrılmaktadır. Genel olarak çeviri kaynak metinden daha uzun olur. Konuşmacıyla aynı anda yapılan sözlü çeviride uzunluk iki katını geçebilir. (Şiryayev, 1979) Bu nedenle çevirmen işini ona verilen sürede bitirmek amacıyla konuşmacının iletisinden bazı öğeleri atarak kısaltmaya gidebilir. Böylece ana ileti çevirmen tarafından sıkıştırılmış olur. Konuşmacının hızı arttığında sıkıştırma bununla orantılı olarak artar. Bu konudaki araştırmalar, konuşmacı yavaşken sıkıştırmanın hiç kullanılmadığını, orta hızda 7-15% arasında değiştiğini ve hızlıyken 30% a ulaştığını gösterir. (Şiryayev, 1979) Ancak bu strateji ana iletiye zarar vermeyecek şekilde sadece önemli bilgiler içermediği yerlerde yapılabilir.

Sıkıştırma stratejisi, *atma* ve *sadeleştirme* olarak iki şekilde uygulanır:

İlk yöntemde konuşmacının iletisinden bazı cümleler, ifadeler ve sözcükler atılır. Bunlar uzun selamlamalar, veda sözcükleri, giriş bölümleri, önceki konuşmacının dediklerini tekrarlama (atıflar), önem taşımayan rakamlar, konudan uzaklaşmalar, devamlı tekrar edilen sözcükler, ifadeler ve hatta parçalardır.

İkinci yöntemde uzun yapılar daha kısa yapılarla değiştirilir. Kurumların tam adları yerine kısaltmalar, birkaç sözcükten oluşan ifadeleri tek sözcük, yan cümleleri daha ekonomik yapılara değiştirmek gibi. (Şiryayev, 1979) Bu strateji sayesinde çeviri, ana iletinin içeriğine zarar vermeden daha kısa bir hale gelir.

Eşzamanlı Çeviri Yapan Çevirmenin Özellikleri ve Eğitimi

Eşzamanlı çeviri yapacak kişi, teorik bilgilerin yanı sıra her iki dili çok iyi derecede bilmelidir, çünkü çeviri sırasında sözlük veya başka bir yardımcı kaynağa bakacak, birine danışacak vakti yoktur. Çevirmen iki dilde serbestçe konuşmalı ve gerektiği anda birinden hemen diğerine geçebilmelidir. Çernov'un belirttiği gibi, eşzamanlı çeviri yapabilmesi için çevirmenin ilgili dilleri bilingual seviyesinde bilmesi gerekir. İki dili de mükemmel derecede bilen çevirmenlerin büyük bir çoğunluğunda hangi dile

aktif olarak çeviri yapıyorsa o dil daha baskın hale gelir. Çok az sayıda çevirmen her iki dili eşit seviyede kullanabilir. (Çernov, 1978)

Ana dilden yabancı dile ve tam tersine yabancı dilden anadile çeviri süreçleri arasında farklılık vardır. Yabancı dile çeviren kişi ana dilindeki konuşmayı kolayca idrak etmekte ama yabancı dilde aktarırken zorluk yaşamaktadır. Ana diline çevirirken ise en büyük zorluğu aktarmak değil yabancı dilde konuşmayı anlama süreci oluşturur. Bu nedenle Çernov, ne kadar şaşkıncı olsa da yabancı dile çevirmenin daha kolay olduğunu savunur. (Çernov, 1978)

Yabancı dili iyi bilmek çevirmen olmak için yeterli değildir. Ünlü Kanadalı politikacı ve iş adamı Peter Trent bu konuda “*Sadece iki dil biliyorsanız diye çevirmen olabileceğinizi düşünmek iki eliniz var diye piyanist olabileceğinizi düşünmekle aynı şey*” der. (Alekseyeva, 2001) Eş zamanlı çeviri yapmak daha da zordur. Bu nedenle eş zamanlı çevirmenlik sadece birtakım özelliklere sahip kişiler için uygundur.

Eşzamanlı çeviri yapacak kişinin hızlı düşünebilmesi, anında tepki gösterebilmesi ve karar verebilmesi gerekir. Bu özelliklere sahip olan çevirmen düşündürücü durumla karşı karşıya kaldığında dinleyicilerin fark edemeyeceği kadar kısa sürede doğru olan çözümü bularak aksatmadan çeviri sürecini devam ettirebilir. Çevirmen çok iyi ve uzun süre odaklanabilmeli, duyduğunu hemen algılayıp idrak etmeli ve belleğinde tutabilmelidir. Çünkü bir kere daha dinleme veya soru sorma imkânı yoktur. Çevirmen, yabancı dili çok iyi bilmesinin yanı sıra anadiline de tam anlamıyla hâkim olmalı. Çeviri yaptığı sırada kendi konuşması üzerindeki kontrolünü azaltmamalı, dili net ve anlaşılır olmalıdır. Bu tür çevirmenden beklenen bir başka önemli özellik ise, herhangi bir konuşma bozukluğunun olmamasıdır. Eşzamanlı çeviri yapmak dünyanın en zor, stresli ve zihinsel açıdan yorucu mesleklerinin içinde yer alır. Çünkü bazı durumlarda çeviri sırasında yapılan en ufak bir yanlışlık uluslararası anlaşmazlığa yol açabilecek düzeyde tehlikeli olabilir. Üstelik aynı anda dinlemek, bir sonraki hamleyi düşünmek ve konuşmak insanın yapısı itibarıyla zorlayıcı nörodilbilimsel düzeyde bir olaydır. Bu işin üstesinden gelebilen insanlar bu konuda sadece belli bir süre boyunca iyi performans gösterebilir. Bu nedenle çevirmenler yirmi- otuz dakikada bir dinlenmek üzere sırayla çalışırlar. Bu denli zor şartlarda çalışabilmek için çevirmenin dayanıklı bir bünyeye, soğuk kanlı bir yapıya ve iyi bir sağlığa ihtiyacı vardır. Ayrıca çevirmenin geniş bir genel kültür bilgisinin olması gerekir. Bunun yanında çevirmen hiç durmaksızın kendi kendini geliştirmeli, bilgilerini yenileyerek güncel tutmalı ve sürekli dünyadaki farklı gelişmelerden haberdar olmalıdır.

Yaşadığımız çağda yabancı dil bilmek avantaj olmaktan çıkıp artık bir ihtiyaç haline gelmiştir. Yabancı dillere karşı ilgi artışının yaşandığı Rusya’da da bu durum aynıdır. Ünlü çevirmen Pavel Palajçenko, Rusya’da 30 Eylül Çevirmenler günü için verdiği röportajda son zamanlarda Rusya’da en popüler yabancı diller sıralamasını vererek, sırasıyla İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Çince, Arapça olmak üzere Birleşmiş Milletlerin resmi dillerinin en aranan kategoride yer aldığını Almanca, Portekizce ve Japonca’nın bunları izlediğini söyler. Ayrıca Türk, Kore ve Hindu dillerinin önem kazandığını belirten çevirmen bu konuda yeterli sayıda uzmanın olmadığına da dikkat çeker. (Palajçenko, 2018)

Günümüz koşullarında nitelikli çevirmenlere talebin artışına bağlı olarak bu meslek grubunu yetiştiren kurum sayısı da artmaktadır. Bugün Rusya’da çevirmenler üç yüzü aşkın bölüm ve fakültede yetiştirilmektedir. En yaygın öğretilen diller İngilizce, Fransızca ve Almancadır. Diğer diller genellikle

ikinci yabancı dil olarak öğretilmektedir. MGİMO (Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Üniversitesi), MGU (Moskova Devlet Üniversitesi), MGLU (Moskova Devlet Dilbilim Üniversitesi), RGGU (Rusya Devlet İnsani Bilimler Üniversitesi), SPbGU (Sankt-Peterburg Devlet Üniversitesi) Türkçenin ikinci yabancı dil olarak öğretildiği üniversitelerdir. Ayrıca Türkçe MGİMO, MGLU, RGGU, SPbGU, İSAA (Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü), Savunma Bakanlığı Askeri Üniversitesi, İV RAN (Rusya Bilimler Akademisi Doğubilimler Enstitüsü), KFU (Kazan Federal Üniversitesi), ÇelGU (Çelyabinsk Federal Üniversitesi), SFU (Sibirya Federal Üniversitesi) ve diğer üniversitelerin Türkoloji bölümlerinde de öğretilmektedir. (Şatalova, Ye. & Mazalova, O., 2009)

Rusya'da yabancı dil eğitim programı dahilinde çoğu üniversitede dar alanla sınırlı kalmayıp hem yazılı hem sözlü çeviri eğitimi verilir. Profesyonel çevirmen eğitimi ise “Dilbilim ve Kültürlerarası İletişim” programı dahilinde gerçekleştirilir. Çevirmen yetiştiren en bilinen üniversitelerden biri olan MGLU'nun eğitim programı beş yıl sürmektedir. Eğitimin üçüncü yılında öğrenciler yazılı ve sözlü çeviri olarak ikiye ayrılırlar. Yazılı çeviri üzerine uzmanlaşan öğrenciler bilim ve teknik, hukuki, edebi çeviri teknikleri öğrenirler. Sözlü çeviri yapacak öğrenciler ise hızlı not tutma tekniğini, ardıl ve eşzamanlı çeviri yapmanın eğitimini alırlar.

Eşzamanlı çeviri eğitimi Rusya'da büyük çoğunlukla filoloji ya da yabancı dil üzerine başka bir üniversite eğitiminden sonra yüksek lisans programı çerçevesinde ya da bir-iki yıllık kurslarda verilir. Sankt-Peterburg Çeviri Yüksekokulu bu kursların en bilinenlerdendir. Okulda, yabancı şirketlerde ve Rusya Dışişleri Bakanlığında çalışacak, yazılı ve sözlü konferans çevirisi yapacak uzmanlar yetiştirilir. Eğitim sırasında teorik derslerin yanı sıra öğrencilerin grup çalışmalarına ve kişisel çalışmalarına da yer verilir. Ayrıca eğitici konferanslar, video konferanslar, çeviri projeleri ve uluslararası şirketlerde staj gibi pratik faaliyetlere de önem verilir. Hocalar, ders konusuyla ilgili pratik becerilerin ne olması gerektiğini anlatıp yöntemleri verdikten sonra, öğrencilerin bunları uygulamalarını bekler, ardından hatalar üzerine yorumlar yapar ve öneriler getirirler. Zira çevirmenlik konusunda mesleki deneyime sahip olan okulun hocaları teorik bilgilerin yanı sıra pratik açıdan da donanımlıdır. Öğrenciler tek başlarına yaptıkları çalışmalar sırasında okulun sınıflarındaki bilgisayarlardan, eşzamanlı çeviri kabinleri, audio ve video ekipmanlarından ve çeşitli metinler ya da ses kayıtları gibi okulun sağladığı materyallerden faydalanırlar. (Mejenina, D., 2017)

Bugünkü Rusya'da eşzamanlı çeviri üzerine eğitime genel hatlarıyla bakıldığında temelinde XX. yy.ın ikinci yarısında oluşturulan metodolojinin yattığını görmek mümkündür. Bu bağlamda A.Şiryayev ve G.Çernov'un yeri oldukça önemlidir. Çünkü bu iki bilim insanı, eşzamanlı çeviri sürecini nörodilbilimsel açıdan inceleyerek bu alanda geçerliliğini hala koruyan metotları geliştirmişlerdir. Şiryayev çevirmenlerin profesyonel eğitiminin metodolojisini *kabiliyet* (navıki), *beceri* (umeniya) ve *bilgi* (znaniya) kombinasyonu üzerine kurgulamıştır. *Kabiliyet*, çeviri sürecini otomatik olarak yapabilmeyi sağlayan sonradan edinilmiş bedensel becerilerdir. Buna bağlı olarak geliştirilmiş kabiliyet sayesinde çeviri sürecinin teknik detaylarını düşünmekten kurtulan çevirmen sonraki adımlarına odaklanma şansını edinir. *Beceri* ise eğitim sayesinde edinilmiş yapılması gereken eylemleri yapabilmeyi sağlayan yeteneklerdir. Teorik ve pratik olarak ikiye ayrılan *bilgi* ise önce teorik olarak öğrenilen şeylerin daha sonra pratikte aktif olarak uygulanmasını sağlar. (Şiryayev, 1979) *Kabiliyet*, *beceri* ve *bilgi* kombinasyonuna hâkim olma durumu kişinin eşzamanlı çeviri yapabilmesini sağlar. İlk aşamada dar

konular çerçevesinde çeviri yapılmalı ve bu üç özellik devamlı geliştirilmelidir. (Şiryayev, 1979) Şiryayev'e göre eğitim sürecinin başlangıç döneminde öğrencilerin dikkat, hafıza, düşünebilme, zihinsel yorgunluğa karşı dayanıklılık ve duyma ile algılama gibi kabiliyetlerini mükemmelleştirmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bir çevirmen gelişmiş becerileri sayesinde konuşmacının sesine, şivesine ya da diksiyonuna bakılmaksızın sözcükleri, ifadeleri ve sentaks yapılarını çabuk tanımalı, algılamalı ve odaklanmayla zaman kaybı yaşanmadan gereken çeviri çözümleri bulup uygulamalıdır. (Şiryayev, 1979) Ayrıca araştırmacıya göre, eğitim sırasında ses açılmasına, ses tonu yüksekliğinin düzenlenmesine, konuşma hızına ve doğru tonlamayı yapmaya yönelik egzersizlere yer verilmelidir. Şiryayev'in önerdiği eğitim programı asgari seksen saat hocayla ve seksen saat hocasız çalışma için düşünülmüştür ve üç aşamadan oluşur. İlk aşamayı eğitimin teorik kısmı oluşturur. Bu kısım en kısa olup tüm eğitim programının 10%luk dilimine denk gelir. Programın ikinci aşaması hazırlık kısmının amacı çeviri yapabilmeyi sağlayan özelliklerin geliştirilmesidir. Süre olarak bu aşama programın yaklaşık 20%ini kapsar. Dersler grup çalışmaları ve laboratuvar çalışmaları halinde düzenlenir ve konuşmayla çeviri becerilerini pekiştirmek üzere yapılır. Ders materyalleri olarak yazılı metinler, sesli alıştırmalar, konuşmacıların ve çevirmenlerin ses kayıtları kullanılabilir. Eğitimin üçüncü aşaması olan alıştırma öğrencilerin eşzamanlı çeviri konusunda becerilerini oturtmaya ve pratik yaptırmaya yöneliktir. Bu aşamaya ayrılan süre programın tüm süresinin yarısından fazla olmalıdır. Konuşmacıların sunum metinleri ve ses kayıtları, çeviri yapmak için metinler ve eşzamanlı çeviri yapmak için ses kayıtları bu aşamada materyal olarak kullanılabilir. Vakit el veriyorsa programa dördüncü pratik aşama da eklenebilir. Bu aşamada öğrenciler, çevirmenin gerçek iş ortamına yakın bir ortamda çeviri yapmayı öğrenmeli ve eşzamanlı çeviri konusunda kişisel tecrübe edinmelidirler. Bu aşamadaki derslerde öğrencilerle ön hazırlık yapıldıktan sonra gerçek konferans ortamı yaratılır ve sonra bu çalışmanın incelenmesi yapılır.

Şiryayev'e göre eğitim sürecinin başından sonuna doğru yapılan çalışmaların zorluk seviyesi yükseltilmelidir. Önce üç sonra beş ile on beş dakikalık sözlü alıştırmalardan zora doğru gidilmelidir. Bu aşamalı çalışma alıştırmaların daha komplike olması, yapıma hızının yükselmesi, kullanılan dilin semantik ve sentaks özelliklerin değişmesi, yeni konuların dahil edilmesi sayesinde gerçekleştirilir. (Şiryayev, 1979)

Eşzamanlı çeviri yapmanın önemli zorluklardan bir diğeri ise, yabancı dilde farklı terminolojilere hâkim olma zorunluluğudur. Zira sadece çeviri tekniklerini bilen kişi her konuda düzenlenen konferanslarda çevirmenlik yapamaz. Bu nedenle Çernov öğrencilere eğitim süreci sırasında üç ayrı tematik gruba göre eğitim vermeyi önerir: Politik iktisadi ve sosyal bilimler; doğal bilimler (biyolojiye dayalı); teknik bilimler (fizik ve teknik bilimlerine dayalı). (Çernov, 1978)

G. Samoylenko 1998 yılında sözlü çeviri eğitimiyle ilgili hazırladığı doktora tezinde, çevirmen adaylarının eğitim sırasında dünyadaki uluslararası gelişmelere bilinçli yaklaşım gösterilmesi ve doğru yorumlama öneminin üzerinde durulması, öğrendikleri dilin ülkesinin halkına, tarihine, kültürüne ve geleneklerine saygı duymanın öğretilmesi gerektiğini savunur. Samoylenko, bunun yanı sıra mesleki etiğin de önemini vurgularken çevirmenin hatalı davranış biçiminin uluslararası boyutta önemli diplomatik, askeri, ticari ve sosyal anlaşmalara ya da sorunların çözümlenmesine engel olabileceğini belirtir. (Samoylenko, 1998)

Şiryayev de metodolojisinde yalnızca mesleki yetkinlik üzerinde durmakla kalmayıp eş zamanlı çeviri mesleğinin etiğini de göz ardı etmemiş ve buna eğitim süreci içinde zaman ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Onların bu görüşünü İ.Alekseyeva “Çevirmenin Profesyonel Eğitimi” (Professionalnyy trening perevodçika, 2001) adlı çalışmasında formüle etmiştir.

Bu bağlamda Alekseyeva'ya göre çevirmenin görevi sadece kaynak dildeki yazılı ya da sözlü metni erek dile aktarmaktır. Bu nedenle çevirmen çevirisini metnin orijinal versiyonuna olabilecek en yakın şekilde yapmalıdır. Yani çevirmen için çevri yaptığı metin dokunulmazdır ve onu istediği gibi değiştirmesi söz konusu olmamalıdır.

Ardıl ya da eşzamanlı çevirinin yapıldığı bazı resmi ortamlarda (örneğin politikacıların uluslararası görüşmelerdeki konuşmalarını çevirirken) bir nevi diplomatik yetki taşıyan çevirmen uluslararası ilişkilerde çıkabilecek gerginlikten kaçınmak amacıyla çeviri yaparken esneklik gösterebilir ancak hiçbir tarafın çıkarlarını güdemez. Bunun dışındaki durumlarda çevirmen taraflar arasına giremediği gibi çevirdiği iletinin içeriğine ilişkin yorum da yapamaz.

Çevirmen çeviri yaptığı iletinin içeriğinin gizliliğini koruyarak ilgili bilgiyi üçüncü kişilerle paylaşmamalıdır.

Çevirmen kaynak dil, erek dil, çeviri tekniği ve içerik aktarma konusunda yapabildiği en iyi performans göstermeli, konuşmacıların anlaşabilmelerini sağlayan bir araç fonksiyonu gerçekleştirdiği için kendi üzerine dikkat çekmemelidir. Bu nedenle temiz ve duruma uygun giyinerek nezaket kurallarına göre davranmak zorundadır. (Alekseyeva, 2001)

Sonuç

Eş zamanlı çeviri geçen yüzyılda ortaya çıkmış ve uluslararası ilişkilerin farklı boyutlar kazanmasıyla hızla gelişen bir alan olmuştur. Klasik filolojiyi temsil eden yabancı dil ve edebiyat eğitimiyle eşzamanlı çeviri yapacak uzmanın aldığı eğitim farklıdır. Ancak eşzamanlı çeviri yapabilmenin temel şartı klasik filoloji eğitimi almaktan geçer. Filoloji eğitimi alanlar arasından eşzamanlı çeviri alanında uzman olmak için yabancı dile çok iyi hâkim olan kişiler seçilir. Böylece ayrı bir eğitim sürecine giren uzman adayının yabancı dilbilgisi yanında uzun süreli odaklanma, soğuk kanlı davranma, dinleme, anlama ve çeviriyi aynı anda yapabilme, hızlı düşünebilme ve tepki verme gibi hem bedensel hem de kişisel özelliklere de yatkın olması zorunludur. Uzman adayından bu mesleğe özgü teorik, stratejik ve pratik bilgileri içselleştirerek uygulama becerisini yukarıda bir kısmını saydığımız özelliklerle başarıyla birleştirmesi beklenir. Dilin yaşayan bir varlık olduğu, dünyanın sürekli değiştiği ve geliştiği gerçeğine göre bu mesleği seçen çevirmenlerin bunlara paralel olarak sürekli kendilerini geliştirmeleri ve eğitim sürecinde aldıkları etik kurallara uymaları kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Alekseyeva, İ. (2001), *Professionalnyy trening perevodçika*, Sankt-Peterburg: Soyuz.
- Alikina, Ye. (2011), *Taksonomičeskij aspekt ustnogo perevoda* (s. 59-66). Vestnik Udmurtskogo universiteta: 2.
- Çernov, G. (1978), *Teoriya i praktika sinbronnoy perevoda*, Moskva: Mejdunarodniye otnoşeniya.
- Doğan, A. (2017), *Sözlü Çeviri çalışmaları ve Uygulamaları*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Mejenina, D. (2017), *Metodiçeskiye osobennosti podgotovki perevodçikov-sinbronistov*, Çelyabinsk: YuurGGPU.
- Mihaylova, Ye. & Fomin, A. (2017), *Oşibki v protsesse sinbronnoy perevoda* (s. 178- 183). Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta: 1.
- Palajçenko, Pavel: (2018, Eylül 30) Rabota perevodçika – Postoyannoye preodoleniye trudnostey. *RiaNovosti*. <https://ria.ru/20180930/1529595114.html>.
- Samoylenko, G. (1998), *Metodika obuçeniya ustnomu perevodu: pervyy etap (na materiale frantsuzkogo yazıka)*, Moskva: MGİMO.
- Şatalova, Ye. & Mazalova, O. (2009, Nisan 30). Mejevuzovaya tyurkologiya. *Vestnik Kavkaza*. <http://vestnikavkaza.ru/articles/113.html>.
- Şirayev, A. (1979), *Sinbronnyy perevod. Deyatelnost sinbronnoy perevodçika i metodika prepodavaniya sinbronnoy perevoda*, Moskva: Voennoye izdatelstvo ministerstva oborony SSSR.
- Yermolayeva, M. (2015), *Sinbronnyy perevod: istoriya razvitiya, priyomy i strategii. Diplomnaya rabota*, Volgograd: Volgogradskiy gosudarstvennyy sotsialno-pedagogiçeskiy universitet.
- Yevtuşenko, O. (2018), *Optimizatsiya sinbronnoy perevoda na russkiy yazık* (s. 153- 164). Rusistika i komparativistika. Nauçniye trudy po filologii: XII.

Analysis of the English Translation of Hasan Ali Toptaş's *Gölgesizler* within the Framework of Werner Koller's Equivalence-Oriented Approach

Giray FİDAN¹

Merve GÜNDOĞDU²

Introduction

A great deal of scholars from different disciplines have significantly contributed to the translation studies. At the beginning, the translations of holy scripts were studied and the translation methods regarding them were discussed. Later, the translations of scientific texts written in Latin and Greek were studied and different translation methods were included into translation studies. In time, translation studies were expanded, especially linguistic theorists have contributed to the field. They have studied linguistic items and offered the translations of linguistic characteristics of the source texts. Since 1980s, culture has been included into translation studies. With the theories like Polysystem Theory by Even-Itamar Zohar, Descriptive Translation Studies by Toury, culture, culture-specific items and extra-linguistic elements have been started to be discussed in the field. Translation studies have developed with the more comprehensive theories like Post-Colonial Translation Studies, Gender Translation Studies, and Equivalence-Oriented Approaches. Werner Koller offers a rather systematic evaluation system within an equivalence-oriented approach. His criteria serve as a self-check mechanism for translators and a critical analysis tool between the source and target texts. Hasan Ali Toptaş is a significant author in Turkish Literature. Therefore, translations of his books and how the post-modernist features of his books and cultural elements are translated are important in terms of the Translation Studies in Turkey. In this study, there will be a systematic and comparative analysis between *Gölgesizler* by Hasan Ali Toptaş and its English translation, *Shadowless*. In this study, the following questions are intended to be answered:

1. Do the translators pay attention to meet the equivalence criteria of Koller in *Shadowless*?
2. Which one of the equivalence type is pursued mostly by the translators? Is there a hierarchy among the equivalence types?
3. Which translation methods, suggested by Koller, are used in order to overcome the difficulties, which are encountered to create denotative equivalences?
4. Can connotative equivalence and formal equivalence be met in *Shadowless*, as a postmodernist novel? Do the postmodernist features of the novel create extra challenge for the translator?
5. Is Koller's Equivalence-Oriented Approach applicable as a translation criticism method?

The Concept of Equivalence in Translation Studies

The concept of equivalence has always been a debatable issue in the translation studies. In *Stylistique Comparée du Français et de l'Anglais*, Vinay and Darbelnet used the concept of equivalence

---

¹ Prof. Dr., Giray, Fidan, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Translation and Interpreting Studies, girayfidan@gmail.com

² Merve, Gündoğdu, Ankara Hacı Bayram Veli University, Graduate School of Education, Translation and Interpreting, Translation and Cultural Studies (English), merve.kilic5@windowslive.com

as one of the translation strategies. Within this approach, equivalence is used to overcome the stylistic and structural differences between two languages. They argues "...most equivalences are fixed, and belong to a phraseological repertoire of idioms, clichés, proverbs, nominal or adjectival phrases, etc. (Vinay and Darbelnet, 1995:38)".

Roman Jakobson follows the relationship between the signifier (the spoken and written signal) and the signified (the concept) which is proposed by Saussure. From this point of view, Jakobson states "... on the level of interlingual translation, there is ordinarily no full equivalence between code-units, while messages may serve as adequate interpretations of alien code-units or messages" (Jakobson, 2000:114). Within Jakobson's approach, the concept of equivalence is centred on the differences in the language structures and terminologies (Munday, 2008:38).

Eugene Nida puts forward two types of equivalence. The first one is formal equivalence, which is related to the attention on the message itself in terms of form and content. The second one is dynamic (functional) equivalence based on the principle of equivalent effect in which the relationship between recipients and message in the source text should be created between the recipients and the message in the target text (Nida, 1964:159). Nida grounds the translation success on providing the equivalence.

According to Newmark, equivalent success is illusory so he suggests narrowing the gap between the source and the target text with the "semantic" and "communicative" translation terms (Newmark, 1981:38). Communicative translation deals with the creating the same effect in the target group as in the dynamic equivalence of Nida and the semantic translation is similar to the formal equivalence of Nida. He argues that equivalent effect should be the desirable result rather than the aim (Newmark, 1988:48).

Catford discusses two concepts, formal correspondence and textual translation equivalence, and distinguishes them. He states that a textual equivalent is created between translated (a part of) text and source (a part of) text while formal correspondence is created between translated language's units, structures, element of structures etc. and source language's units, structures, element of structures etc. (Catford, 1965:27).

In her *Translation Quality Assessment* book, House states that equivalence is in the centre of the translation theory and the translation quality assessment. Equivalence is related to the transference of the source text's meaning in to the target text. There are three aspects of meaning which are tried to be preserved between two lingua-cultures; semantic aspect, pragmatic aspect and textual aspect (House, 2015:21).

Albrecht Neubert, from the Leipzig School, discusses the concept of equivalence as a "semiotic category" which consists of syntactic, semantic and pragmatic components. He states that there is a hierarchical relationship between these components: semantic equivalence is more important than the syntactic equivalence and the pragmatic equivalence governs and modifies both of them (House, 2015:6). According to him, equivalence in translation is "receiver-based" so it is rather related to the deeper structures.

Another scholar from the Leipzig School, Otto Kade, puts forward a simple typology of translation equivalence between the source and the target texts. He mentions four difference equivalence categories: (1) total equivalence (e.g. proper names), (2) facultative equivalence (different correspondences at the expression level but one-to-one correspondence at the content level), (3) approximative equivalence (one-to-one correspondence at the expression level but partial equivalence at the content level), and (4) zero equivalence (one-to-zero correspondence at both levels) (House, 2015:6-7).

Anthony Pym states that equivalence deals with the creating equal value of something, which belongs to the source text, in the target text. This equal value may be at the form, reference or function levels etc. "Equivalence does not say exactly which kind of value is supposed to be the same in each case; it just says that equal value can be achieved on one level or another" (Pym, 2007). According to Pym, there are two types of equivalences: directional (translator's own decisions) and natural (independent from the translator's decisions) equivalence.

In her book *In Other Words*, Mona Baker discusses the concept of equivalence under different categories. She evaluates the equivalence from top to the end and at every level. The first one is the equivalence at word level. At word level, it is not possible to create one-to-one correspondence (not equivalence, as Baker used herself) between orthographic words and meaning elements within and/or across languages (Baker, 2006:11). The second one is the equivalence above the word level, which deals with the difficulties arising from the differences between target and source languages' lexical patterning (collocations and idioms and fixed expressions). The next one is the grammatical equivalence. She argues that differences in grammatical structures may change the way that information or message is carried and this forces translator to add or omit information in the target language to overcome problems, (Panou, 2013). The fourth one is the textual equivalence, which is related to the equivalence between source text and target text in terms of cohesion and information.

Werner Koller and Equivalence-Oriented Approach

Werner Koller is one of the most significant scholars studying in the field of translation. He defines translation as a text-processing/text-reproducing activity (Koller, 2004:80). According to him, in order to determine how to translate, the results of the text processing is distinguished and if the text fulfils the necessary conditions to be considered as a translation, the clarification of equivalence concept is required. According to Koller, translation is a reproduction activity so he discusses the translator's interventions instead of correction of the text, changes of expressions, summarizing etc. (as cited in Stolze, 2013:115).

Koller's aim is to develop a scientific model for the translation criticism, which can improve the translation activity. He offers a comprehensive linguistic model for a translation quality assessment. In order to make a scientific translation criticism, Koller offers a model, which has three steps: translation relevant text analysis, comparison of translation and analyse of the translation (as cited in Stolze, 2013:120).

In his book, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft* (Introduction to Translation Studies), he offers an equivalence-oriented approach and explains it in a detailed way. Koller states that equivalence is a relative concept and determined by different factors such as historical-cultural conditions, how the translated text is received in the target language, the text type that is translated, the "world", as it is variously classified in the individual languages, structural features and qualities of a text, translation tradition, translation principles and the interpretation of the original text by its own author etc. (Koller, 1995).

He bases the equivalence expectations on the five frames:

- a) The extra-linguistic circumstances conveyed in the text (called as the denotative equivalence which is related to the extra-linguistic facts),
- b) The connotations conveyed in the text via the mode of verbalisation (called as the connotative equivalence, which is related to connotations of the specific choices between words, which have same or similar meanings, sociolect and geographic dimensions etc.),
- c) The text and language norms which should be preserved in the target text (called as the text-normative equivalence),
- d) How the receiver of the target is taken into account, his or her understanding requirements, for whom the text is translated (called as the pragmatic equivalence),
- e) Aesthetic, formal and individualistic properties of the source-language text (called as formal-aesthetic equivalence) (Koller, 2004:216).

Denotative equivalence. Denotative equivalence is related to the extra-linguistic referential meanings of the text. The central point of the denotative equivalence is the lexis. Koller states that denotative equivalence is possible in principle by using some translation methods within the point of translation while it may be an unnecessary effort within the linguistic point in some cases (Koller, 2004:228). There are five categories under the denotative equivalence;

- a) One-to-one correspondence,
- b) One-to-many correspondence (diversification, this is about when there is more than one expression in the target language),
- c) Many-to-one correspondence (neutralization, there may be one correspondent in the target text when there are more than one referential in the source text),
- d) One-to-zero correspondence (gap) (the true gaps in the lexical system of the target language. These gaps can be overcome with these translation methods; the transference of source language's expression, calque, using another word, explanation, interpretation or definition of the source language's expression, adaptation (Koller, 2004:232-236),
- e) One-to-part correspondence.

Connotative equivalence. Aside from denotative meanings, linguistic expressions have also connotative meanings. Connotative equivalence deals with the transfer of units with the connotations of their functions as well as their denotations (Göktürk, 1998). Koller (1992) states that creating connotative equivalence is one of the only approximately solvable problems of translation. Translators should create the linguistic-stylistic possibilities, which can be accepted as the most proper connotative

equivalents. For the text, which the author takes great care to the stylistic, it is crucial that the connotative equivalence should be created with the associative meaning in terms of the functional effect of the text.

Koller defines eight different connotative dimensions, which have importance in terms of translation; the connotations of style layers, the connotations of social language, the connotation of geographical assignment or origin, the connotations of the medium, the connotations of stylistic effect, the connotations of frequency, the connotations of scope, the connotations of rating (Koller, 2004: 243-247). He does not include the dimensions of inter-linguistic, socio-cultural and intertextual meanings because of the fact that these dimensions only arise at the textual or communicative level (Koller, 2004: 247).

Text-normative equivalence. This category is related to the text-types. Text-types guide the choice of language instruments and creating text. For example, agreements, guidelines, prospectus etc. have certain syntactic, lexical units and accepted rules. Translators should pay attention to these rules while translating.

Pragmatic equivalence. It deals with the reception of the text by the target reader. Translator should create the same effect of the source culture in the target culture. For an informative text like a guideline, translator does not have to add any additional information for the recipient or reader of the text while translator may need to add some information for a mythical text (Koller, 1992: 248).

Formal-aesthetic equivalence. It deals with the stylistic and aesthetic of the text. To create formal-aesthetic equivalence, translator should take advantage of the design possibilities of target text and create possible new forms of design, analogy of the source text design in the translated text (Koller, 2004:252). In other words, the stylistic features (rhyme, rhythm, vocabulary, wordplays, metaphors etc.) of the author should be preserved in the target text. These stylistic features are generally available in the literary text but still they can be seen in other types of texts. Koller (2004) suggests that formal-aesthetic features are constitutive for the literary texts.

Hierarchy between Equivalence Types. Koller cites from R.W. Jumpelt as there is not any global and indiscriminate preservation of all values during the translation but it always decides in itself the necessity of an election (as cited in Koller, 2004:266). Every translator consciously or unconsciously makes such a choice which is generally determined by the texts, text segments etc. There may be a hierarchy between the equivalence types in a text. To determine how this hierarchy would be, a translation-relevant text analysis can be made.

Analysis of the Examples

Methodology

In this study, the equivalence-based approach of Werner Koller will be used as a translation criticism method. Analyses will consist of examples from all these types of equivalence if available. A quantitative content analysis will be used for the analysis of this study. The analysis is limited to *Gölgesizler* and its English translation, *Shadowless*.

Both the source and the target text are scanned and proper examples for every category are chosen by random, systematic and convenience sampling methods. Then, all these examples are discussed in accordance with the Koller's approach and it is determined that to what degree they fulfil the equivalence expectations of Koller's Equivalence-Oriented Approach. There is not any proper example for the text-normative equivalence category in the book, therefore; this category is left out of the analysis.

Example 1

“Bunu eniştenle birlikte kararlaştırdık,’ dedi sesini alçaltarak; ‘düşündük taşındık, bir oyun hazırladık. Şimdi beni iyi dinle, biraz sonra kalkıp eniştene gideceksin.” (Toptaş, 2012:130)

“‘We decided this together,’ he said in a whisper. ‘We thought and we thought, until we came up with this ploy. So listen to me. In a few minutes, you will go and pay Reşit a visit.’” (Toptaş, 2017:172)

Enişte means uncle in English and there are more than one referential of this word in the target text. Freely and Angliss prefer to omit *enişte* and use “we” pronoun at the beginning of sentence and at the end of the sentence “Reşit”, the name of uncle to compensate the neutralization.

Example 2

“Dükkanın bereketi, oğlu Ramazan’ın geleceği, Güvercin’in kayıplara karışan yüzü ve daha birçok şey o peynire bağlıydı sanki; karşısında oturanlardan birine kaptırırsa dünyası ansızın yıkılacaktı.” (Toptaş, 2012:104)

“... - his shop’s fortunes, his son Ramazan’s arrival, Güvercin’s lost face – there was so much there that he was sure all he knew and loved would be destroyed, should one of the others eat it.” (Toptaş, 2017:137-138)

In this example, the author uses the *gelecek* word, which means “future” and also “arrival” in English. However, translators translate the word as in the first meaning that comes into their mind in accordance with their extra-linguistic knowledge and the denotative meaning in the source text cannot be corresponded.

Example 3

“Hatta, memeleri elma yarımı kadar kabarmış kabarmamış bütün kızların gözlerine dikkatle bakmıştı o boşluk doğuştan mı geliyor diye” (Toptaş, 2012:15)

“He’d looked in to the eyes of every girl whose breasts had grown to the size of halved apples and, seeing that same void, wondered if it was an absence they all carried from the moment of birth” (Toptaş, 2017:14).

Meme belongs to colloquial language. It is generally used by people from low or/and middle class. It can be corresponded by “boob” or “tit” in terms of the connotation of style layers and the

connotation of social language use. Freely and Angliss prefer to use “breast” which is generally used by doctors or pharmacist as a term and middle or high educated people. Consequently, the connotative equivalence cannot be created.

Example 4

“Anasıymış onların, karısı, bacısı, sırdaşıymış...” (Toptaş, 2012:65)

“She was their mother, their wife, their sister, and their confidante.” (Toptaş, 2017:85)

In this example, *Dede Musa*, one of the peasants, speaks of *Fatma of the Mirrors* and uses some words that belong to their regional jargon. Freely and Angliss prefer to use words that belong to the colloquial language. Consequently, the social status of *Dede* disappears in the target text. “Mom” and “sis” etc. can be considered the proper equivalences of Turkish words in the target text. The equivalence cannot be created at the connotative level.

Example 5

“Nuri belki sedirde sessiz sedasız oturuyor, ama içi dışı uğultulu.” (Toptaş, 2012:54)

“While Nuri sat voiceless on the divan, he was assaulted, from within and without, by the voices of all creation.” (Toptaş, 2017:70)

Sedir or *divan* is a culture-specific item, which is used generally in the rural areas. It represents cultural features with which the source readers are familiar. However, the target readers are stranger to this item and they cannot understand its communicative function in the text. *Divan* is not a proper translation for the target readers to which are also foreign in order to create pragmatic equivalence.

Example 6

“‘Yani bu kadar olmaz,’ diye homurdandı. ‘Jilet dediğin şey Fizan’da satılmıyor ki, caddede yüzlerce market var. şu halime bak!’” (Toptaş, 2012:86)

“‘This is just not acceptable’, he murmured. ‘It’s not as if he had to go all the way to Fezzan. There are hundreds of markets along this street and they all sell razor blades. Just look at the state we’re in!’” (Toptaş, 2017:114)

In Turkish culture, *Fizan* is used to refer somewhere far far away. It is a culture-specific item and has a communicative function in the source culture. However, this phrase does not have a similar usage in the target culture, hereby; in the target text, *Fizan* does not convey the communicative function of the source text. Consequently, the pragmatic equivalence cannot be created.

Example 7

“‘Sanki birkaç yerde birden yaşıyor’ demişti kendi kendine.” (Toptaş, 2012:17)

“‘I suppose the tinsmith lives in many different places,’ thought the watchman.” (Toptaş, 2017:17)

In this example, the watchman thinks about the tinsmith and the author does not clarify the object in the source text on purpose in accordance with his stylistic choices. He only uses pronoun which is ambiguous. However, Freely and Angliss prefer to use “the tinsmith” and clarify the object. Consequently, the formal-aesthetic equivalence cannot be created.

Example 8

“‘Jilet kalmamış usta,’ dedi çırak.” (Toptaş, 2012:37)

“‘Master,’ said the apprentice. ‘We’ve run out of razor blades’.” (Toptaş, 2017:47)

In this example, the author uses a quotation from the apprentice and gives this in one sentence. In the target text, the translators divide the sentence in two and put “the apprentice” in the middle of the sentence. Hence, the formal-aesthetic equivalence cannot be created.

Conclusion

In this study, it is aimed to analyse the English translation of *Gölgesizler* by Hasan Ali Toptaş within the framework of Werner Koller's Equivalence-Oriented Approach and to seek to find answers of the research questions. The first question is: do the translators pay attention to meet the equivalence criteria of Koller in *Shadowless*? Within the light of the analyses regarding the examples chosen randomly, it can be said that equivalence criteria of Koller are not given weight. In other words, majority of the examples show that the source and the target phrases do not coincide with each other. Also, there is not a consistent translation choice. At some point, the denotative equivalence is tried to be created with the translation methods offered by Koller. The second question is: which one of the equivalence type is pursued mostly by the translator? Is there a hierarchy among the equivalence types? Koller states that there may be a hierarchy between the equivalence types; translators can give weight to one or two types of equivalence for example in accordance with the text-type. Translator can give importance the connotative and the formal-aesthetic equivalence criteria in the literary texts while s/he can give importance to the denotative equivalence in the informative texts. Within this case book, it cannot be said that there is a hierarchy between the equivalence types (on the contrary to the expectations regarding literary texts). The connotative or the formal-aesthetic equivalences are not given weight. The third question is: which translation methods, suggested by Koller, are used in order to overcome the difficulties which are encountered to create denotative equivalences? Koller offers some translation methods especially for the gaps between the language units within the denotative equivalence (transference, calque, using another word, explanation, adaptation). Translators use mostly definition, explanation, adding some information, omission and calque techniques to overcome difficulties. The fourth question is: can connotative equivalence and formal equivalence be met in *Shadowless*, as a postmodernist novel? Do the postmodernist features of the novel create extra challenges for the translator? Hasan Ali Toptaş is a post-modernist author. He generally uses stream of consciousness and metafiction methods in his books. He is also a stylist author, in other words, he uses stylistic elements in his books very often (metaphors, wordplays etc.). Stylistic elements are dense in *Gölgesizler*. Hence, it creates extra challenges for the translators. As a result of the analysis, both formal-aesthetic and connotative equivalence cannot be said to be created. The last question is: is

Koller's Equivalence-Based Approach applicable as a translation criticism method? Koller offers a rather systematic evaluation system both for translators as a self-check mechanism and also a comparative analysis between the source and the target texts. In general, it is a well-defined and structured method to make a comparative analysis which can be supported by the solid examples. In conclusion, it can be said that Koller's Equivalence-Oriented Approach is applicable as a translation criticism method.

There aren't many studies regarding the Koller's Equivalence-Based Approach whether a self-check mechanism or a translation criticism method for a comparative analysis in the field of translation studies in Turkey. In order to make more valid, reliable and general findings of this study, further studies are strongly suggested. In addition, it is relatively new to analyse translations from Turkish to English or other languages. To understand and evaluate the quality of translations especially translated by translators whose native language is not Turkish and encourage more translated works from Turkish to other languages, further studies regarding the analysis or evaluation of the translated Turkish works would be promising.

Kaynakça

- Baker, M. (2006). *In Other Words: A Coursebook on Translation (Fifteenth Edition)*. London and New York: Routledge.
- Catford, J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
- Göktürk, A. (1998). *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- House, J. (1997). *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tübingen: Narr.
- House, J. (2015). *Translation Quality Assessment*. London and New York: Routledge.
- Jakobson, R. (2000). "On linguistics aspects of translation". In L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, 113-118.
- Koller, W. (1995). "The Concept of Equivalence and the Object of Translation Studies". *Target*, 7(2), 191-222.
- Koller, W. (2004). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft (Second Edition)*. Wiebelsheim: Quelle & Meyer.
- Lederer, M. (2014). *The Interpretive Model (Third Edition)*. New York: Routledge.
- Munday, J. (2008). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications (Second Edition)*. New York: Routledge.
- Neubert, A. (1981). "Translation, Interpreting and Text Linguistics". *Studia Linguistica*, 35:1-2, 130-145.
- Newmark, P. (1981). *Approaches to Translation*. Oxford and New York: Pergamon Press.

- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
- Panou, D. (2013). "Equivalence in Translation Theories: A Critical Evaluation". *Theory and Practice in Language Studies*, 3(1), 1-6.
- Pym, A. (2007). "Natural and Directional Equivalence in Theories of Translation". *Target*, 19(2), 271-294.
- Reiss, K. (2000). *Translation Criticism - The Potentials And Limitations: Categories And Criteria For Translation Quality Assessment* (Second Edition) (Erroll F. Rhodes Trans.). London and New York: Routledge. (The original book was published in 1971).
- Snell-Hornby, M. (2006). *The Turns of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Stolze, R. (2013). *Çeviri Kuramları*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Toptaş, HA. (2012) *Gölgesizler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toptaş, HA. (2017) *Gölgesizler* (Maureen Freely and John Angliss Trans.) London: Bloomsbury Publishing. (The original book was published in 2012).
- Toury, G. (1985). "A Rationale for Descriptive Translation Studies." In T. Hermans (Ed.), *The Manipulation of Literature*. New York: Routledge, 16-41.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Vinay JP. & Darbelnet, J. (1995). *Comparative Stylistics of French and English: A methodology for translation* (Juan C. Sager and M.-J. Hamel Trans.). Amsterdam and Philadelphia: Benjamins Publishing. (The original book was published in 1958).

“Tilki Heidegger” Üzerine Bir İnceleme

Sengün M. Acar-Keskin¹

Giriş

Hannah Arendt ile Martin Heidegger arasındaki ilişki pek çok kişi tarafından merak konusu olan ve anlaşılması hayli güç bir ilişki olarak yorumlanabilir. Bu ilişkinin ilgi çekici olmasında kuşkusuz gizli bir aşka ev sahipliği yapması kadar, Heidegger’in 1933 yılındaki politik tutumu da rol oynar. Bir Yahudi olan ve Nazilerin elinden neredeyse mucizevi bir şekilde kurtulan Arendt’in, özellikle 1933 sonrasındaki Heidegger’e dair düşünceleri, neden Heidegger’in kim olduğu ile felsefesinin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürdüğünü açıklar niteliktedir.

Arendt ilişkilerinin başından beri hayranlık duyduğu Heidegger ile 1924 yılında, henüz 18 yaşında bir üniversite öğrencisiyken tanışır ve aralarındaki ilişki Arendt’in ölümüne dek farklı biçimlerde devam eder. Felsefe öğrencisi olduğu Marburg’da hemen hemen herkes gibi Arendt için de Heidegger “dâhilik derecesinde yetenekliydi, şüurseldi, tüm profesyonel düşünörlere ve yaltaklanan öğrencilere mesafeliydi, son derece yakışıklıydı [...]” (Young-Bruehl, 2012, s.127). Gençliğinin de aralarında sayılabileceği birçok etken nedeniyle Arendt Heidegger’in kulaktan kulağa yayılan büyüüne kapılır ve kendisini alışıl gelmedik bir aşkın yanı sıra, onu hayatı boyunca etkileyecek bir düşünsel girdabın içinde bulur. Aralarındaki ilişkinin dönem dönem seyri değişmesine, Heidegger’in Nazi Partisine üyeliğinden sonra ise bu ilişki uzun bir kesintiye uğramasına rağmen, Arendt Heidegger’i hayatından hiçbir zaman tam olarak çıkarmamış, düşünsel ortaklıklarının esintisi ona daima eşlik etmiştir. Bununla birlikte, Arendt’in Heidegger’e yönelik eleştirileri de mevcuttur. Arendt’in Heidegger’in düşünce hayatının her döneminde rastlandığını belirttiği *praxi*’in yokluğu, söz konusu eleştirilere temel oluşturmaktadır (Villa, 1996, s. 230). Arendt’e göre Heidegger felsefe tarihinde eşine az rastlanan bir düşünme örneği sergilemesine karşın, düşünmesinin dünyada ikamet etmemesi, onu bir kör nokta içinde sıkışmaya ve buradan da büyük bir hataya sürüklemiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan ve söz konusu kör noktayı ele alan “Tilki Heidegger” alegorisi, Arendt’in Heidegger’e getirdiği eleştirileri ortaya koyarken, bir yandan da Heidegger’i neden mazur gördüğünün açıklamasına ışık tutmaktadır.

Orman Patikaları

“Tilki Heidegger”, Arendt’in 1953 yılında yazdığı, fakat ölümünden sonra yayımlanan *Düşünce Günlüğü*’nde yer alan bir yazıdır. Bu kısa alegorinin satır aralarında, Arendt’in Heidegger hakkında neler düşündüğünün, daha da önemlisi hem bir Yahudi hem de onu seven biri olarak Heidegger’in yaptıklarına karşın ona neden beklendiği gibi büyük bir öfke duymadığının yanıtı dile gelir. Birbirleriyle iç içe geçmiş farklı duyguları barındıran bu alegori üzerine düşünmek için önce hikâyeye bir göz atalım:

Heidegger büyük bir gururla şöyle diyor: “İnsanlar Heidegger’in bir tilki olduğunu söylüyorlar.” Tilki Heidegger’in gerçek hikâyesi şöyledir:

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, sengunacar@gmail.com

Evvel zaman içinde kurnazlıktan o kadar yoksun bir tilki varmış ki, sadece tuzaklara düşüp durmakla kalmaz, neyin tuzak olduğunu neyin olmadığını bile ayırt edemezmiş. Bu tilki bir başka dertten daha mustarıpılmış. Kürkünde bir sorun varmış. Bu sorun nedeniyle tilkilik hayatının zorluklarından korunabileceği doğallıktan tamamıyla yoksunmuş. Bütün gençliğini insanların kurduğu tuzaklara düşmeme çabasıyla geçirdikten sonra, tek bir parça bile kürkü kalmadığı için tilkilik dünyasından tamamen çekilmeye karar vermiş ve kendine bir yuva inşa etmeye başlamış. Tuzaklar hakkında olağanüstü bir deneyime sahip olmasına rağmen tuzaklara ve tuzak olmayanlara dair akıl almaz bir cehalete sahip bu tilkinin aklına, tilkiler arasında hiç duyulmamış yepyeni bir fikir gelmiş: Kendine yuva olarak bir tuzak yapmış. İçine kurulmuş ve sanki normal bir yuvaymış gibi yaşamaya başlamış; ama kurnazlığından değil, başkalarının tuzaklarının onların yuvaları olduğunu düşündüğü için. Ve kendince kurnaz olmaya karar vererek kendisinin kurduğu ve yalnızca kendisinin sığabildiği bu tuzağı başkaları için donatmış. Bu durum onun tuzaklar konusundaki cehaletini bir kez daha göstermiş. Kimse onun tuzağına düşmüyormuş, çünkü tuzağın içinde kendisi oturuyormuş. Bu durum canını sıkırmış. Ne de olsa ne kadar kurnaz olurlarsa olsunlar bütün tilkilerin arada sırada tuzağa düştüğünü herkes bilirmiş. Bir tilki tuzağı, hele de tuzaklar konusunda diğer tüm tilkilerden daha deneyimli bir tilki tarafından yapılan bir tuzak, neden insanların ve avcılarının tuzaklarıyla boy ölçüşmesin ki? Belli ki, bu tuzak kendini bir tuzak olarak yeterince göstermiyormuş. Bunun üstüne bizim tilkinin aklına tuzağını güzelce süslemek ve her yere “Herkes buraya gelsin, bu bir tuzaktır, hem de dünyadaki en güzel tuzak” yazan işaretler asmak gelmiş. O andan sonra hiçbir tilkinin bu tuzağa yanlılıkla düşmeyeceği açılmış. Yine de gelen pek çok tilki olmuş. Bu tuzak bizim tilkinin yuvası olduğu için onu evinde ziyaret etmek istediğinizde tilkinin tuzağına girmek zorunda kalıyormuşsunuz. Tabii ki bizim tilki dışındaki herkes, bu tuzaktan tekrar dışarı çıkabiliyormuş. Çünkü tuzak tam da onun ölçüsündeymiş. Fakat bu tuzakta yaşayan tilki övünerek şöyle diyor: “Tuzağıma ne çok tilki geliyor, tilkilerin en iyisi ben oldum.” Bu dediğinde bir hakikat payı da varmış doğrusu: Ne de olsa hiç kimse tuzakların nasıl şeyler olduğunu bütün hayatını bir tuzakta geçirenden daha iyi bilemez (Arendt, 1994, s. 301-302).

Arendt metnine Heidegger’in kendisi hakkında yapılan tilki benzetmesinden duyduğu memnuniyete, hatta gurura işaret ederek başlar. Bu memnuniyet ya da gururun temelindeki “kurnazlık övgüsü”, Heidegger’in Varlığın unutulduğu iddiasında somutlaşan tüm felsefe tarihine meydan okuyuş tarzında temellenir. Heidegger kendi bakış açısının farklılığının da, bu farklılığın takdir edildiğinin de – hiç değilse büyük yankı uyandırdığının– kuşkusuz farkındadır. Geleneksel metafiziğin tuzaklarına düşmediğini bildiği için gururludur Heidegger. Oysa Arendt’e göre Machiavelli’nin *Prens*’indeki “tuzakların farkına varabilmek için bir tilki olmak gerekir” (akt. De la Durantaye, 2009, s. 306) düşüncesini doğrular ve başkaları tarafından oluşturulan tuzaklara düşmezken, Heidegger kendi kendisini tuzağa düşürür. Başka bir deyişle, evet, Heidegger bir tilkidir; ama onun tilkililiğinin çok daha farklı bir hikâyesi vardır.

Heidegger’in felsefe tarihine meydan okuyabilmesine olanak sağlayan en önemli neden, onun düşünme tarzından kaynaklanır. 1951-1952 yıllarında düşünme üzerine gerçekleştirdiği derslerin notları *Düşünmek Ne Demektir?* başlığıyla yayımlanmadan, hatta *Varlık ve Zaman* bile yayımlanmadan önce, Heidegger’in alışılmış olandan farklı düşünen biri olduğu, hatta “düşünmenin kendisinde hayat bulduğu bu hocadan düşünmenin öğrenilebileceği” konuşuluyordu (Arendt, 1978, s. 295). Heidegger’in düşünme biçiminin ayırt edici özelliği, Arendt tarafından da düşünmeye özsel görülen, düşünmenin sürekli derinleşen bir özellik sergilemesi ile ilgilidir. Bir hakikat bulma amacından tamamen uzak olan düşünme, derinliklerde keşifler yapıp bunları su yüzüne çıkarmak yerine, derinlerde olmanın kendisini esas alan, hatta orada kalmayı tercih eden bir etkinliktir (Arendt, 1978, s.296). Geleneksel felsefede sıklıkla görülen bilgi elde etme ya da hakikate ulaşma arzusu ise, tam tersine düşünmeyi akıl yürütme, çıkarım yapma ve sistematik bir ilerleyişe sahip olmayla eşleştirerek daha çok

sonuca odaklanır. Arendt Heidegger’in düşünme biçiminin, Heidegger’e çok uygun bir metafor kullanarak “orman patıkları”na benzediğini ileri sürer (1978, s. 296). Bu patıklar, devasa bir ormanın içinde gezinen birinin ayak izlerinden oluşan ve ormanın derinliklerinden başka bir yere çıkmadığı gibi, ansızın bitebilen, bu nedenle de bildik anlamda iz sürmeye izin vermeyen yollar gibidir. Bu patıkada yürümenin ne demek olduğunu açıklamaya çalışmak, hatta bunu yanıtlanması gereken bir soru olarak görmek bile başlı başına bir sorundur. Ve kişinin ancak kendi başına yürüyebildiği patikalardır orman patıkları.

Heidegger’in *Metafizik Giriş*’te Varlık ile ilişkilendirerek ele almaya başlayıp felsefesinin ilerleyen dönemlerinde üzerine daha çok yoğunlaştığı düşünme hakkındaki düşüncesinin özü şu cümlede saklıdır: “Düşünce-uyandırıcı çağımızda en çok düşünce-uyandırıcı olan şey, hâlâ düşünmüyor olmamızdır.” (Heidegger, 1968, s. 6). Heidegger de Arendt de gerçek anlamda düşünme ile çok nadir karşılaştığı, modern insanın düşüncelere sahip olmasına karşın düşünmediği kanısındadırlar. Arendt gerçek düşünmenin ayırt edici pek çok özelliğinin Heidegger’de vücut bulduğunu düşünür. Bu özelliklerin içinde düşünme ile ilgili öne çıkan temel niteliklerden ilki düşünmenin “durup düşünme” şeklinde gerçekleşmesi, yani düşünmede düşünenin görünen dünyadan geri çekilmesine ilişkindir (Arendt, 2018, s. 99). Düşünmenin düşündüğü şeyden uzaklaşarak gerçekleşen bir etkinlik oluşu ise, düşünen kişinin dünyadan kopması gerektiği anlamına gelmez, düşünmenin imgeler yoluyla gerçekleşebildiği ve imgeler sayesinde oluşan metaforlar aracılığıyla da dünyayla bağ kurulabildiği anlamına gelir. Düşünme hakkında öne çıkan bir diğer özellik, düşünmenin işleyiş ritminin, sonuçları aracılığıyla anlaşılamayacağı hakkındadır. Arendt düşünmeden söz ederken yaptığı “Penelope’nin örgüsü” benzetmesiyle, düşünmenin sonuca ulaşmayan doğasını ve düşünme etkinliğinde asıl anlamlı olanın sürecin kendisi olduğunun altını sıklıkla çizer (Arendt, 2018, s. 110). Düşünme tıpkı Penelope’nin örgüsü gibi incelikte oluşturduğu her şeyi sökebilen ve işe koyulduğu her seferinde kendisini farklı bir şekilde yeniden oluşturabilen bir etkinliktir. Düşünme etkinliği belirli bir şeye ulaşma amacından uzak olsa da, Arendt onu harekete geçiren bir şey olması gerektiğini düşünür. Ona göre düşünmeyi harekete geçiren şey, insan zihninde bir ihtiyaç olarak bulunan anlam arayışıdır (Arendt, 2018, s. 79). Kişinin bir hakikate ulaşma isteğinden farklı olan bu arayışta sürekli değişen bir ufuk, bir doyurulamazlık söz konusudur. Heidegger’de düşünmeye neden olan unsurun bu arayışa dair bir tutku olduğunu ifade eden Arendt, Heidegger’in düşünmesini “tutkulu düşünme” olarak adlandırır (1978, s. 297). Arendt’e göre düşünmenin bir tutku olmasının temelinde, ilk kez Platon tarafından felsefenin başlangıcı olarak görülen ve *Theaitetos* diyalogunda dile getirilen “hayret”(wonder) yer alır. Arendt burada sözü edilen hayretin, bilinmeyenle karşılaşma sonucu ortaya çıkan şaşırma ve şaşkınlıktan (surprise/astonishment) ayırt edilmesi gerektiğini belirtir (1978, s. 299). Hayret, kişinin daha önce karşılaşmadığı bir durum veya şeyle karşılaştığında onda uyanan duygudan çok, tanıdık olan, gündelik olan karşısında hissedilendir. Ne kadar bilgi elde edilirse edilsin, kişideki açlığın bastırılmaması da zaten bu yüzdendir. Arendt Heidegger’in düşünmesini ateşleyen unsurun Platon’un sözünü ettiği hayret olduğunu belirtir. Elbette felsefe tarihine bakıldığında bu duruma çok sayıda örnek vermek mümkündür. Başka bir deyişle, aşına olunan karşısında hayret eden ilk filozof Heidegger değildir. Fakat Arendt’in Heidegger’e özgü olduğunu düşündüğü durum, onun bu hayreti, kendisini konumlandığı bir ikametgâh kılmasıdır (1978, s. 299). Diğer örneklerinde, hayret eden kişinin kendisini konumlandığı yerden ayırıp düşünme sonrasında “evine” geri dönmesi söz konusuysen, Heidegger

başka bir “ev” düşüncesinden, dünyadan uzak durmaya çalışmıştır. Arendt’e göre oldukça uzun zaman uzak durmuştur da. Fakat daha önce hiç insanlar arasında, dünyada bir evi olmayan Heidegger, tam da bu yüzden asla ev olamayacak bir mekânın cazibesine kapılmış, kaçındığı dünyada korkunç bir eve/tuzağa sahip olmuştur.

Tuzaklar ve Yuvalar

Arendt’in alegorisinin en dikkat çekici kavramları kuşkusuz “tuzak” ve “yuva”dır. Rus düşünür Svetlana Boym, Arendt’in bu iki kavram aracılığıyla Heidegger terminolojisini tersine çevirerek, söz konusu kavramları onun düşüncesini bozacak şekilde kullandığını belirtir (2014, s. 276). Bu tespiti göre Almanca *Falle* “tuzak” sözcüğü, Heidegger’in gündelik varoluşun insanı otantik olmaktan uzaklaştıran düşmüşlüğü ifade eden *Verfallen* ile ilgiliyken, alegoride “tilki yuvası” anlamında kullanılan ve inşa etmek anlamına gelen *Bau* ise, Heidegger’in modern yozlaşma sürecine işaret etmek için kullandığı bir kavramdır (Boym, 2014, s. 276). Arendt, yazının hemen başında tilki Heidegger’in hiç de sandığı gibi kurnaz olmadığını söyleyerek, bunun en belirgin işaretinin, Heidegger’in tuzakları tanıma konusundaki beceriksizliği olduğunu belirtir. Metnin tamamında tilki Heidegger’in tuzak ve yuva arasındaki farkı anlayamayışı, bundan dolayı da içine düşmüş olduğu trajik durum dile getirilir. Yukarıda belirtildiği üzere tuzak metaforu da yuva metaforu da öncelikli olarak gündelik yaşam ya da *praxis*’le ilgilidir. Heidegger Dasein’a ilişkin incelemesinde dünya-içinde-olma’dan (being-in-the-world) hareket etmekle insana geleneksel felsefeden çok daha farklı yaklaştığını göstermiş ve dünya-içinde-olmanın Dasein’ın temel özelliği olduğuna işaret etmiştir (Heidegger, 2011, s. 55). Bu durum her şeyden önce Heidegger’in ontolojik bir kavrayışla ele aldığı dünyasallığa verdiği önemi gösterir. Bununla birlikte Dasein’ın kendisini içine fırlatılmış bulduğu dünyadaki varoluşu, onun kendi otantik olanaklarından uzaklaşmasına neden olabilecek pek çok tuzağa düşme tehlikesini içinde taşıdığı için, esasında onun kendisine yabancılaşabileceği bir duruma işaret eder. Heidegger için dünya-içinde-olma, Dasein’ın başka insanlarla bir arada olduğu ve kendisini yersiz yurtsuz, evsiz hissettiği bir varoluştur. Heidegger’e göre düşünme ile köklü bir bağa sahip olan anlam veya otantik varoluş, Dasein’ın insanlar arasında bulabileceği, başkalarıyla birlikte elde edebileceği bir şey olamaz. Çünkü bu biraradalık ya da Heidegger’in ifadesiyle “herkes” –*Das Man*– mesafeliliğin vücut bulduğu ve tekilliğin değil, daima anonim bir ortalama oluşun söz konusu olduğu bir varoluş durumunu ifade eder (2011, s. 133-134). Heidegger’in tam tersine Arendt açısından dünya-içinde-olma, özellikle de başkalarıyla birliktelik ise, düşünmenin en temel oluşturucu unsurlarından biri olarak görülür. Arendt’in dünyayla ilgisi *amor mundi** üzerinden kurulmuş bir ilgi; dünyada oluş ise, insanın evde olması anlamına gelir (Kattago, 2014, s. 52). İçinde eyllenen ve konuşulan dünyaya dair sevgi de, ancak başkaları ile birlikte iken ortaya çıkabilir ve dünyanın insanın evi kılınması ancak çoğulluk sayesinde mümkün olabilir.

Heidegger’in modern insana yönelik eleştirilerinde onun dünya içindeki varoluşunda yalnızca inşa ettiği, fakat bu süreçte inşa ettiğinin içinde gerçek anlamda ikamet etmeyi unuttuğu düşüncesi yer alır (akt. Boym, 2014, s. 276). İnsanların çoğunun ikamet etmenin kendisi yerine inşa etmeye odaklanmaları, Heidegger’i “evler” konusunda büyük bir şüpheye sevk etmiştir. Neyin gerçek bir yuva, neyin bir tuzak olduğunun anlayamamasına da bu şüphe neden olur. Söz konusu şüphe nedeniyle

* dünya sevgisi

insanlar arasında bir eve sahip olmaktan imtina eden Heidegger’in kendisine bir ev yerine tuzak inşa etmesinin nedeni de, bu yalın gerçekliğe körlüğü nedeniyledir. Heidegger’in kendisine ve dünyaya dair bu körlüğü, Arendt perspektifinden değerlendirildiğinde onun yargılama yetisindeki bir aksamaya işaret eder. Heidegger düşünme konusundaki becerisine, Arendt tarafından tekil durumların değerlendirilmesi olarak görülen yargılama söz konusu olduğunda sahip değilmiş gibi görünür. Tilki Heidegger’in kendisine yalnızca kendisinin sığabileceği bir yuva yapması ve bu yuvanın aslında onun tuzağı olması, işte bu durumla, Heidegger’in tekil durumları değerlendirebileceği bir dünya bağının olmamasıyla ilgilidir.

Sonuç

Arendt 1969 yılında Heidegger’in Sekseninci doğum yılı vesilesiyle yaptığı bir radyo konuşmasında, gerçek bir düşünür olarak gördüğü Heidegger’in onun için neden “tilki Heidegger” olduğuna bir açıklık getirir. “Tilki Heidegger” alegorisinde belirtildiği üzere Heidegger kendisine insan dünyasının dışına konumlandığı ve bilindik anlamda inşa edilmemiş bir ev/yuva oluşturmuş; aslında Heidegger’in kendisinden başka bir şey olmayan bu yuva ise, nihayetinde yargılama yeteneğini kaybetmesine neden olacak bir tuzağa dönüşmüştür. Heidegger’in Nazi Partisine üye olması, Arendt’e göre Heidegger’in çok basit ve herkesin bildiği düşünülen insan ilişkileri dünyasını, gündelik yaşamı bilmemesinden kaynaklanan bir “hata” ya da onun ifadesiyle Fransızların *déformation professionnelle** dediği şeydir (1978, s. 303). Arendt Heidegger’in düşünmesinde belirleyici olan niteliklerin başka herhangi bir niyete gerek olmaksızın onu korkunç bir hataya sürüklediğini düşündüğünü ifade eder. Benzer bir durumun Platon için de söz konusu olduğunu söyleyen Arendt, düşünmenin dünyayla bağının koptuğu durumlarda hataya düşme riskinin kaçınılmaz olduğunu belirtir. Arendt’in Heidegger düşünmesinde var olduğunu söylediği eksiklik ise, daha önce Eichmann örneğiyle ortaya koyduğu kötülüğün sıradanlığında görülen düşünme yoksunluğu ile karıştırılmamalıdır. Her ne kadar Heidegger’in yaptığı yanlış olsa da, bu hata bağışlanamayacak veya telafi edilemez sonuçlara neden olmuş büyüklükte bir hata değildir. Heidegger için söylenebilecek şey de onun politik bir duruş sergilediği değil, eylem dünyasının dışında bir düşünür olarak sağduyu yoksunluğunun neden olduğu bir hataya sürüklenmiş olduğudur. Kendi evinin dünyanın tam ortasında bulunduğunu ve insanlarla biraradalığın düşünmemizi ve daha da önemlisi eylemlerimizi belirleyen temel neden olduğunu ileri süren Arendt, Heidegger’in kötü bir tilki değil, tam tersine “kurnazlıktan yoksun bir tilki” olduğunu göstermeye çalışır. Arendt’in Heidegger’e ilişkin bu değerlendirmesi elbette Heidegger hakkında soru işaretlerine sahip herkesi tatmin eden bir açıklama sunmaz. Fakat Arendt’in haklı olup olmamasından ya da Heidegger’in suçlu olup olmamasından daha önemlisi, insanların dünyayla ve diğer insanlarla kurdukları ilişkilerin ne kadar kökensel olabildiği ve derinlere uzanabildiğidir.

Kaynakça

Arendt, H. (1978). Martin Heidegger at Eighty. M. Murray (Ed.), *Heidegger and Modern Philosophy: Critical Essays*, içinde (293-303). New Haven: Yale University Press.

---

* mesleki deformasyon

Arendt, H. (1994). Heidegger the Fox. J. Kohn (Ed), *Essays in Understanding 1930-1954: Formation, Exile, Totalitarianism*, içinde (361-362). New York: Schocken Books.

Arendt, H. (2018). *Zihnin Yaşamı*. (İ. Ilgar, Çeviri). İstanbul: İletişim Yayınları.

Boym, S. (2014). *Başka Bir Özgürlük: Bir Fikrin Alternatif Tarihi*, (C. Yardımcı, Çeviri). İstanbul: Metis Yayınları.

De la Durantaye, L. (2009). *Giorgio Agamben: A Critical Introduction*. Stanford, California: Stanford University Press.

Heidegger, M. (1968). *What is Called Thinking?* (F.D. Wieck ve J. G. Gray Çeviri). New York: Harper & Row Publishers.

Heidegger, M. (2011). *Varlık ve Zaman*. (K. H. Ökten, Çeviri). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kattago, S. (2014). Hannah Arendt on the World. P. Hayden (Ed.), *Hannah Arendt: Key Concepts*, içinde (52-65). London and New York: Routledge.

Villa, D. R. (1996). *Arendt and Heidegger: The Fate of the Political*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Young-Bruehl, E. (2012). *Hannah Arendt Dünya Aşkıyla*. (A. Selman, Çeviri). İstanbul: İletişim Yayınları.

Öğretmen Adaylarının Fen Öğretimi Sürecine Yönelik Öz-Yeterlik Düzeylerinin İncelenmesi

Tuğba Taflı¹

Tahir Atıcı²

Giriş

Fen, dünyada meydana gelen olayları anlamaya, incelemeye ve açıklamaya çalışan oldukça kapsamlı bir alandır. Çevremizdeki ve doğadaki her olay fen ile ilgili olduğundan fen bilimleri hayatın önemli bir parçasıdır. Fen bilimleri dersleri eğitimin ilköğretim kademesinden yükseköğretim kademesine kadar her kademe de öğretilen temel derslerdendir. Eğitim ve öğretim sürecinde, çevresinde meydana gelen olayları anlayan ve nedenleriyle sorgulayan, bilgiye kolayca ulaşan, günlük hayatlarında karşılaşılan problemlere çözüm bulan, günümüz ihtiyaçlarına cevap veren bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Fen eğitim ve öğretim süreci okul içi ve okul dışı öğrenme ve öğretme aktivitelerini kapsayan geniş ve kapsamlı bir süreç olup bu süreçte fen okuryazarı bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Fen okuryazarı bireyler, fen bilimlerine ilişkin temel bilgilere ve doğal çevrenin keşfedilmesine yönelik bilimsel süreç becerilerine sahip olmalarının yanında toplumsal sorunlarla ilgili problemlerin çözümünde kendisini sorumlu hisseder, yaratıcı ve analitik düşünce becerileri yardımıyla bireysel veya işbirliğine dayalı alternatif çözümler üretebilirler (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB],2013).

Fen dersleri içeriği gereğince teorik olan bilgilerin uygulamalar ile somutlaştırılması gereken bir derstir. Bu nedenler fen derslerinin yürütülmesi süresince öğretmenler tarafından sadece teorik içeriğin değil aynı zamanda pratik içeriğin de öğrencilere sunulması önem arz etmektedir. Özellikle soyut olan kavramların somutlaştırılmasında ya da öğrencilerin anlamakta zorluk çektikleri konularda pratik uygulamalar ile daha anlamlı öğrenme gerçekleştirilmelidir.

Yapılan bazı çalışmalar öğrencilerin fen kavramlarının soyut kavramlar içermesinden, kavramların bilimsel ve günlük yaşamda kullanılan anlamlardan farklı olmasından, öğrencilerin önbilgi ve görselleştirme eksikliğinden dolayı her eğitim seviyesinde öğrenciler tarafından zorlandıklarını ve fen derslerine karşı olumsuz tutuma sahip olduklarını göstermektedir (Adadan, Irving & Trundle, 2009; Akıncı, Uzun & Kışoğlu, 2015; Aktaş ve Bilgin, 2015; Ayas, Özmen, & Çalık, 2010; Erişti & Tunca, 2012; Küçüköner, 2011; Özmen, 2011; Türkmen & Kandemir, 2011).

Öğrencilerin başarılı ve üst düzey düşünme becerilerine sahip olan fen okuryazarı bireyler olarak yetişmesinde, fen derslerine karşı olumlu tutum kazandırılmasında şüphesiz öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Akpınar ve Ergin (2005) de öğretim programının uygulayıcısı ve eğitim öğretim faaliyetinin temel öğelerinden olan öğretmenlerin benimsedikleri öğrenme öğretme anlayışları, fen okuryazarı birey yetiştirebilmeleri ve programın benimsediği anlayışa uygun davranabilmeleri açısından önemine dikkat çekmişlerdir. Etkili öğretim ve öğrenim sürecinde öğretmenlerin mesleğinde başarılı

---

¹ Arş.Gör.Dr, Tuğba,Taflı, Selçuk Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, tugbatafli@gmail.com

² Prof.Dr.,Tahir, Atıcı,Gazi Üniversitesi,Gazi Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, tatici@gmail.com

olmasında pek çok etken vardır. Öğretmenlerin kişisel olarak pedagojik alan bilgisi, mesleğe yönelik becerisi, tutumu ve öz yeterlik algısı gibi içsel etkenler olarak belirtilebilir. Öz-yeterlik kavramı Bandura (1986,s.391) tarafından “kişilerin bir performansı gerçekleştirebilmek için gerekli olan eylemleri yerine getirebilme ve bu eylemleri organize edebilme kapasiteleri hakkındaki yargıları” olarak tanımlanmıştır. Öz-yeterlik inancı; kişinin davranışları, tutumu ve başarısının en önemli yordayıcısı olduğunu belirtmiştir (Schunk, 1990). Alanında nitelikli olan bir öğretmenin öğrencilerinin öğrenmesi üzerinde olumlu bir etki yapabilmesi için alanına ve öğretmenlik mesleğine ilişkin olumlu tutum ve inançlara sahip olması gerektiği konusunda ortak görüş bildirmektedir (Çakıroğlu & Işıksal, 2009). Öğretmenlerin fen derslerinde öğretim teknolojilerini etkili kullanabilmelerine ve yeteneklerine ilişkin algıları da yine öz- yeterlik düzeylerini etkileyen faktörlerdendir (Abbitt & Klett, 2007).

Öz-yeterlik kavramı bir kişinin bir işi yapma becerisine değil, o işi başarmak için kendine olan inancı üzerine odaklanır. Bu bakımdan öz-yeterlik inancı yüksek olan öğretmenlerin mesleklerinde daha istekli, daha sabırlı, daha özenli davranmalarını sağladığı için daha başarılı olmalarını sağlamaktadır. Yine öğretmenlerin sınıf içi uygulama ve performanslarını kapsayan pedagojik yeterliliklerin öz-yeterlik inançları ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir (Wheatley, 2005). Bu nedenle, öğretmen adaylarının fen bilgisi öğretimine yönelik öz-yeterlik inançlarının incelenmesi, onların gelecekteki öğretim yaşantılarında ortaya koyacakları pedagojik performansları tahmin edebilmek açısından önemlidir (Woolfolk-Hoy & Spero, 2005). Öğretmen adaylarının kendilerini alanlarında daha yeterli algılamaları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin olumlu tutumlara sahip olmaları, onların gelecekte mesleklerini nasıl algıladıklarının bir yansıması olarak kabul edilebilir (Şahin, Zade & Direk, 2009).

Öğretmen yetiştirme programlarında öğretmen adaylarına kazandırılması hedeflenen bilgi, beceri ve olumlu tutum ile onların mesleki hayatlarında daha istekli ve başarılı olmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Çünkü öğretmen adaylarının öz-yeterlikleri; meslek yaşamlarındaki başarılarını ve hedeflerini etkileyen faktörlerden biridir (Çakıroğlu, Çakıroğlu & Boone, 2005). Günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte olan öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının öğretim sürecinde istenilen düzeyde performans göstermeleri bu nedenle önem taşımaktadır.

Fen öğretiminde sadece sınıf içinde teorik bilgilerin değil aynı zamanda laboratuvar ortamlarında pratik uygulamalarla bilgilerin desteklenmesi gereklidir. Bu açıdan öğretmenlerin hem sınıf hem de laboratuvar ortamlarındaki performanslarının ve öz-yeterliklerinin öğretim sürecine nasıl etki ettiğinin belirlenmesi önemlidir. Bu nedenlerle araştırmada öğretmen adaylarının fen öğretim sürecine yönelik öz-yeterlik düzeylerinin belirlenerek incelenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden birisi olan deneysel araştırma desenlerinden tek grup ön-test son-test modeline göre yürütülmüştür. Nicel araştırma; veri toplama araçları ile elde edilen bilgilerin sayısal değerlerle ifade edilmesi ve ölçülebilmesidir. Bu ölçümlerin yapılabilmesi araştırmanın hipotezlere dayandırılması ve bu hipotezlerin test edilmesi esasına dayandırılır (Ekiz, 2009). Deneysel araştırmalar sistematik bir yöntem kullanılarak, kontrol altına alınan koşullarda belirlenen bir sorunun çözümüne ilişkin etkili olma durumunu tespit etmek amacıyla yapılır. Deneysel araştırma süreci;

araştırma konusunun, amacının, probleminin, değişkenlerin ve katılımcıların belirlenmesi, grupların oluşturulması, uygulamanın yürütülmesi, verilerin toplanması, analizi ve sonuçların değerlendirilmesi aşamalarından oluşur (Özmen, 2015). Tek Grup Öntest-Son Test Modeli ise; gelişigüzel bir gruba bağımsız değişken hem işlem öncene sinde, hem de işlem sonrasında uygulanarak veriler elde edilir (Karasar,2006).

DeneySEL desenler kapsamında çalışmalarda kullanılan denek sayısı, değişken sayısı ve deneme koşullarına göre üç farklı şekilde sınıflandırma yapılmaktadır (Büyüköztürk, 2011). Buna göre çalışmada denek sayısına göre sınıflandırma yapıldığında çok denekli desen; değişken sayısına göre sınıflandırma yapıldığında çok faktörlü desen ve deneme koşullarına göre sınıflandırma yapıldığında ise tek grup ön test/son test modeli uygulanmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu İç Anadolu Bölgesinde bir devlet üniversitesinin pedagojik formasyon sertifika programının biyoloji bölümünde kayıtlı olan 39 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma öğretmen adaylarının öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı dersinde 14 hafta süreyle mikro öğretim tekniğine göre öğretim teknolojileri ile entegre edilmiş biyoloji konularının sınıf ve laboratuvar uygulamaları ile yürütülmüştür.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada; geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılan ve araştırmacı tarafından geliştirilen Fen Öğretim Sürecinde Öz-yeterlik (FÖSÖ) Ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Ölçeğin geliştirilme sürecinde açımlayıcı faktör analizi yapılmış olup Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .973 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca 45 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşan ölçeğin doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda da uyum indexleri oldukça yüksek hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Tek grup öntest/ sontest modeline göre yürütülen araştırma kapsamında veriler bağımlı örneklem t-testine göre analiz edilmiştir. Yapılan t-testi ile hem ölçeklerin alt boyutlarını oluşturan maddelerin ortalaması hem de ölçeği oluşturan maddelerin genel ortalaması dikkate alınarak hesaplamalar yapılmıştır.

3. Bulgular ve Sonuçlar

Biyoloji eğitiminde pedagojik formasyon sertifika programına kayıtlı olan öğretmen adaylarının teknoloji destekli tasarladıkları mikroöğretim uygulamalarının fen öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik düzeylerini belirlemeye yönelik Fen Öğretim Sürecine İlişkin Öz-yeterlik Ölçeği (FÖSİÖÖ); uygulama öncesinde ön-test olarak, uygulama sonrasında da son-test olarak uygulanmıştır. Öğretmen adaylarının ön-teste ve son-teste verdikleri cevaplar doğrultusunda kullanılacak bağımlı gruplara ilişkin yapılan normalite testi sonucuna göre çıkan değerler Tablo 1’de gösterilmiştir.

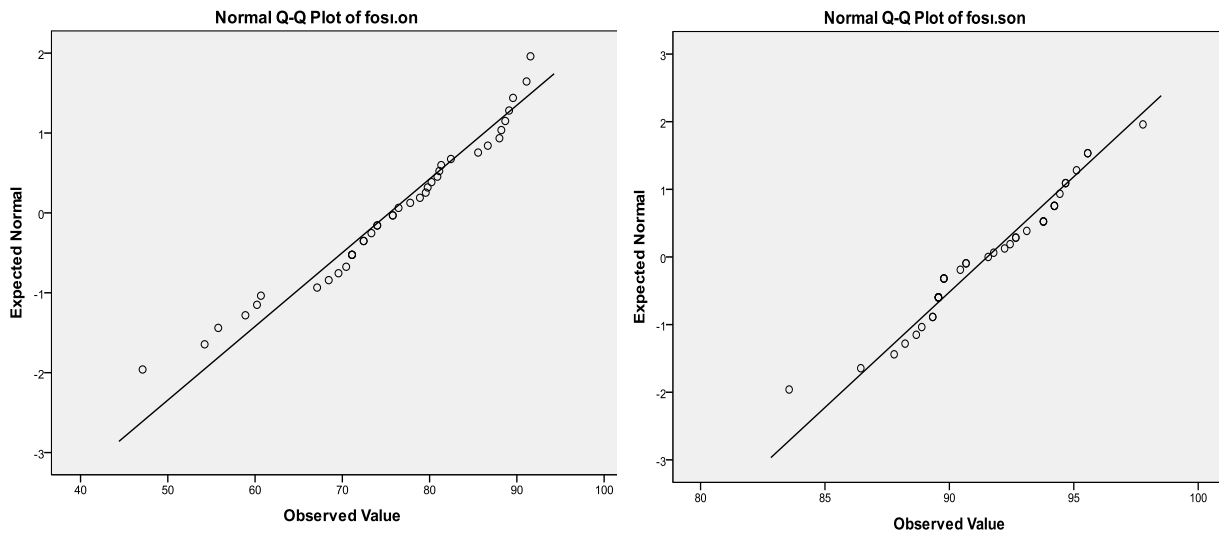
Tablo 1. FÖSÖ ölçeği normalite testi sonucu

	Kolmogorov-Smirnova			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
FÖSÖ (Öntest)	0,093	39	0,2	0,955	39	0,12
FÖSÖ (Sontest)	0,134	39	0,074	0,966	39	0,28

Yapılan normalite testi sonucunda verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine karar vermek için yapılan araştırmanın n değeri 39 olduğu için Shapiro-Wilk testinin sonuçlarına bakılmıştır. Verilerin normal olduğuna karar verebilmek için p değerinin anlamsız olması yani 0,05'in üzerinde olması gerekir. Buna göre FÖSÖ ölçeğinin ön-test sonucunun p değeri 0,120 >0,05; FÖSÖ ölçeğinin son-test sonucunun p değeri ,280 > ,05 olduğu için veriler normal dağılım göstermektedir. Ayrıca verilen normal dağılım gösterip göstermedikleri Şekil 1'de gösterilen dağılım eğrilerinden de anlaşılmaktadır.

Ön-test

Son-test

Şekil 1. FÖSÖ Ölçeği normalite testi ön-test ve son-test dağılım eğrileri

Öğretmen adaylarının FÖSÖ Ölçeğinin hem genelde hem alt boyutlarındaki öz-yeterlik durumları ayrı ayrı irdelenmiştir. Buna göre FÖSÖ Ölçeğinin öğretim sürecine hazırlık ve giriş aşaması, sürecin yürütülmesi ve pratik uygulamalar, değerlendirme ve laboratuvar uygulamaları olmak üzere dört boyutunu oluşturan maddelere ilişkin de gerekli istatistiksel hesaplamalar yapılmıştır. Her bir alt boyutu oluşturan maddelerin ayrı ayrı ortalamaları hesaplanarak Shapiro-Wilk testinde normal dağılım gösterip göstermedikleri de analiz edilmiştir. Buna göre yapılan hesaplamalar sonucunda Shapiro-Wilk testi p değeri; birinci alt boyut olan hazırlık ve giriş aşamasındaki ön-test değeri ,214 (>,05) ve son-test değeri ,074 (>,05) , ikinci alt boyut olan sürecin yürütülmesi ve pratik uygulamaları aşamasındaki ön-test değeri ,074 (>,05) ve son-test değeri ,145 (>,05) , üçüncü alt boyut olan değerlendirme aşamasındaki ön-test değeri ,603 (>,05) ve son-test değeri ,09 (>,05) , dördüncü alt boyut olan

laboratuvar uygulamaları aşamasındaki ön-test değeri ,053 ($>,05$) ve son-test değeri ,303 ($>,05$) olarak tespit edilmiştir.

Buna göre bağımlı değişkene ilişkin puanlar en az eşit aralık düzeyinde olduğu için ve ilişkili iki testin puanları normal dağılım gösterdiği için parametrik testlerden birisi olan bağımlı örneklem t-testi her bir alt boyutu oluşturan maddelerin ortalamasına ve ölçeği oluşturan maddelerin ortalamalarına olmak üzere ayrı ayrı uygulanmıştır ve elde edilen değerler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. FÖSÖ ölçeği t-testi sonuçları

	n	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p	η^2
Hazırlık ve Giriş (Ön Test)	39	75,77	12,97	38	-7,68	,00	0,61
Hazırlık ve Giriş (Son Test)	39	91	3,65	38			
Sürecin Yürütülmesi ve Teorik Uygulamalar (Ön-test)	39	75,3	12,11	38	-8,76	,00	0,67
Sürecin Yürütülmesi ve Teorik Uygulamalar (Son-test)	39	91,58	3,75	38			
Sürecin Değerlendirilmesi (Ön-test)	39	73,59	11,13	38	-9,92	,00	0,72
Sürecin Değerlendirilmesi (Son-test)	39	91,98	5,03	38			
Laboratuvar uygulamaları (Ön-test)	39	75,83	11,27	38	-9,06	,00	0,68
Laboratuvar uygulamaları (Son-test)	39	91,7	2,79	38			
Fen Öğretim Sürecine İlişkin Öz-yeterlik Ölçeği (Ön-test)	39	75,69	10,83	38	-9,79	,00	0,72
Fen Öğretim Sürecine İlişkin Öz-yeterlik Ölçeği (Son-test)	39	91,56	2,93	38			

Öğretmen adaylarının biyoloji derslerinde teknoloji destekli tasarladıkları mikro öğretim uygulamalarının fen öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlikleri üzerinde etkisini belirlemek üzere uygulanan ön-test ve son-test sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Hazırlık ve giriş alt boyutu için $t_{39}=-7,68$, $p=,00$ ($p<,05$) sürecin yürütülmesi ve pratik uygulamalar alt boyutu için $t_{39}=-8,76$, $p=,00$ ($p<,05$), değerlendirme alt boyutu için $t_{39}=-9,92$ $p=,00$ ($p<,05$), laboratuvar uygulamaları alt boyutu için, $t_{39}=-9,06$, $p=,00$ ($p<,05$) ve FÖSİÖÖ ölçeğinin genelinde ise $t_{39}=-9,79$, $p=,00$ ($p<,05$) değerleri çıkmıştır. Çıkan bu değerlere göre son-test puanlarının ön-test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir.

Etki büyüklüğü örneklemden elde edilen sonuçların değişkenler arasındaki ilişkinin ne kadar kuvvetli olduğunu gösteren istatistiksel bir değerdir (Kelley & Preacher, 2012; Murphy & Myors, 2004). Etki büyüklüğü katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır ve 0,01 “küçük” 0,06 “orta” ve 0,14 “büyük” etki olarak yorumlanmaktadır (Cohen, 1988).

FÖSÖ ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin yapılan bağımlı gruplar t-testi sonuçlarına göre ön-test ve son-test arasında farkın anlamlı çıktığı ve olumlu yönde olduğu tespit edilmiştir. Bu farkın etki derecesini belirlemek için etki büyüklüğü Pallant (2005, s.212) bağımlı gruplar t-testi için hesaplanan eta-kare (η^2) formülü kullanılarak hesaplanmıştır:

$$\eta^2 = t^2 / (t^2 + N - 1)$$

Buna göre etki büyüklüğü katsayısı hazırlık ve giriş alt boyutu için $\eta^2= 0,61$ sürecin yürütülmesi ve teorik uygulamalar alt boyutu için $\eta^2= 0,67$ sürecin değerlendirilmesi alt boyutu için $\eta^2= 0,72$ laboratuvar uygulamaları alt boyutu için $\eta^2= 0,68$ ve FÖSİÖÖ için $\eta^2= 0,72$ olarak

Taflı, Tuğba; Atıcı, Tahir; Öğretmen Adaylarının Fen Öğretimi Sürecine Yönelik Öz-yeterlik Düzeylerinin İncelenmesi

hesaplanmıştır. Çıkan bu değerler 0,60 düzeylerinde olduğu için etki büyüklüğü orta seviyelerdedir. Öğretmen adaylarının FÖSÖ Ölçeğinin maddelerinin ön-test ve son-test puan ortalamaları arasındaki farkın ve değişimin hangi düzeyde olduğunu tespit etmek amacıyla her bir madde ve her bir alt boyutu oluşturan maddelerin ortalamaları ve ortalamaların % değişimleri ayrı ayrı hesaplanmıştır ve sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: FÖSİÖÖ maddelere göre ön-test son-test ortalama sonuçları ve değişimi

Boyutlar	Maddeler	N	Öntest Ortalama	Sontest-Ortalama	Ortalama % Değişim
Süreçe Hazırlık ve Giriş	M1	39	70,77	91,28	29
	M2	39	75,13	92,31	22,9
	M3	39	73,08	92,82	27
	M4	39	68,46	87,95	28,5
	M5	39	85,9	90,26	5,1
	M6	39	71,54	94,62	32,3
	M7	39	82,56	89,74	8,7
	M8	39	79,74	88,46	10,9
	M9	39	72,56	90,26	24,4
	M10	39	77,95	92,31	18,4
ORTALAMA			75,77	91	20,1
Sürecin Yürütülmesi ve Teorik Uygulama	M11	39	71,03	91,03	28,2
	M12	39	62,05	90,51	45,9
	M13	39	76,67	92,31	20,4
	M14	39	76,41	91,54	19,8
	M15	39	71,54	92,82	29,7
	M16	39	77,18	92,31	19,6
	M17	39	73,08	91,54	25,3
	M18	39	75,9	89,74	18,2
	M19	39	81,03	89,74	10,8
	M20	39	74,87	92,05	22,9
	M21	39	80,26	92,31	15
	M22	39	81,28	90,51	11,4
	M23	39	73,08	90	23,2
	M24	39	68,46	92,05	34,5
	M25	39	65,64	90,51	37,9
	M26	39	83,33	92,56	11,1
	M27	39	79,23	92,82	17,2
	M28	39	80	91,54	14,4
	M29	39	79,74	94,1	18

Taflı, Tuğba; Atıcı, Tahir; Öğretmen Adaylarının Fen Öğretimi Sürecine Yönelik Öz-yeterlik Düzeylerinin İncelenmesi

ORTALAMA		75,3	91,58	21,6
	M30	39 74,62	93,59	25,4
Sürecin	M31	39 67,18	91,28	35,9
Değerlendirilmesi	M32	39 72,31	91,28	26,2
	M33	39 80,26	91,79	14,4
ORTALAMA		73,59	91,98	25

Tablo 3: FÖSİÖÖ maddelere göre ön-test son-test ortalama sonuçları ve değişimi (devam)

ALT BOYUTLAR	MADDELER	N	ÖNTEST ORTALAMA	SONTEST- ORTALAMA	ORTALAMA DEĞİŞİMİ	%
	M34	39	75,64	94,1	24,4	
	M35	39	73,08	91,54	25,3	
	M36	39	73,59	94,36	28,2	
	M37	39	76,41	92,31	20,8	
	M38	39	72,56	92,31	27,2	
Laboratuvar	M39	39	82,31	91,54	11,2	
Uygulamaları	M40	39	79,49	91,03	14,5	
	M41	39	80,77	90,26	11,7	
	M42	39	82,56	91,03	10,2	
	M43	39	77,18	90,26	16,9	
	M44	39	63,08	88,46	40,2	
	M45	39	73,33	93,33	27,3	
ORTALAMA			75,83	91,7	20,9	
FÖSİÖÖ GENEL ORTALAMA			75,69	91,56	21,57	

Sonuçların pozitif değerlerde çıkması olumlu bir yönde değişimin olduğu sonucunu vermektedir. Buna göre; sürece hazırlık ve giriş alt boyutuna ilişkin maddelerin ön-test ortalamaları 75,77 iken son-testte ortalamaları 91,00' e yükselmiştir. Uygulamaların sonunda öncesine göre öğretmen adaylarının bu boyuttaki maddelere ilişkin öz-yeterliklerinde %20 düzeylerinde olumlu bir değişim söz konusudur. Sürecin yürütülmesi - teorik uygulama alt boyutuna ilişkin maddelerin ön-test ortalamaları 75,30 iken son-testte ortalamalar 91,58'e ulaşmıştır. Uygulama sonunda ortalamalar arasındaki yüzde değişimi %21,6 düzeylerinde olup olumlu yönde bir değişim olmuştur. Değerlendirme alt boyutunun madde ortalamaları incelendiğinde ise ön-test ortalamaları değeri 73,59, son-test ortalamaları ise 91,98'dir. Yine uygulama sonunda ortalamalar düzeyinde %25'lik bir artışın olması olumlu yönde bir değişimin olduğunu göstermektedir. Laboratuvar uygulamaları alt boyutunda ise ön-test ortalama puanları 75,83 iken son-testte bu değer 91,71'e yükselmektedir. Aradaki değişim yine olumlu yönde olup %21 düzeyindedir. Maddelerin ortalamaları tüm alt boyutlar açısından

incelendiğinde en fazla değişimin sırasıyla değerlendirme, sürecin yürütülmesi- teorik uygulama, laboratuvar uygulamaları ve sürece hazırlık ve giriş olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç olarak biyoloji eğitiminde pedagojik formasyon sertifika programına kayıtlı olan öğretmen adaylarının teknoloji destekli tasarladıkları mikroöğretim uygulamalarının fen öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik düzeylerini belirlemeye yönelik hem ön-test hem de son-test olarak uygulanan FÖSÖ Ölçeği analizi sonucunda $t_{30} = -9.79$, $p = 0,00$ ($p < 0,05$) değerleri elde edilmiştir. Öğretmen adaylarına ön-test olarak uygulanan ölçeğin ortalama puanı 75.69 düzeyinde iken, uygulama sonunda son-test ortalama puanının 91.56 düzeyine ulaştığı hesaplanmıştır. Ayrıca ölçeğin oluşturan tüm maddelerin ve alt boyutların ön-test puanları ile son-test puanları da karşılaştırılmış olup son-test lehine farklılık bulunmuştur. Sonuç olarak araştırmanın sonucunda teknoloji destekli yürütülen mikro-öğretim tekniğinin öğretmen adaylarının fen öğretim sürecindeki öz-yeterliklerinin gelişimleri üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu sonucunu göstermiştir.

Kaynaklar

- Abbitt, J. & Klett, M. (2007). Identifying influences on attitudes and self-efficacy beliefs towards technology integration among pre-service educators. *Electronic Journal for the Integration of Technology in Education*, 6, 28-42.
- Adadan, E., Irving, K. E & Trundle, K. C. (2009). Impacts of multi-representational instruction on high school students' conceptual understandings of the particulate nature of matter. *International Journal of Science Education* 31 (13): 1743–1775.
- Akıncı, B. Uzun, N. Kışoğlu, M. (2015). Fen bilimleri öğretmenlerinin meslekte karşılaştıkları problemler ve fen öğretiminde yaşadıkları zorluklar. *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 1189-1215.
- Akpınar, E. & Ergin, Ö. (2005). Yapılandırmacı kuramda fen öğretmenin rolü. *İlköğretim Online Dergisi*, 4(2), 54-65.
- Aktas, İ., & Bilgin, İ. (2015). The effect of the 4MAT learning model on the achievement and motivation of 7th grade students on the subject of particulate nature of matter and an examination of student opinions on the model, *Research in Science & Technological Education*, 33(1), 1-21.
- Ayas, A., Özmen, H & M. Çalık, M. (2010). Students' conceptions of the particulate nature of matter at secondary and tertiary level. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 8, 165–184.
- Bandura, A. (1986). *Social foundation of thought and action: A Social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Deneyisel desenler: Ön-test, Son test kontrol grubu desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çakıroğlu, E. & Işıksal, M. (2009). Preservice elementary teachers' attitudes and self-efficacy beliefs toward mathematics, *Education and Science*, 34(151), 132-1.

- Çakıroğlu, J. , Çakıroğlu, E. & Boone, W. J. (2005). Pre-service teacher self-efficacy beliefs regarding science teaching: A comparison of pre-service teachers in Turkey and the USA. *Science Educator*, 14(1), 31-40.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı.
- Erişti, B. & Tunca, N. (2012). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin öğrencilere duyuşsal yeterlikler kazandırma sürecinde yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 2 (3),87-102.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi* (16.baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kelley, K. & Preacher, K. J. (2012). On effect size. *Psychological Methods*, 17(2), 137-152.
- Küçüköner, Y. (2011). 2005 Fen ve teknoloji dersi öğretim programının uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ve öğretmen gözüyle çözüm önerileri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 11-37.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *İlköğretim kurumları fen bilimleri dersi öğretim programı*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- Murphy, K. R. & Myors, B. (2004). Minimum-effect tests as alternatives to traditional null hypothesis tests. In K. R. Murphy & B. Myors (Eds.), *Statistical power analysis: A simple and general model for traditional and modern hypothesis tests* (2nd ed.) (pp. 34-39). Mahwah, NJ: Erlbaum
- Özmen, H. (2011). Turkish primary students' conceptions about the particulate nature of matter. *International Journal of Environmental & Science Education*, 6 (1), 99–121.
- Özmen, H. (2015). Kuramdan Uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. M. Metin (Ed.), *Deneyisel araştırma yöntemi içinde* (s.49-75). Ankara: Pegem Akademi.
- Pallant, J. (2005). *Spss Survival Manual. A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows* (Version 12). Australia: Allen & Unwin.
- Şahin, F. S., Zade, B. M. & Direk, H. (2009, Ekim). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ve yaşam doyum düzeyleri, XVIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayında sunulmuş bildiri, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Schunk, D. H. (1990). Goal setting and self-efficacy during self-regulated learning. *Educational Psychologist*, 25(1), 71-86.
- Türkmen, H. & Kandemir, E.M. (2011). Öğretmenlerin bilimsel süreç becerileri öğrenme alanı algıları üzerine bir durum çalışması. *Journal of European Education*, 1(1), 15-24.
- Wheatley, K. F. (2005). The case for reconceptualizing teacher efficacy research. *Teaching and Teacher Education*, 21, 747-766.
- Woolfolk.,H. A. & Spero, R. B. (2005). Changes in teacher efficacy during the early years of teaching: A comparison of four measures. *Teaching and teacher education*, 21(4), 343-356.

Batıdan Geçen Spor Terimleri Kullanılarak Oluşturulan Spor Deyimleri ve Bu Deyimlerin Oluşum Şekilleri Üzerine Bir Değerlendirme

Uğur ÖZGÜR¹

Giriş

İnsanları birleştiren ve kaynaştıran bir unsur olarak kabul edilen spor, toplumsal hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Hem yazılı hem görsel basında sürekli spor haberleriyle karşılaşmaktadır. Hayatımızın çoğu alanında yer alan sporla ilgili olarak farklı bilim dalları, farklı bakış açıları ve inceleme yöntemleriyle çalışmalar yapmaktadır. Burada, gazetelerin spor sayfalarındaki dil kullanımı göz önünde bulundurularak Fanatik gazetesinde geçen alıntı spor terimleri ve bu terimler kullanılarak oluşan deyimler üzerinde bir inceleme yapılmıştır.

Alıntı kelimeler ve yabancı ögeler, hemen hemen bütün dünya dillerinde bulunmaktadır. Toplumlar ve kültürler arasında farklı alanlarda gerçekleşen ilişkiler, dillerin birbirini etkilemesinde sürekli belirleyici etken olmuştur. Yeryüzünde dillerin oluşumundan bu tarafa diller arasında bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşim sonucunda bir arada yaşayan veya uzak yakın komşuluk ilişkisi içerisinde bulunan toplumlar, birbirlerinin dillerini de etkilemişlerdir. Tarih boyunca Türkler, geniş bir coğrafyada farklı kültürlerle etkileşim içinde bulunmuşlardır. Bu etkileşim sonucunda Türkçeye pek çok dilden kelime geçmiştir. Benzer şekilde Türkçeden diğer dillere pek çok kelime geçmiştir.² Türkçenin diğer dillerle olan ilişkisi ve Türkçede yer alan alıntı kelimeler üzerine araştırmacılar tarafından pek çok çalışma yapılmıştır. Köktürk yazı dilinden başlanarak her dönem için dildeki yabancı kelimelerin varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır.³

Korkmaz, Türkçedeki Batı kaynaklı kelimeleri dört farklı safhada değerlendirmektedir.

1. Türklerin Anadolu'da yerleşmesinden başlayarak XVIII. yüzyıla kadarki dönemde alınan Batı kaynaklı kelimeler,
2. XVIII. yüzyılda Batı ile ilk temaslarımızın ortaya koyduğu durum,
3. 1839 Tanzimat hareketi ile başlayan Batı'ya yönelişin getirdiği yabancı kelimeler,
4. Cumhuriyet devrinde alınan Batı kaynaklı kelimeler şeklinde gruplandırmaktadır (Korkmaz, 1995: 843-858).

¹ Öğr. Gör., Uğur, Özgür, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, uozgur@nku.edu.tr

² Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç, G. (2015). *Türkçenin Alıntılar Sözlüğü*. Ankara: Akçağ. Yayınları.

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Ölmez, M. (1995). Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler I, *Türk Dilleri Araştırmaları*. 5:227-229.

Ölmez, M. (1997). Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler II, *Türk Dilleri Araştırmaları*. 7: 175-186.

Aksan, D. (1997). Köktürkçeden Bugüne, Türkçede Ödünçlemeler Üzerine Bir Sözcük İstatistiği Araştırması. *Türk Dili*, 313:344-347.

Öner, M. (1996). Türkçede Dille İlgili Alış Verişlerin ve Dil Hareketlerinin Tarihine Toplu Bir Bakış. *Türk Dili*, 536:140-148.

Tekin, Ş. (2001). *Eski Türkçede Tobarca Unsurlar. İştikakının Köyesi (247-261)*. İstanbul: Simurg Yayınları.

Tekin, T. (1983). Türkçede En Eski Ödünç Sözcükler, *Türk Dili*, 384: 526-529.

Gülsevin, Türkçeye giren kelimeler ve Türkçenin kelime alışverişinde bulunduğu diller için şunları belirtmektedir:

Eski Türk yazı diline Çince, Soğdca, Sanskritçe, Toharca gibi dillerden kelime girmesine rağmen, daha sonraki dönemlerde Arapça ve Farsça unsurlar ağırlık kazanmıştır. Oğuz ve Kıpçakların kalabalık gruplar halinde batıya gitmeleri ve çeşitli halklarla karşılaşmaları sonucunda da Rumca, İtalyanca, Ermenice, Gürcüce, Rusça, Fransızca, Almanca gibi dillerle alışverişler olmuştur. 20. yüzyıldan itibaren ise daha ziyade İngilizceden dil unsurları alınmıştır (Gülsevin, 2011).

Nevzat Özkan, “Türkçedeki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi” adlı çalışmasında diller arasındaki etkileşimi dil dışı etkiler ve dile bağlı etkiler olarak iki ana başlıkta toplayarak bu zamana kadar ileri sürülen görüşlerin çoğunu kapsayan bir tasnif ortaya koymuştur. Bu sınıflandırmada dil dışı etkiler olarak sosyal, siyasi ve kültürel ilişkileri içerisinde barındıran din ve uygarlık gibi ortak paylaşım alanları, komşuluk ilişkileri, göçler ve savaşlar, eğitim, bilgi, kültür ve teknoloji alışverişi, ticaret ve turizm gibi ekonomik bağlantılar, müzik, spor gibi popüler eğlence alanları, ilgi, merak, özentî gibi psikolojik sebeplerden bahsedilmiştir. Ayrıca son yıllarda yaygınlaşan iletişim kanallarının diller arasındaki etkileşimi kolaylaştırdığı vurgulanmıştır. Dile bağlı etkiler ise kavram ve terim ihtiyacı, ikileme ve pekiştirmeler, farklı ve orijinal ifadelerle duyulan ihtiyaç, sanat ve edebiyat akımları, anlam kötüleşmesi, anlam kaybı ve boşalması, yabancı kelimelerin örtülü anlatım özelliğinden yararlanma, argo ve izli dillerin başka dillerden yaptığı ödünçlemeler, tercüme, yabancı filmlerin Türkçe seslendirmeleri, diller arası köken birliği ve alfabe değişiklikleri şeklinde alt başlıklar halinde sınıflandırılmıştır (Özkan, 2011).

Toplumlar arası etkileşimin arttığı son yüzyılda, diller arasındaki kelime alışverişi de artmaktadır. Bilim, sanat, ekonomi, tıp gibi alanlarda alıntı kelimeler çoğalırken, benzer şekilde spor terimlerinde de alıntı kelimelerin arttığı görülmektedir. Spor gazeteleri ve dergilerinde ve ayrıca televizyonların spor kanallarında alıntı spor terimleri ve bu terimlerle oluşturulan deyimler ve kalıp sözler çok fazla kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, ilk olarak Fanatik gazetesi (1995-devam ediyor) taranarak Batıdan geçen spor terimleri tespit edilerek original dilde ve Türkçedeki kullanımı tablo halinde verilmiştir. Spor teriminin hangi dilden geçtiğini belirlemek için Türkçe Sözlük, Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü ve Türkçe Alıntılar Sözlüğü kullanılmıştır. Aynı zamanda tablolara Fanatik’te yer almayan Türkçe Alıntılar Sözlüğü, Türkçe Sözlük ve Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü’nde yer alan alıntı spor terimleri de eklenmiştir. Daha sonra Batıdan geçen spor terimleriyle oluşturulan spor deyimleri tespit edilmiş ve ortaya çıkan dil malzemesi farklı açılardan değerlendirilmiştir.

1. Fransızcadan Türkçeye Geçen Spor Terimleri

Türkçeye Fransızcadan geçen spor terimlerinin listesi verilmiştir. Türkçeye en çok spor terimi Fransızcadan geçmiştir. Yapılan taramalar sonucu Türkçede kullanılan Fransızca kökenli 117 spor terimi tespit edilmiştir.

Tablo 1: Fransızcadan Türkçeye Geçen Spor Terimleri

Türkçedeki kullanımı	Fransızcadaki kullanımı	Türkçedeki kullanımı	Fransızcadaki kullanımı
abandone	abandonné	avantaj	avantage
amatör	amateur	averaj	average
ampute	amputer	Blok	bloc
angaje	angagé	blokaaj	blocage
antrenman	entrainement	bloke	bloqué
antrenör	entraîneur	boks	boxe
arena	arena	boksör	boxeur
atlet	athlète	bonservis	bon service
atletizm	athlétisme	branş	branche
cimnastik	gymnastique	form	forme
defans	defense	formula	formule
defansif	défensive	ganyan	gagnant
degaj	dégagement	gard	garde
degajman	dégagement	golf	golf
demarke	demarké	grekoromen	Gréco-romain
depar	départ	halter	haltère
deplasman	déplacement	hipodrom	hippodrome
direkt	direct	jubile	jubilé
disk	disque	karambol	carambole
diskalifiye	disqualifié	klas	classe
dömi profesyonel	demi + professionnel	klasman	classement
dömi final	demi-finale	kombine	combiné
dömi vole	demi-volée	kombinezon	combinaison
egale	égale	kondisyon	condition
ekarte	écarté	kontrat	contrat
ekip	equipe	kontratak	contre-attaque
ekzersiz	exercice	kontrpiye	contre-pied
eliminasyon	élimination	krampon	crampon
elimine	éliminé	kroşe	crochet
endirekt	indirect	kulüp	club
eskrim	escrime	kulvar	couloir
etap	étape	lider	leader
fanatik	fanatique	lig	ligue
favori	favori	lisans	license
federasyon	fédération	maraton	marathon
fikstür	fixture	markaj	marquage
final	final	menacer	manager
finalist	finaliste	ofans	offence
ofansif	offence	rövanş	revanche
olimpik	olympique	salon	salon
olimpiyat	olympiade	santra	centre
parkur	parcours	smaçör	smacheur
pas	passe	spor	sport

pasör	porteur	sportif	sportif
pentatlon	pentathlon	sportmen	sportsman
pike	piqué	stat	stade
pist	piste	suples	souplesse
plase	placé	şampiyon	champion
plonjon	plongeon	şampiyona	championnat
pota	poteau	tandem	tandem
pozisyon	position	teknik direktör	technique + directeur
pres	presse	tribün	tribune
puan	point	tur	tour
puantör	pointeur	turnike	tournoi
rekor	record	turnuva	tournoi
rekortmen	recordman	tuş	touche
rotasyon	rotation	Vole	volée

2. İngilizceden Türkçeye Geçen Spor Terimleri

Türkçeye İngilizceden geçen spor terimlerinin listesi verilmiştir. Türkçeye Fransızcadan sonra en çok spor terimi İngilizceden geçmiştir. Yapılan taramalar sonucu Türkçede kullanılan İngilizce kökenli 68 spor terimi tespit edilmiştir.

Tablo 2: İngilizceden Türkçeye Geçen Spor Terimleri

Türkçedeki kullanımı	İngilizcedeki kullanımı	Türkçedeki kullanımı	İngilizcedeki kullanımı
aerobik	aerobic	dripling	dribbling
aparkat	upper-cut	fair play	fair play
asist	assist	faul	fault
aut	out	final four	final four
badminton	badminton	finiş	finish
basket	basket	forvet	forward
basketbol	basketball	frikik	free-kick
bek	Back	futbol	football
Beç	Bench	gol	goal
beyzbol	base-ball	golkipper	goalkeeper
bovling	bowling	grand prix	grand prix
cokey	jokey	grand salam	grand salam
Cup/kupa	cup	haf	half
derbi	derby	haftaym	halftime
doping	doping	hat trick	hat trick
hentbol	hand-ball	set	set
holigan	hooligan	Skor	Score
koç	Coach	slalom	slalom
korner	Corner	smaç	smash
kort	court	sörf	surf
maç	match	sponsor	sponsor

nakavt	knock-out	sprint	sprint
ofsayt	off side	sprinter	sprinter
paralimpik	paralyzed+olympic	star	star
penaltı	penalty	starter	starter
pivot	pivot	step	step
play-off	play-off	stoper	stopper
ragbi	rugby	şilt	shield
raunt	round	şut	shoot
ribaunt	rebound	şutör	İng. shoot+ Fr. eur
ring	ring	taç	touch
rodeo	rodeo	tenis	tenis
röveşata	reverse shot	voleybol	volley-ball
santrfor	Centre-forward		

3. İtalyancadan Türkçeye Geçen Spor Terimleri

Fanatik'ten yapılan taramalar sonucu Türkçeye İtalyancadan geçen 11 spor terimi tespit edilmiş olup bu terimlerden bazıları sadece spor terimi olarak kullanılırken bazıları da farklı alanlarda kullanılmaktadır.

Tablo 2: İtalyancadan Türkçeye Geçen Spor Terimleri

Türkçedeki kullanımı	İtalyancaki kullanımı	Türkçedeki kullanımı	İtalyancaki kullanımı
kaptan	captain	madalya	medaglia
kupa	coppa	maestro	maestro
düello	duello	salto	salto
falso	falso	dalya	taglia
forma	forma	trio/triyo	trio
libero	libero		

4. Bulgular

4.1. Batıdan Geçen Spor Terimleriyle Oluşturulan Spor Deyimlerinin Fanatik'te Kullanımı

Spor, insanların günlük yaşantısının o kadar önemli bir parçası haline almıştır ki sporda kullanılan terimler, deyimler ve kalıp ifadeler farklı anlamlar kazanarak günlük dilde kullanım alanı bulmuştur. Günlük dilde kullanım alanı bulan bu ifadeler: Başa güreşmek, minderden kaçmak, hodri meydan, kundeye gelmek, kaçak güreşmek, havlu atmak, nakavt olmak/etmek, sörf yapmak, cirit atmak, paslaşmak, topu taça atmak, çalım yemek, çalımından yanına yaklaşmamak, direktten dönmek,

kendi kalesine gol atmak, bir sıfır geriden başlamak, bir sıfır önden başlamak, doksana çıkmak, bu da mı gol değil?⁴

Anlatımı güzelleştirmek, kuvvetlendirmek, savunulan düşünceyi etkili kılmak amacıyla dilde yer edinmiş deyimlere sıklıkla başvurulmaktadır. Dilin söz varlığını oluşturan, dilin zenginlik ölçütleri içerisinde yer alan deyimler, dilin daha etkili kullanılması ve anlatılmak istenenlerin daha kolay anlaşılabilmesi için tercih edilen kalıplaşmış ifadelerdir. Türkçe, dillerin söz varlığı içerisinde önemli yer tutan deyimler bakımından oldukça zengin bir dil olarak kabul edilmektedir. Türk Dil Kurumu'nun hazırlamış olduğu Türkçe Sözlük'te deyim, “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir” şeklinde verilmiştir. Gramer Terimleri Sözlüğü'nde deyim, “gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği” olarak tanımlanmıştır (Korkmaz, 1992).

Anlatılmak istenilenleri somutlaştırarak anlatmak, anlatımı ilgi çekici hale getirmek, anlatılanı akılda kalıcı hale getirmeye çalışmak amacıyla yaygın olarak kullanılan deyimlere spor alanında da fazlaca rastlanmaktadır. Sporun farklı alanlarında kullanılan kalıplaşmış ifadeler, yazılı, sesli ve görüntülü yayınlarda sürekli kullanılmaktadır. Gazetelerin spor sayfalarında, radyo ve televizyonlardaki maç yayınları esnasında, maç anlatıcısının ifadelerinde, internet sitelerindeki haberlerde, sporseverlerin kendi aralarındaki konuşmalarda sporla ilgili deyimler yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayağa kafa sokmak, beşlemek, çalım manyağı yapmak, defansı ipe dizmek, leblebi gibi (gol) atmak, kıcıyla gol atmak, (rakibini) biçmek, tavana çıkmak gibi. Sporda kullanılan deyimlerle ilgili henüz kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Sporun sadece bir dalı olan futbolda kullanılan deyimler üzerine Önder Saatçi⁵ tarafından yapılan bir çalışma bulunmaktadır.

Çalışmada, Fanatik gazetesinde kullanılan alıntı spor terimleriyle oluşturulan spor deyimleri tespit edilmiş ve tespit edilen deyimlerin anlamları ve oluşum şekilleri üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Alıntı spor terimleriyle oluşturulan spor deyimlerinin cümle içerisindeki kullanımına yer verilirken gazetede yer aldığı şekliyle verilmiş, imlâsında herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

4.1.1. Fransızcadan Geçen Spor Terimleri Kullanılarak Oluşturulan Spor Deyimleri

Avantaj (<Fr. *avantage*): Üstünlük, kazanım, yarar.

Avantaj yakalamak: Üstün olma durumu.

Cim-bom avantaj yakaladı. (F., 23 Aralık 1995:9).

Averaj (<Fr. *average*): Ortalama, sayı farkı.

---

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Kalafat, Ş. (2014). Alan Dili Söz Varlığının Genel Dildeki İlişkileri Üzerine: Spor Terimleri Örneği. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27: 317-329.

Şahin, H. (2006). Terimlerin Genel Dile Yansımalarına Dair Bazı Gözlemler. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20:123-129.

⁵ Saatçi, Önder (2014). *Futbol Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Yazar Yayınları.

Averaj düzeltmek: Atılan gol sayısını arttırarak gol ortalamasını düzeltmek için kullanılır.

Geçtiğimiz hafta Eskişehir’u 6-0 gibi bir skorla deviren Sarı-Lacivertliler, dün de Ankaragücü’nü deplasmanda 3-0 mağlup edip, averajlarını bir hayli düzelttiler. (F., 11 Şubat 1996:3).

Averaj hesabı yapmak: Attığı ve yediği golleri saymak ve buna göre durumunu belirlemek.

Fatih Terim daha önce “Şampiyon puanla belli olur” diyordu şimdi ise averaj hesabı yapıyor (F., 1 Mayıs 1998:1).

Bloke (<Fr. bloqué): 1.Kaleci için topu tutmak 2. Voleybolda; rakip oyuncunun vurduğu topun yine onun sahasına düşmesi, etkisiz kılınması için, iyi bir zamanlama yaparak ağın üstüne doğru zıplayıp, yukarı kaldıran ellerle oluşturulan engel.

Blok yapmak: Engellemek.

Sacramento, bu sezon 17 maçın 16’sını kazanan, 9 karşılaşmalık da bir galibiyet serisi yakalayan Lakers’ı 97-91 yenerken, Hidayet 10 sayı attı, 7 ribaunt aldı 2 de blok yaptı (F., 9 Aralık 2001:9).

Final (<Fr. final): Elemeli yarışlarda sonucu belirten karşılaşma.

Doğrudan finallere kalmak: Eleme maçı oynamadan direkt turnuvaya katılmak.

Gruplarında ilk sıraları alan takımların yanı sıra ikinci olan takımlardan en iyi puan ve averaja sahip olan 10 takım doğrudan finallere kalacak (F., 13 Aralık 1995:6).

Double (<Fr. Double): Belirli bir miktarın veya büyüklüğün iki katı.

Double-double yapmak: Basketbolda bir oyuncunun takıma katkı sağladığı beş alandan (asist, blok, top çalma, ribaund, sayı) ikisinde çift haneli sayılara ulaşması durumunda kullanılır.

İyi bir sezon geçiren Nedim Yücel 13 sayı, 13 ribauntla double-double yaparken, Penny 30 sayıyla takımın en skorer ismiydi (F., 30 Aralık 2012:6).

Finale adını yazdırmak: Kupayı almak için son maça çıkmaya hak kazanmak.

Lig’de istikrarsız bir grafik çizen İstanbulspor, Gaziantepspor’u penaltı atışları sonucu yıkıp Türkiye Kupası’nda yarı finale adını yazdırdı. (F., 12 Şubat 2004:6).

Finale kalmak: Son karşılaşmaya kalmak.

Hentbolda İzlanda ve Mısır finale kaldı (F., 31 Mayıs 1997:8).

Finale uzanmak: Kupayı almak için son maça çıkmaya hak kazanmak.

Atışlarda Ömer Rıza ve Hüseyin kaçırdı, ev sahibi 5-4 ile finale uzandı (F., 26 Nisan 2007:9).

Finallere direkt katılmak: Eleme maçı oynamadan direkt turnuvaya katılmak.

Yugoslavya son şampiyon olarak finallere direkt katılacak (F., 10 Eylül 2001:4).

File (<Fr. file): Ağ.

Filelere yollamak: Gol atmak.

Tolunay, Karşıyaka maçında kulübün Birinci Lig tarihindeki 1000. Golü’nü filelere yolladı (F., 29 Aralık 1995:10).

Fileleri havalandırmak: Gol atmak.

Derbi maçlarındaki golleriyle gündeme gelen ve ilk devrede 13 maçta 7 gol atan İngiliz futbolcu, ikinci yarıda forma giydiği 5 maçta sadece Karşıyaka filelerini havalandırabilirdi. (F., 16 Mart 1996:2).

Form (<Fr. forme): Karşılaşmalarda, yarışmalarda yeterince başarılı olabilmek için fizik ve moral yönden istenen, gereken iyi durumun bulunması durumu.

Forma sokmak: Oyuncuların preformansını arttırmak.

İskoç çalıştırıcı Souness yarından itibaren futbolcularını forma sokabilmek için idmanların dozajını arttıracak (F., 7 Ocak 1996:11).

Form(unu) yakalamak: Eski performansına ulaşmak.

“Bombacı” Hami formunu yakaladı (F., 9 Ocak 1996:10).

Gard (<Fr. garde): Eskrim, boks vb. oyunlarda korunmak için alınan durum.

Gardı düşmek: Eski gücünü kaybetmek.

Kartal’ın gardı düştü (Başlık) (F., 5 Ocak 2000:11).

Klas (<Fr. classe): Üstün nitelikli, üstün yetenekli.

Klasını konuşturmak: Yeteneklerini ortaya koymak.

Boliç klasını konuşturdu (F., 11 Şubat 1996:3).

Lider (<Fr. leader): Yarışmayı en önde götüren takım, kimse.

Lider bitirmek: Birinci sırada tamamlamak.

Zonguldakspor, haftayı da averajla lider bitirdi (F., 13 Eylül 2004:8).

Lidere boyun eğmek: Birinci olan takıma yenilmek.

Güngören lidere boyun eğdi:2-0 (F., 20 Kasım 1995:7).

Liderlik koltuğuna oturmak: Birinci sıraya geçmek.

...Efes Pilsen’in 1 puan önüne geçerek liderlik koltuğuna oturdu (F., 16 Şubat 1999:7)

Lig (<Fr. ligue): Kime, kategori, takımların durumları ve nitelikleri göz önüne alınarak belli sayıda takımdan oluşturulan topluluk.

Lige ağırlığını koymak: Üstünlüğünü hissettirme, ortaya koyma.

Önce Adanaspor’u ardından da Sivasspor’u 4’er golle deviren Elazığspor, lider ile arasındaki puan farkını da 3’e indirip, lige ağırlığını koydu (F., 6 Kasım 2001:6).

Ligin dibine çökmek: Sıralamada son sıraya yerleşmek.

Bu sezon beklenmedik bir şekilde ligin dibine çöken yeşil-siyahlılar, yarınki Edirne maçını dönüm maçı olarak nitelendiriyor (F., 20 Ocak 1996:4).

Pas (<Fr. passe): Bazı top oyunlarında oyunculardan birinin topu takım arkadaşına geçirmesi.

Pas atmak: Top ile oynanan oyunlarda topu takım arkadaşına iletmesi.

Orta sahan pres yapar, pas atar (F., 24 Kasım 1995).

Pike (<Fr. piqué): 1. Güreşte; rakibi doğrudan, yukarıdan aşağıya vurma biçiminde uygulanan yasak bir oyun. 2. Cimnastikte; bacakları düz tutarak, vücudu belden öne doğru uzatarak bir “V” harfi biçimini alma durumu.

Pike yapmak: 1. Güreşte; rakibi doğrudan, yukarıdan aşağıya vurma biçiminde uygulanan yasak bir oyun. 2. Cimnastikte; bacakları düz tutarak, vücudu belden öne doğru uzatarak bir “V” harfi biçimini alma durumu.

Kartal pike yaptı (Başlık) (F., 30 Mart 1998:10).

Pres (<Fr. presse): Sporda baskı.

Pres uygulamak/yapmak: Karşı takıma baskı uygulamak.

Galatasaray, Ankaragücü karşısında çok iyi bir pres uygulayarak, adeta rakibini sahasına hapsetti (F., 20 Kasım 1995:11).

Presine presle karşılık vermek: Karşı takımın uyguladığı baskıyı baskıyla karşılık verme durumu.

Karakartal Antalyaspor'un presine presle karşılık verdi ve hemen bunun meyvasını aldı (F., 14 Aralık 1995:10).

Puan/Puvan (<Fr. point): Çeşitli sporlarda kullanılan ölçüsü ve değeri değişken birim.

Puan cetvelindeki yerini korumak: Sıralamada aynı sırada kalmak.

Geçtiğimiz hafta Altay'ı gole boğan Elazığspor, dün de İstanbul'da Martı'yı düşürdü, puan cetvelindeki yerini korudu (F., 4 Ekim 2004:9).

Puanları paylaşmak: Eşit kalma durumu.

Karşıyaka ile Kayserispor puanları paylaştı (F., 20 Kasım 1995:9).

Lider Vanspor'u ağırlayan Sarı-Kırmızılılar, kendi evlerinde oynadıkları ilk gece maçında Mustafa'nın golüyle rakibini devirdi ve maç fazlasıyla ikinciliğe yükseldi (F., 27 Mart 1999:12).

Üç puanı hanesine yazdırmak: Futbolda kazanılan galibiyet sonucunda elde edilen 3 puan.

Sarı-Lacivertli ekip, Faruk ve N'Gobe'nin gollerıyla 3 puanı hanesine yazdırmayı bildi (F., 23 Aralık 2000:5).

Üç puanla tanışmak: Futbolda ilk defa bir takımı yenmek.

Timsah, dişli rakibi Gençlerbirliği'ni Bauazizi ile devirip üç puanla tanıştı (F., 22 Ekim 2000:4).

Şampiyon (<Fr. champion): Ulusal ve uluslararası bir yarışmada ilk dereceyi alan, birinci olan kimse veya takım.

Rakibinin şampiyonluk ümitlerini söndürmek: Karşı takımın şampiyonluk şansını ortadan kaldırma.

Her hattıyla Siyah-Beyazlılar'dan üstün olan Körfez ekibi, bitime 5 dakika kala yenerek rakibinin şampiyonluk ümitlerini söndürdü (F., 28 Kasım 1995:10).

Defans (<Fr. défense): Savunma.

Rakip defansı dağıtmak: Karşı takımın savunmasını kolay geçme.

Halbuki bu futbolcu koşan, deparlarla rakip defansı dağıtan bir oyun stiline sahip (2 Aralık 1995:2).

Rövanş (<Fr. revanche): Sporda veya oyunda yenilmiş olanın aynı rakiple oynadığı ikinci oyun.

Rövanş almak: Aynı rakiple oynanan ikinci oyunu kazanmak.

Beşiktaş rövanşını aldı (Başlık) (F., 26 Şubat 1996:5).

Sezon (<Fr. saison): Genellikle sporda bir etkinlik süresi.

Sezonu kapamak: Karşılaşmalar sona erene kadar kadroda yer almama durumu.

Ümit sezonu kapadı! (F., 7 Aralık 2001:11).

Tribün/Tiribün (<Fr. tribune): Spor salonu, stadyum, hipodrom gibi yarışma ve gösteri yapılan yerlerde seyircilerin oturduğu koltuklu ve basamaklı bölüm, sekilik.

Tribünleri ayağa kaldırmak: Taraftarları heyecanlandırmak.

Fenerbahçe'nin genç yıldızı Tarık, geçen senenin acısını bu sene çıkartacağını iddia ederek, "Futbolumla tribünleri ayağa kaldıracam" dedi (F., 2 Temmuz 1996).

Tur (<Fr. tour): Spor karşılaşmalarında başarı sırası.

Tur atlamak: Rakibini eleyerek katıldığı turnuvaya devam etmek.

Jim courier tur atladı (F., 21 Mart 1997:8).

Tur vizesini almak: Rakibini elemek.

Teknik Direktör Ümit Kayıhan stresli Galatasaray karşısında tur vizesini alacaklarını iddia etti (F., 13 Aralık 1995:9).

Tura taşımak: Takımının rakibini yenmesinde pay sahibi olmak.

...attığı müthiş golle Kartal'ı UEFA Kupası'nda tura taşıdı (F., 1 Ekim 2004:3).

4.1.2. İngilizceden Geçen Spor Terimleri Kullanılarak Oluşturulan Spor Deyimleri

Asist (<İng. assist): Sayı veya gol pası.

Asist yapmak: Futbolda gol atılmasına, baskette sayı üretilmesine yardımcı olmak.

Yönetim, futbolcular ve taraftarlara derin bir oh çektiren boşnak yıldız sezon başından beri 6 gol atıp, 11 asist yaptı. (F., 2 Kasım 1998:13).

Basketbol (<İng. basketball) : Beşer kişilik iki takım arasında topu 3 m yükseklikteki karşılıklı duran ağ geçirilmiş iki sepetten birine sokup sayı kazanmak esasına dayanan bir oyun, basket, sepet topu.

Basketbola/Futbola doymak: Yoğun bir şekilde karşılaşmaların yapılması.

Antalya basketbola doymuştu (F., 9 Ocak 1996:7).

Gol (<İng. goal): Futbol, hentbol, hokey ve buz hokeyi maçlarında topun kaleye sokulmasıyla kazanılan sayı.

Çok sayıda gol fırsatını kaçırmak: Girilen pek çok gol pozisyonlarını değerlendirememek.

Göztepe'nin 16.dakikada galip duruma geçmesine rağmen, Yeşil-Kırmızılı takım rakip defansta bol bol gedik buldu ve attığından çok sayıda gol fırsatını kaçırdı (F., 24 Ağustos 1997:7).

Gol aramak: Rakip kaleye gol atmak için çaba sarfetmek.

Ceza sahasına atılacak hava toplarıyla gol aranacak (F., 18 Temmuz 2000:4).

Gole boğmak: Rakip kaleye çok gol atılması.

Türkiye Kupası'nda Malatyaspor'u eleyerek moral bulan Bordo-Mavililer'in amacı bugün mücadele edecekleri Karşıyaka'yı gole boğmak... (F., 16 Aralık 1995:10)

Gole doymak: Karşılaşmada çok golün atılması ve seyircinin bu durumdan memnun olması durumu. "Gole doycaksınız" (Başlık) (F., 12 Nisan 2008:9).

Gole hasret kalmak: Uzun süredir gol atılmaması.

Eğer Cimbom'un golleri yağmur gibi gelmese, toplam 22 gol atılan haftada sporseverler gole hasret kalacaklardır. (F., 29 Ekim 1996:10).

Gol perdesini açmak: İlk golü atmak.

Sergen gol perdesini açtı (F., 10 Aralık 1995:11).

Gole susamak: Uzun süre gol atamamak.

"Gole susadım, bir haftalık hasretimi Başkent'te noktalayacağım" diye konuştu (F., 21 Eylül 2001:10).

Gol yağdırmak/Gol yağması: Çok gol atmak.

Kadıköy'e gol yağdı (F., 22 Mart 1997:1).

Rakip filelere gol yağdırmak: Karşı takımın kalesine çok gol atma durumu.

B.Hakan-Saunders-Saffet üçlüsü bir arada durgun, ayrı ikili olarak oynadıklarında rakip filelere gol yağdırıyorlar (F., 21 Kasım 1995:3).

Gollerin yağmur gibi gelmesi: Arka arkaya gollerin gelmesi.

Eğer Cimbom'un golleri yağmur gibi gelirse, toplam 22 gol atılan haftada sporseverler gole hasret kalacaklardır. (F., 29 Ekim 1996:10).

Forvet (<İng. forward): İleri uç oyuncusu, sürekli yeri ön sırada bulunan oyuncu, akıncı.

Forvetlerin önüne duvar örmek: İleri uçtaki oyuncuların gol atmasını engellemek.

Yeşil çimler üzerine çıktıklarında ise adeta tek vücut oluyorlar, rakip forvetlerin önüne duvar örüyorlar (F., 28 Ekim 2004:12).

Hat-trick (<İng. hat trick): Futbolcunun bir maç süresi boyunca üç gol atması.

Hat-trick yapmak: Bir karşılaşma boyunca üç gol atma durumu.

A.Birdal "Hat-Trick" mi yapacak (F., 6 Aralık 1995:8).

Maç (<İng. match): Bazı spor dallarında iki takım, iki kişi, iki taraf arasında yapılan karşılaşma.

Maçı söke söke kazanmak: Karşılaşmayı kazanmak.

Lacivert-Beyazlılar, İspanyol hakem Manuel'e rağmen maçı söke söke kazanmasını bildi (F., 30 Kasım 1995:1).

Nakavt (<İng. knock out): Boks maçında yumruk etkisiyle yere düşen ve 10 saniye içinde kalkıp devam edemeyen oyuncunun yenilmesi durumu.

Rakibini nakavtla yenmek: Güreşte rakibine etkili yumruk atmak ve rakibin 10 saniye içinde kalkıp devam edememe durumunda yenik sayılması.

Kazak Jafarov önünde müthiş bir maç çıkaran sporcumuz, rakibini teknik nakavtla yendi (F., 11 Haziran 2001:1).

Patates tarlasında maç yapmak: Karşılaşma yapılan alanın zemininin kötü olduğunu belirtmek için yapılan benzetme.

"Selim soydan, kendilerine tahsis edilmiş 7 çim saha olduğunu belirterek, rakiplerimiz ise patates tarlasında maç yapıyor" dedi (F., 12 Ocak 1996:3).

Ofsayt (<İng. off side): Futbolda hücumla geçen takımın bir oyuncusunun topla oynadığı anda rakip takımın kale çizgisine, o takımın en yakın oyuncusundan daha yakın bulunması durumu.

Ofsayta takılmak: Ofsayt pozisyonunda bulunmak.

Gol sesinin çıkmadığı 90 dakikada Fahri de ofsayta takıldı (F., 9 Temmuz 2006:12).

Skor (<İng. score): Sonuç, sayı.

Skoru belirlemek: Karşılaşmanın sonucunu belirlemek.

Ümit Karan (2), Arif ve Bülent Korkmaz'ın golleri skoru belirledi (F., 18 Kasım 2001:3).

Oyunun skorunu tayin etmek: Karşılaşmanın sonucunu belirlemek.

Çaprazdan attığı sert şutla oyunun skorunu tayin etti:2-0 (F., 11 Aralık 1995:7).

Start (<İng. Start): Başlama, çıkış.

Start almak: Başlamak.

Kartal start alıyor (F., 21 Kasım 1995:4).

Penaltı (<İng. penalty): Futbol ve hentbolda ceza alanı içinde yapılan kural dışı bir hareket sebebiyle yalnız kalecinin koruduğu kaleye ortadan ve tam karşıdan yapılan atış cezası, ceza atışı.

Penaltıyı gole çevirmek: Kazanılan ceza atışını golle sonuçlandırmak.

...Rumen Kirita'nın yerine oyuna girerken, 86. Dakikada kazanılan penaltıyı gole çevirdi (F., 4 Ekim 2004:8).

Play-off (<İng. play-off): Üst küme.

Play-off mücadelesi vermek: Üst kümede oynayabilmek için uğraşmak.

Biz ise mütevazî kadromuzla play-off mücadelesi veriyoruz (F., 28 Kasım 1995:7).

Play-off potasına girmek: Üst kümede oynayabilecek duruma gelmek.

Ankaragücü deplasmanını zorlanmadan 4-0'lık galibiyetiyle geçen Bordo-Mavililer son yedi maçta altıncı galibiyetini alıp, Play-off potasına girdi (F., 30 Ocak 2012:8).

Ring (<İng. ring): Üzerinde boks yapılan, çevresi kordonla çevrilmiş yer.

Ringe çıkmak: Karşılaşma (boks) yapmak.

4.1.3. İtalyancadan Geçen Spor Terimleri Kullanılarak Oluşturulan Spor Deyimleri

Forma (<İt. forma): Oyuncuların maçta giydiği, renkleri önceden tescil edilmiş tek tip giysi.

Banko forma giymek: Her karşılaşmada yer almak, takımın kadrosunda sürekli bulunma durumunda kullanılır.

Fenerbahçe altyapısından yetişen ancak kadroya girmeyen 9 futbolcu, Beşiktaş'tan Malatya'ya, Sakarya'dan Rize'ye birçok takımda banko forma giyiyor (F., 5 Eylül 2004:6).

Formayı tapulamak: Her maçta kadroda kendisine yer bulan oyuncu için söylenir.

Beşiktaş'ta Ali formayı tapuladı (Başlık) (F., 19 Aralık 1995:4).

Madalya şansı verilmeyen branşlar arasında gösterilen boksta, bugün Atagün Yalçınkaya ile Yıldırım Tarhan yarı finale kalmak için ringe çıkacak (F., 24 Ağustos 2004:14).

Kaptan Hamî takımını ateşledi (F., 9 Aralık 2001:5).

Kupa (<İt. coppa): Sporda ödül olarak verilen kadeh.

Gözünü kupaya dikmek: Kupayı almayı hedeflemek.

Avrupa Şampiyonlar ligi'nde Dörtlü Final'e çıkarak, Türk Spor Tarihi'ne adını altın harflerle yazdıran Arkas, gözünü kupaya dikti (F., 4 Mart 2012:7).

Kupayı kapmak: Kupayı kazanmak.

Fener kupayı kaptı:1-0 (F., 16 Ocak 1997:3).

Kupayı müzeye götürmek: Kupayı kazanmak.

Bayan voleybol takımı Türkiye'de düzenlenen ilk süper kupa finalinde Eczacıbaşı'nı yenerek kupayı müzeye götürdü (F., 1 Ocak 2010:4).

Tempo (<İt. tempo): Belirli aralıklı ritim, hız.

Tempo arttırmak: Var olan seviyenin üzerine çıkmak.

Mustafa tempo arttırdı (F., 13 Aralık 1995:4).

Tempolu oynamak: Devamlı hareketli oynamak.

İskoç, kazanmak için tempolu oynamalarının gerektiğini söyledi (F., 17 Aralık 1995:12).

Sonuç

Fanatik gazetesinde anlatılmak istenilenleri somutlaştırarak anlatmak, anlatımı ilgi çekici hale getirmek, anlatılan olaylara bazen de abartı katmak ve süslü bir üslup oluşturmak için sıklıkla alıntı spor terimleriyle oluşturulan spor deyimlerine başvurulmuştur. Fransızcadan geçen spor terimleriyle

oluşturulan 37, İngilizceden geçen spor terimleriyle oluşturulan 25 ve İtalyancadan geçen spor terimleriyle oluşturulan 7 spor deyimi tespit edilmiştir. Tespit edilen bu spor deyimleri, genellikle isim+ yardımcı fiil kullanılarak oluşmuştur. Alıntı spor terimleri etmek, vermek, yapmak gibi yardımcı fiillerle kullanılarak zamanla deyimleşmiş birleşik fiil oluşturmuşlardır. Blok yapmak, maç yapmak, double-double yapmak, pres yapmak, salto yapmak, assist yapmak, hat-trick yapmak, patates tarlasında maç yapmak, dripling yapmak, pike yapmak, presine presle karşılık vermek, bloke etmek, skoru tayin etmek gibi. Öneri olarak, daha fazla gazete ve dergi taranarak kapsamlı bir spor deyimleri sözlüğü oluşturulabilir. Ve bu tespit edilen deyimler, semantik ve morfolojik açılarından değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Aksan, D. (1997). Köktürkçeden Bugüne, Türkçede Ödünçlemeler Üzerine Bir Sözcük İstatistiği Araştırması. *Türk Dili*, 313: 344-347.
- Gülsevin, G. (2006). *Dil Kirliliği Sorunu. Türkçenin Çağdaş Sorunları* (135-164). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gülsevin, G. (2011). Türk Dil Kurumunun Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü. *Türk Dili*, 712: 299-308.
- Kalafat, Ş. (2014). Alan Dili Söz Varlığının Genel Dildeki İlişkileri Üzerine: Spor Terimleri Örneği. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27: 317-329.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2015). *Türkçenin Alıntılar Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1995). Batı Kaynaklı Kelimeler ve Dilimiz Üzerindeki Etkileri. *Türk Dili*, 524:843-858.
- Ölmez, M. (1995). Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler I. *Türk Dilleri Araştırmaları* 5. 227-229.
- Ölmez, M. (1997). Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler II. *Türk Dilleri Araştırmaları* 7. 175-186.
- Öner, M. (1996). Türkçede Dille İlgili Alış Verişlerin ve Dil Hareketlerinin Tarihine Toplu Bakış. *Türk Dili*, 536:142-152.
- Özkan, N. (2011). *Türkçedeki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi*. 38. ICANAS Bildiriler Dil Bilimi. Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi III. Cilt, s.1343-1359. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Saatçi, Ö. (2014). *Futbol Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Yazar Yayınları.
- Şahin, H. (2006). Terimlerin Genel Dile Yansımasına Dair Bazı Gözlemler. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20:123-129.
- Tekin, Ş. (2001). *Eski Türkçede Tobarca Unsurlar. İştikakçının Köşesi* (247-261). İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (1983). Türkçedeki En Eski Ödünç Sözler. *Türk Dili*, 384:529-529.
- Türkçe Sözlük*. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*. (2015). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüklerine Genel Bir Bakış

Ümmügülsüm Dohman¹

Giriş

1299 yılında Oğuzların Kayı boyu tarafından kurulan Osmanlı Devleti kısa zamanda büyümüş ve dünyanın en güçlü devleti haline gelmiştir. 623 yıl hüküm süren Osmanlı Devleti 1922 yılında Saltanatın kaldırılmasıyla tarih sahnesinden çekilmiştir. Yıkılışının üzerinden 97 yıl geçmiştir. Buna rağmen Osmanlı medeniyetinin mirasının izleri takip edilmekte ve Osmanlı'nın mirası başta Türk dünyası olmak üzere tüm dünya üzerindeki etkisini tarih vasıtasıyla sürdürmeye devam etmektedir.

XX. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte bilim insanları dilbilim, tarih, edebiyat vb. bilim alanlarının konularını bir arada kullanarak disiplinlerarası çalışma alanları oluşturmuşlardır. Bu bağlamda “Osmanlı Devleti” yalnızca tarihçilerin değil, edebiyatçıların, dilbilimcilerin, sözlükbilimcilerin de araştırmalarının odak noktasını oluşturarak disiplinlerarası bir çalışma alanı haline gelmiştir. “*Olumlu yöndeki bu gelişmenin temel sebeplerinden biri, Osmanlı Arşivi’nde yapılan tasnifler sonucu çeşitli veriler içeren yeni belge türlerinin gün ışığına çıkması, sosyal ve iktisat tarihinin en önemli kaynağı durumundaki kadılık mahkemelerine ait şerîye sicilleri gibi arşiv dışı kaynakların kullanılmaya başlamasıdır. Bu durum, büyük çeşitlilik gösteren ilgili terminolojinin hem tarihçiler, hem disiplin araştırmacılar, hem de genel okuyucu kitlesi tarafından bilinmesi zorunluluğunu beraberinde getirmiştir*” (Yılmaz, 2010: 5).

Tarih, insanlığın var oluşuyla başlayarak geçmişten günümüze yaşanan olaylar, değişimler ve dönüşümler hakkında bilgi vermektedir. Tarih bir milletin var oluşunun ispatıdır. Geçmişe açılan bir kapıdır. Ancak ve ancak bu kapıdan içeri girerek tarihin perdelerini aralamak mümkündür. Bu yolculukta bize refakat edecek kılavuzlar ise sözlüklerdir.

Sözlükler bir milletin tarihini saklayan, koruyan haznelerdir. Sözlükler aracılığıyla bir milletin dili, dil dünya görüşü ve tarihi hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Sözlüklerin hazırlanması, kuramları ve uygulamalarıyla ilgilene sözlükbilim: “*Bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya yönelik, bu amaçla yöntemler koyarak uygulama yollarını gösteren bir bilim dalı*”dır (Aksan, 1982: 1). XX. yüzyıla birlikte sözlüklerin türleri belirlenmiş, farklı türde sözlükler oluşturulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda terim sözlükleri özel bir alana ait sözcüklerin tanımı hakkında bilgiler sunan değerli başvuru kılavuzlarıdır. Türkiye’de terim sözlüklerinin hazırlanması 1970’li yıllardan itibaren hız kazanmıştır (Vural, 2010: 190).

Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlükleri

Biz de bu çalışmada Türkiye’de hazırlanan ve Osmanlı Dönemi’ne ait terimleri, kavramları, olayları ve deyimleri konu alan tarih terimleri ve deyimleri sözlüklerini tanıtaçağız. Araştırmalarımız sonucu bu alanda hazırlanan sözlükler aşağıda verilmiştir:

1. Pakalın, M. Z. (1946-1954) Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: MEB Yay.
2. Baykal, B. S. (1974). Tarih Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK Yay.
3. Sakaoglu, N. (1985) Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarih Sözlüğü. İstanbul: İletişim Yay.
4. Sertoğlu, M. (1986). Osmanlı Tarih Lügati. İstanbul: Enderun Kitabevi.
5. Bayrak, M. O. (1999). Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü. İstanbul: İnkılâp.

¹ Öğr. Gör. Ümmügülsüm, Dohman, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, ugulsumdohman@trakya.edu.tr

6. Kepecioğlu, K. (2005). Tarih Lügati. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Temel Terimleri Sözlüğü. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
7. Çetinoğlu, O. (2009). Tarih Sözlüğü. Deyimler-Terimler-Kavramlar-Kelimeler. İstanbul: Bilgeoğuz.
8. Yılmaz, F. (2010). Osmanlı Tarih Sözlüğü. İstanbul: Gökkuşbu.
9. Ünal, M. A. (2011). Osmanlı Tarih Sözlüğü. İstanbul: Paradigma.
10. Yeniaras, O. (2012). Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Ankara: Akçağ.
11. Bilgiç, A. T. (2012). Tarih Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yay.
12. Sakaoğlu, N. (2017). Osmanlı Tarihi Sözlüğü. Kavramlar, Kurumlar, Olaylar. İstanbul: Alfa.
13. Seyrek, A. M. (2018). Osmanlı Tarihi Sözlüğü. İstanbul: Yediveren.

Osmanlı tarihi üzerine araştırmalar yapan tarihçi Mehmet Zeki Pakalın (1886-1972) tarafından 1946-1954 arasında hazırlanan *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (Pakalın, 1946-1954) Osmanlı tarih deyimlerini ve terimlerini içeren ilk sözlüktür. Sözlük o dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in desteğiyle yayımlanmıştır. 3 cilt olarak hazırlanan bu sözlüğün ikinci baskısı 1971 yılında yayımlanmıştır. Sözlük üzerinde 10 yıl çalışmış olan Pakalın'ın amacı genellikle eski kitapları okurken ya da geçmişe ait bir şey dinlerken karşılaşılan tarihe mal olmuş sözcükleri açıklamaktır. Sözlükte Osmanlı İmparatorluğu'nun askerlik, denizcilik, coğrafya, edebiyat, fıkıh, iktisat, ticaret, giyim, mimari, saray vb. gibi toplumsal ve idari hayatına ait madde başları verilmiştir. Türkçe madde başları verildikten hemen sonra parantez içinde sözcüğün Osmanlıcası, hemen ardından da kullanım alanı sözlükte gösterilmektedir. Bununla birlikte madde başının açıklaması yapılırken sözlük yazarı kendi tanımını verdikten sonra *Lehçe-i Osmani*, *Kamus-i Türki* gibi diğer sözlüklerde tanımın nasıl yapıldığını göstermektedir. Madde başı tanımlarından sonra şüirler vasıtasıyla da örnekler sunulmaktadır. Sözlükte “başibozuk” sözcüğünün ve “iki dirhem bir çekirdek” deyiminin tanımı şu şekilde verilmiştir.²

BASIBOZUK (ب ا شوب و زوق) [Ask.] Harp vukuunda orduya katılan gönüllü efrada verilen addı. Bunlar ordunun asli kuvveti ile karıştırılmazlar, süvari veya piyade olarak iltihak ettiklerine göre ayrı silâh ve teçhizat ile ayrı kumandanlar idaresinde olarak teşkil edilen kıtalar halinde ve muavin asker suretinde istihdam olunurlardı. 1854 Osmanlı-Rus Harbi sıralarında disiplinli bir hale getirilmelerine çalışıldı ve bu iş ile bilhassa Fransız generali Joussouf ile İngiliz generali Biston meşgul oldu ise de bu teşebbüs akim kaldı. Başibozukların intizamsızlığı bilhassa 1877-1878 Rus Harbinde kendini göstermiş ve bu usul o zamandan sonra tamamıyla terk edilmişti. Ahmet Mithat efendi (Üs-sü İnkılap, kısım-ı sani, sayfa 288 - 289) buna dair şu izahatı vermiştir: «Asakir-i muavineden başibozuk tabir olunan dırıntı askerinin tahtı inzibatta olmamalarından nâşi kendilerinden şîâr-ı insaniyete mugayir bazı harekât vukuu şayi olup eğerci şayia-i vâkıada mubalâğa olduğu tahkikat-ı ahire ile sabit olmuş ise de nizam ve talim altında olmıyan askerlerin harekâtında bittabi intizam olamıyacağı ve esna-i seferde kendilerine verilecek havayıç ve tâyinât hususunda mazbutiyet olamıyarak buldukları mevakide zaruret ve sefalet cekecekleri ve bu cihetlerle kendilerinden muntazar olan hidemat-ı haseneye bedel hem kendileri, hem de devlet ve ahali mutazarrır olacakları hasebiyle başibozuk nam ve heyeti külliyyen lağvolunup ba'dezin nızalariyle harbe gitmek istiyenlerin asakir-i nizamiye tarzında ve taht-ı intizamda hareket eylemeleri maddesinin nizama raptı lâzimedendir.»

² Çalışmamızda sözlüklerde yer alan madde başları örnek olarak verilirken şekil, biçim, yazım açısından hiçbir değişim yapılmadan aynen, sözlüklerde yer aldığı gibi verilmiştir. O nedenle bazı madde başları büyük harfle, bazıları küçük harfle, bazıları kalın harfle bazıları ise normal harfle yazılmıştır.

Eskiden taşradan İstanbul'a gelip yersiz yurtsuz dolaşanlara da başıbozuk denilirdi. Bu tâbir sonraları askeri sınıfa mensub olmıyan bütün sivil halka teşmil edilmişti. Son zamanlarda bu tâbir kullanılmaz oldu.

İKİ DİRHEM BİR ÇEKİRDEK (ای کی در هم بر چکیردک) [Hal.] Mecaz yoluyla pek süslü yerinde kullanılır bir tâbirdir. Osmanlı altını iki dirhem bir çekirdek ağırlığında olduğu için bu tâbir meydana gelmiştir.

Bekir Sıtkı Baykal 1974 yılında *Tarih Terimleri Sözlüğü* (Baykal, 1974) adlı çalışmasını yayımlamıştır. Tarih terimlerinin yanı sıra deyim ya da deyim niteliği taşıyan bazı sözcüklerin ve kavramların da verildiği sözlük, 2131 sözlük maddesinden oluşmaktadır. Terimlerin birçoğu Osmanlı tarihiyle ilgili olup sözlükte, madde başları kısa ve tam olarak açıklanmıştır. Bazı sözcüklerin başka dillerde karşılığı da gösterilmiştir. Birbiriyle anlam açısından ilgili sözcüklere “bakınız” (bkz.) kısaltmasıyla yönlendirme yapılmıştır. Sözlükte yer alan madde başlarından bazıları aşağıda gibidir.

başıbozuk: Savaş sırasında gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılan er.

hakan: Türk, Moğol ve Tatar büyük-hanları için, hükümdarlar hükümdarı anlamında kullanılan bir san.

kurgan: 1- Türkistan'da sintepe. 2- Kale.

yarlık bkz. Yarlık.

yarlık bkz. **ferman, berat, menşur.**

ferman: Osmanlı devletinde padişahın verdiği, uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı buyruk.

Selçuklu ve Osmanlı tarihi üzerine araştırmalar yapan tarihçi, öğretmen Necdet Sakaoğlu *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü* (Sakaoğlu, 1985) adlı çalışmayı 1985 yılında tamamlamıştır. Çalışmanın başlığından da anlaşıldığı üzere sözlüğün hacmi Tanzimat Dönemi'nin başlangıcı olan 1839 yılından 1922 yılına kadar olan zamanı kapsamaktadır. Sakaoğlu'nun bu sözlükteki temel amacı XIX. yüzyıl tarihiyle ilgilenenlere ışık tutmak, ilgili ölü terim ve deyimleri çözümlenektir. Bununla birlikte, Osmanlı Dönemi'ne ait terimleri ve deyimleri anlamakta zorluk yaşayan tarihçilere, tarih ve kültürle ilgilenen herkese, özellikle genç kuşağa ilgili terim ve deyimlerin çözümlenmesi konusunda ışık tutmak istemiştir. 3000 madde başından oluşan sözlükte özellikle devlet yapısına, kurumlara, siyasete ve toplumla ilgili terim ve deyimlerin derlenmesine öncelik verilmiştir. Sözlükte yer alan madde başları alfabetik dizim yöntemine göre düzenlenmiştir. Sözlükteki “başıbozuk” ve “yarlık” madde başları aşağıda verilmiştir.

BAŞIBOZUK Düzensiz asker. Savaş çıktığı zaman atlı ya da yaya orduya katılan gönüllülere deniyordu. Bunlar, asıl ordu birlikleri arasına sokulmadan düzende tutulmaya çalışılırdı. Daha çok Dobruca Tatarları ile Tuna Kazaklarından alınan başıbozuklar, son dönemlerde disiplinsizlikleriyle dikkati çektiler. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra bu şekilde yardımcı asker alımından vazgeçildi. Başıbozuk deyimini de sivil halk için kullanılmaya başlandı. Örneğin, tiyatro gibi seyirlik yerlerinde tarifelerde “asker, talebe, başıbozuk” gibi sözcükler görülüyor; İstanbul'a gelen işsiz güçsüzlere de bu ad veriliyordu.

Yarlık Tellâlar aracılığı ile halka yapılan resmî tebliğler. Ferman anlamı taşıyan bu deyim Kırım hanlarının buyrukları için de kullanılmaktaydı.

Gazeteci, tarihçi Mithat Sertoğlu (1913-1995) tarafından 1986 yılında *Osmanlı Tarih Lügati* (Sertoğlu, 1986) adlı sözlük hazırlanmıştır. Sözlüğün önsözünde kroniklerde ve başka eski tarihlerde,

özellikle Osmanlı Tarihi'yle ilgili belgelerde geçen birçok deyimın anlamının anlaşılmasının çok zor bazen de imkânsız olduğu belirtilmektedir. Bunun için daha önceki sözlüklere bakmanın yeterli olmayacağını ifade eden Sertoğlu, bu eksikliği gidermek amacıyla devlet arşivlerinde çalışırken 30 yıl boyunca eski tarihi ve Osmanlı Devleti'ne ait belgeleri tarayarak sözlük için gerekli olan malzemeleri toplamıştır. Sözlükte, Osmanlı Dönemi'nin toplumsal, siyasi hayatında yer alan terim ve deyimlere yer verilmiştir. Sözlükte bazı madde başları açıklanırken ilgili madde başlarına yönlendirme yapılmıştır. Örneğin aşağıda verilen “yarlıg” sözcüğü bunlardan biridir. Sözlükten verilen madde başlarından örnekler aşağıda yer almaktadır.

ABA: Yünden dokunmuş kaba ve kalınca kumaş, bu kumaştan yapılmış giyecek. Şehirlerde, daha çok tarikat mensupları dervişler tarafından kullanılırdı.

YARLIĞ: Ferman mukabili olan Türkçe bir kelime. Osmanlılar tarafından da aynı mânada ve ekseriya yarlıg-ı tebliğ şeklinde kullanılmıştır. (Bak. Ferman) (Ferman madde başı daha uzun açıklanmıştır).

YATAĞAN: Yeniçeri silâhından genişçe yüzü, eğri kılıç. Bu asker bundan başka, ok ve yay, tüfek, kalkan, hançer, gürz, körde denilen enli, kısa ve düz kılıç ve balta da kullanılırdı.

Tarih yazarı, harita mühendisi, emekli Albay M. Orhan Bayrak 1999 yılında *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*'nü (Bayrak, 1999) tamamlamıştır. Sözlük hacim açısından 1299-1922 yılları arası dönemi kapsamaktadır. Çalışmanın amacı Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticilerini, ülkelerini, savaşlarını, barışlarını bir sözlükte açıklamaktır. Sözlükte madde başları alfabetik düzende yer almış olup bazı madde başları için resim de verilmiştir. Sözlükte yer alan madde başlarından örnekler aşağıda verilmiştir.

Abdülhamid I Türbesi (1789): İstanbul'da Eminönü'nde, Bahçekapı'da IV. Vakıfhanı karşısında bulunan ve I. Abdülhamid (1725-1789), IV. Mustafa (1779-1808) adlı iki Osmanlı Padişahı ile 18 şehzâde ve sultana ait Barok üslubunda yapılmış olan, pencere kapakları sedef kakmalı, 20 sandukalı büyük bir türbe. “Hamidiye Türbesi” adı ile de tanınır.

Ferman: Padişahın yazılı ve tuğralı emri. Farsça Fermûden (buyurmak) kelimesinde türemiştir. Padişah tarafından verilen ve uyulması gereken hükümleri içine alan yazılı emir durumundadır. Yazıların üst tarafında padişahın tuğrası bulunurdu. Fermanlar divanî hat (yazı) ile yazılırdı.

Arşivci, tarihçi Kamil Kepecioğlu tarafından 2005 yılında *Tarih Lüğati. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Temel Terimleri Sözlüğü* (Kepecioğlu, 2005) adlı çalışma hazırlanmıştır. Bu sözlük cep sözlüğü tabirine uygun olarak hazırlanmış küçük oylumlu fakat içerik açısından zengin bir çalışmadır. Sözlüğün amacı tarih kitaplarında ve tarihi yazılarda geçen eski dönemlere ait terim ve deyimlerin anlamlarını açıklamaktır. Alfabetik dizim sistemine göre düzenlenen sözlükte “başibozuk” “yarlıg” ve “yatağan” madde başlarının açıklaması şu şekildedir:

BAŞIBOZUK: Bir harp çıkınca orduya süvari veya piyade olarak katılan gönüllü askere denirdi. Bunlar asıl muntazam ordu ile karıştırılmaz, ayrı kumanda altında ayrı kıtalar halinde ve orduya yardımcı olarak sevk ve idare edilirdi. Fakat disiplinsizliklerinden dolayı bazan zararlı da olduklarından 1877 Osmanlı-Rus harbinden sonra bu usûl terkedilmiştir.

“Başibozuk” tâbiri, gelişigüzel ve intizamsız idare tarzına da alem olmuştur. Bir zamanlar bu tâbir asker olmayan siviller için de kullanılmıştır.

YARLIĞ: Ferman mukabili olan Türkçe bir kelime. Osmanlılar tarafından da aynı manada ve ekseriya yarlığı tebliğ şeklinde kullanılmıştır.

YATAĞAN: Yeniçeri silâhlarından genişçe yüzlü, eğri kılıç. Bu asker bundan maada, ok ve yay, tüfek, kalkan, hançer, gürz, körde denilen enli, kısa ve düz kılıç ve balta da kullanırlardı.

Araştırmacı, yazar Oğuz Çetinoğlu 2009 yılında *Tarih Sözlüğü. Deyimler-Terimler-Kavramlar-Kelimeler* (Çetinoğlu, 2009) adlı sözlük çalışmasını hazırlamıştır. Çetinoğlu, bu çalışmanın hacmini Osmanlı Dönemi'nden günümüze kadar olan dönem olarak belirlemiştir. Sözlük, tarihi terimleri, deyimleri, olayları, kişileri ve milletleri konu almaktadır. Çalışmanın sonunda dünyada ve Türklerde/Türkiye'de ilkler olarak iki bölüm hazırlanmıştır. Bu bölümlerde de konuyla ilgili madde başları alfabetik sıralamayla düzenlenmiştir. Böylece sözlük yazarı okuyucu için sadece Osmanlı tarihi, tarih terimleri ve deyimleri kültürü değil aynı zamanda bir genel kültür zenginliği de oluşturmak istemiştir. Burada dünyada ilk zeplin uçuşunun Fransa'da gerçekleştiği, Avrupa topraklarına ilk ayak basan Türklerin Hunlar olduğu gibi değerli bilgiler bulunmaktadır. Sözlükte yer alan madde başlarından bazıları aşağıdaki gibidir.

BAŞIBOZUK: Savaş sırasında gönüllü olarak orduya katılmış, mesleği askerlik olmayan kimse, tâlimsiz asker.

YARLIK: Osmanlı Devleti'nde tellallar aracılığı ile halka yapılan resmî tebliğler. Ferman anlamına da gelir. Kırım hanlarının emirleri için de kullanılmaktadır.

RIKA: Osmanlı Devleti'nde, resmi yazışmalarda kullanılan el yazısı. Bu yazıda; Arap harfleri en basit biçimiyle kullanılır, noktalar birleştirilir, işaretler birbirine eklenirdi. Çabuk yazmak için bu usul tercih edilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal ve iktisadi hayatı üzerine çalışmalar yapan Fehmi Yılmaz 2010 yılında *Osmanlı Tarih Sözlüğü* adlı çalışmasını hazırlamıştır. Sözlükte yaklaşık 17 bin sözlük maddesi bulunmakta ve bu madde başlarının konusunu Osmanlı İmparatorluğu'nun merkez, taşra, ilmiye, ordu, donanma, maliye, esnaf gibi teşkilatları; bürokrasi, kadılık, medrese gibi kurumları; diplomasi, fıkıh, hukuk, tasavvuf, tarikat, gemicilik, silah, atçılık, okçuluk, para, ölçü birimleri, giyim-kuşam, tekstil, spor, mimari, kültür ve sanat gibi terimler içermektedir (Yılmaz, 2010: 6). Sözlüğün kaynaklarını ise daha önce yayımlanmış olan sözlükler oluşturmaktadır. Bu bağlamda M. Z. Pakalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* ve M. Sertoğlu'nun *Osmanlı Tarih Lügati*, sözlüğün temel kaynakları arasındadır. Sözlüğün sonunda Osmanlı padişahlarının tahta çıkış sırası kronolojik olarak verilmiştir. Sözlükteki madde başlarının tanımı ise kısa ve net bir şekilde yapılmaktadır. İlgili madde başlarına "bak." kısaltmasıyla gönderme yapılmıştır. Örneğin: sözlükte hem "yarlık" hem de "yarlığ" madde başı yer almaktadır. "Yarlığ" madde başı açıklaması kendisiyle aynı anlamı taşıyan "yarlık" madde başına gönderme yapılarak belirtilmiştir.

Yarlığ: (bak. Yarlık)

Yarlık: Ferman. Yarlığ da denirdi.

Yatağan: Yeniçerilerin, namlusu kavisli, iki yanı da kesici, bir tür uzun savaş bıçağı.

Abâ: 1. Yünden dokunmuş kaba ve kalın kumaş. 2. Bu kumaştan yapılmış genellikle dervişlerin giydiği geniş elbise.

Tarihçi, yazar akademisyen, Mehmet Ali Ünal, 10 yıllık bir çalışmanın sonucunda 2011 yılında *Osmanlı Tarih Sözlüğü* (Ünal, 2011) adlı çalışmasını yayımlamıştır. Bu sözlüğün önsözünde tarih araştırmacıları, tarihle, edebiyatla, müzikle ilgilenen herkes için *Osmanlı Tarih Sözlüğü*'nün bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Sözlükte Osmanlı Dönemi'nde kullanılan deyimler, terimler, tabirler, tarihi

metinlerde geçen sözcük ve kavramlar temel alınmıştır. Sözlükte yer alan “yarlığ” ve “zer” madde başlarının verilışı aşağıdaki gibidir.

Yarlığ: Hükümdarın yazısı ve emri. Berat, menşur, ferman mukabili olan bu kelime, Moğollarda ve onların şubesi olan diğer hanlıklarda, İlhanlılarda, Anadolu Selçuklularında, Karakoyunlularda ve Akkoyunlularda ve nadiren de olsa Memluklarda kullanılmıştır. Osmanlılar tarafından da aynı mânada ve ekseriya bazı fermanlarda *yarlığ-ı beliğ* şeklinde kullanılmıştır.

Zer: Altın

Tarihçi, yazar Orhan Yeniaras tarafından 2012 yılında hazırlanan *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Yeniaras, 2012) adlı çalışmanın amacı Türk tarihinin anlaşılmasını ve öğrenilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda sözlük yazarı hedef kitlesinin orta ve lise düzeyindeki öğrenci ve öğretmenler olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada tarih kitaplarında karşılaşılan terim ve deyimlerin Türkçe anlamlarının açıklanması temel amaçtır. Hedef kitlesi sebebiyle madde başları genellikle kısa ve basit bir şekilde tanımlanmıştır. Sözlükte yer alan “balık”, “yarlık” ve “Memlük” madde başlarının tanımı aşağıdaki gibidir.

Balık: İslam öncesi Türk devletlerinden Uygurların kurdukları şehirlere verdikleri isim.

Yarlık: İslam öncesi Türklerde ferman ya da berat anlamında kullanılan bir deyim.

Memlük: Köle.

A. Timur Bilgiç tarafından 2012 yılında *Tarih Terimleri Sözlüğü*³ (Bilgiç, 2012) yayımlanmıştır. Sözlük yazarı sözlüğün önsözünde tarihin, insanlığın tarihsel sürecinin bir bütünü olarak incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sözlüğün yazılmasındaki asıl amaç tarih öğrenimindeki kavram kargaşasını tamamen yok etmektir. Bu yapıtın bir başucu kaynağı olacağını ifade eden Bilgiç, sözlükte daha tanıdık, daha popüler tarihi sözcüklere yer vermekle birlikte Osmanlı tarihine ait terim ve deyimlerin de daha güncel olanlarına yer vermiştir. 1582 adet sözlük maddesinin yer aldığı sözlük alfabetik dizim yöntemine göre hazırlanmıştır. Sözlüğün 536. madde başı olan “ferman” ve 979. madde başı olan “Memlük Sultanlığı” aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

FERMAN

Osmanlı padişahlarının herhangi bir konu üzerine yazdığı resmi buyruktur. Bir fermanın yukarısında Allah’ın adı yer aldıktan sonra, tuğra yazılırdı. Tuğranın altına yazılan şeyin bir ferman olduğu onun gönderilen kişinin resmi adı ve gönderilen fermanın gönderilme gerekçesi yer alırdı. Bu belirlemeden sonra padişahın açık buyruğu ve buyruğun başarıyla uygulanması için de bir dua ve sonunda günün tarih ve fermanın yazıldığı yer belirtilirdi. Fermanlar ilgili Divan-ı Hümayun kalemlerinde yazılır, özeti divan sicillerine geçirilir. Müftü tarafından İslam’a uygunluğu onaylanır ve nişancı tarafından ilgililere iletilirdi. Fermanlar vardıkları yerde önce, kadılarca incelenip, sahte olmadığı saptandıktan sonra şeri mahkeme siciline kayıt olduktan ve bu kayıt fermana işlendikten sonra uygulanmaya başlanırdı.

MEMLUK SULTANLIĞI

“*Memluk*” Arapça bir sözcük olup, “*Köle*” anlamındadır. Aslı kölelikten gelen, 1250 yılında Eyyubilerin egemenliğine son veren Çerkezlerin ve Türklerin Mısır’da

³ Bu sözlük ilk olarak 2005 yılında *Tarihsel Terimler Sözlüğü* başlığıyla Piramit Yayıncılık tarafından yayımlanmıştır.

kurdukları bir hanedandır. “*Kölemenler*” adıyla da anılan bu devlet Kuzey Afrika’nın büyük bir bölümüyle, Arap Yarımadası’nı ve Suriye’yi ele geçirmiş, Moğollara karşı başarılı savaşlar yapmışlar, 1258 yılından 1517 yılına dek Abbasi Halifesi’ni saraylarında barındırmışlardır. 1516 yılında Mercidabık ve 1517 yılında da Ridaniye Savaşları’nda Osmanlılar karşısında yenilgiye uğrayınca egemenlikleri sona ermiştir.

Necdet Sakaoğlu *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarih Sözlüğü*’yle edindiği sözlük tecrübesini 2017 yılında hazırladığı *Osmanlı Tarihi Sözlüğü. Kavramlar, Kurumlar, Olaylar* adlı sözlük çalışmasıyla daha da geliştiren bir çalışma ortaya koymuştur. Sözlükte, kavram, deyim, olayların açıklamaları kısa tutulmuş, her bir madde başının Osmanlı tarih kültüründeki yeri, sürekliliği, özgünlüğü dikkate alınarak; başka sözlüklerde yer almayan sözcükler ayrıntılı açıklanmıştır (Sakaoğlu, 2017). Bu sözlükte yer alan “Hakan/Havakîn”, “başıbozuk” ve “yarlık” madde başlarının açıklaması aşağıdaki gibidir.

HAKAN/HAVAKÎN: Türk hükümdarlarının Turanî unvanı. Hanların üstündeki hükümdar, yani imparator demektir. Osmanlı padişahları bu sanı kullandılar. **Hakan-ı mağfûr/merhum:** Ölen padişah, **Hakan-ı mahlu’:** Tahttan indirilmiş padişah demektir ve daha çok II. Abdülhamid için kullanılmıştır; oysa 1876’da üç padişahlıktan sonra tahttan indirilen ve 28 yıl yaşayan V. Murad için ne bu deyim ne de “Murad” adına yayınlarda yer verilmeyerek sanki yok sayılmıştır. **Hakan-ı Firdevs-âşiyân:** “Yeri Firdevs Cenneti olan padişah” anlamında, ölü hükümdarlar için kullanılırdı. Türkçe hakan, Arap çoğul ekiyle havakîn yapılmıştır.

BAŞIBOZUK: Düzensiz asker. Savaş çıktığı zaman atlı ya da yaya orduya katılan gönüllü ve paralı askerlerdi. Bunlar, asıl ordu birliklerine katılmaksızın cephede görevlendirilir, düzende tutulmaya çalışılırdı. Dobruca Tatarları ile Tuna Kazaklarından alınan başıbozuklar, son dönemlerde disiplinsiz, bozguncu kalabalıklardı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından sonra başıbozuk asker yazımından vazgeçildi. Bu tarihten sonra başıbozuk deyimini de şurada burada toplanıp ileri geri konuşan, kargaşa çıkaran kalabalıklar, giderek sivil halk için kullanıldı. Örneğin, tiyatro kapılarına asılan tarifelerde “asker, talebe, sivil anlamında “başıbozuk” yazılır, İstanbul’a gelen işsiz güçsüzlere de başıbozuk denirdi.

YARLIG/YARLIK/-I BELİĞ: Tellâlar aracılığı ile halka yapılan resmî tebliğler. Ferman anlamı taşıyan bu deyim Kırım hanlarının buyruklarına da denirdi.

Psikoloji, felsefe, sosyoloji, mitoloji gibi farklı alanlarda sözlükler hazırlayan Ahmet Murat Seyrek 2018 yılında *Osmanlı Tarihi Sözlüğü* (Seyrek, 2018) adlı çalışmayı yayımlamıştır. Sözlükte yer alan madde başları terimden ziyade Osmanlı Dönemi’nde yaşanan savaşlar, yapılan antlaşmalar, dönemin padişahları, şairleri, Osmanlı’ya ait yerler ve kaleler ile ilgilidir. Sözlükte yer alan “ferman” ve “başıbozuklar” madde başı örnekleri aşağıda verilmektedir.

Ferman: Osmanlı padişahlarının yazdığı herhangi bir konu üzerine uyulması gereken hükümleri taşıyan resmi buyruk, yazılı padişah emri. Divan tarafından padişah adına çıkarılan ve kesin nitelik taşıyan devlet emri.

Başıbozuklar: Osmanlı Devleti’nde savaş sırasında orduya katılan gönüllü askerler için kullanılan bir tabir. Yaya ve atlı olarak ayrı silah ve teçhizatları olan ve ayrı kumandanların idaresi altında bulunan başıbozuk askerleri Osmanlı ordusunu oluşturan kuvvetlerdendir.

SONUÇ

Hamza Zülfikar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları* adlı çalışmasında terimlerin anlamlarının dar ve sınırlı olduğunu belirtmekte ve terimleri, bilim dallarının, sanat ve meslek kolları arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözler olarak nitelendirmektedir (Zülfikar, 2011: 20). Dil dünyasında bir kavramı genellikle tek bir terim karşılamaktadır. Bazen de bir terim farklı sözcüklerle karşılanmakta böylece her şey daha da karmaşıklaşmaktadır. Hali hazırda terimler özel bir alana ait sözcükler olduğu için anlaşılmasında zaten zorluk yaşanmaktadır. Bu bağlamda terim sözlüklerinin hazırlanması başta araştırmacılar olmak üzere o alana ilgi duyan herkes için çok önemlidir. Özellikle “*Kişinin insanlığa, çağına ve gelecek kuşaklara karşı olan sorumluluğunun bir gereği olan tarihin*” (Bilgiç, 2012: 5) anlaşılır olması için bu alanda hazırlanan tarihsel terim ve deyim sözlükleri çok değerlidir.

Çalışmamızın temel ögesini Osmanlı Dönemi’ni konu alan terim ve deyim sözlükleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmalarımız sonucu 13 adet sözlükle karşılaşılmıştır. Bu sözlüklerin künyesi “Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlükleri” adlı bölümde verilmiş, ardından yazım tarihine göre sırayla tanıtılmış ve sözlükte yer alan madde başlarından örnekler sunulmuştur. Örnekler verilirken sözlükte yer aldığı gibi, yazım, şekil vb. öğeler değiştirilmeden verilmiştir. Bununla birlikte başlıkları sadece tarih ya da tarih terimleri olan sözlükler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Çünkü tarih sözlükleri de Osmanlı dönemini içermektedir.

İncelenen sözlüklerin tümünde madde başları alfabetik dizim yöntemine göre düzenlenmiştir. Tarih terimleri ve deyimleri alanında hazırlanan ilk sözlük Pakalın’ın çalışmasıdır. Bu sözlük incelenen diğer sözlüklerle karşılaştırıldığında hem boyut hem içerik açısından en kapsamlı olanıdır. İncelenen sözlüklerde verilmemişken Pakalın’ın sözlüğünde madde başlarının Osmanlıcası ve kullanım alanı parantez içinde belirtilmiştir. Diğer sözlüklerden ayrılan bir özelliği de Pakalın’ın madde başlarını tanımlanırken kaynak olarak kullandığı diğer sözlüklerde nasıl tanımlandığını da göstermesidir. Sözlüğün dili anlaşılmalıdır fakat kimi kullanımları güncel değildir. Bu husus ise sözlüğün yazım tarihinden kaynaklanmaktadır. Pakalın’ın bu büyük oylumlu çalışması üzerine tezler, makaleler yazılmıştır. Örneğin, Profesör A. M. Coşar, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü Bağlamında Osmanlı Türkçesi Söz Varlığına Dair Bir Değerlendirme* (Coşar, 2012) adlı makalesinde Pakalın’ın sözlüğü üzerinden Osmanlıca söz varlığının incelemesini yapmıştır. Yozgat Üniversitesi öğrencisi Ferdi Bülbül “*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*” ndeki *Askerî Terimler* (Bülbül, 2011) adlı yüksek lisans tezinde Pakalın’ın sözlüğünü esas almıştır. Pakalın’ın sözlüğü kendisinden sonra hazırlanan sözlüklere kaynaklık etmiş olup, günümüzde de başvurulan temel kaynaklar arasındadır.

Tarih bir milletin geçmişi ve geleceğidir. Sözlükler ise bize tarihin perdelerini aralayan, geçmişle gelecek arasına köprü kuran milli bilinçtir. Tarihimizi öğrenirken, okurken, araştırırken karşılaşılan terimlerin ve deyimlerin anlaşılmasında yukarıda geçen sözlükler bizim için birer kılavuzdur. Bu çalışmayla Osmanlı Dönemi’ni konu alan *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlükleri*’ni araştırmacılara, sözlük okuyucularına, tarihçilere tanıtmak amaçlanmıştır. Örnek madde başlarının seçiminde sözlükler arasındaki farkın görülebilmesi için genellikle aynı madde başları seçilmiştir. Bununla birlikte seçilen madde başlarının başka dillere de geçmiş olması hususuna dikkat edilmiştir. Örneğin, “yarlık” (Fasmer, 1987: 561) sözcüğü Türk dillerinden ve Türkçe “jarluk” sözcüğünden Rusça, Ukraynaca, İngilizce, Almanca gibi dillere geçmiştir. “Aba” (Fasmer, 1986: 55) sözcüğü Türk dillerinden Rusçaya hiçbir değişime uğramadan Ukraynacaya ise “gaba” olarak geçmiştir. “Başıbozuk” (Fasmer, 1986: 138) yine Rusçaya “başıbozuk” olarak, “yatağan” (Fasmer, 1987: 567) sözcüğü ise Rusçaya “yatagan” olarak geçmiştir. Dolayısıyla Türk dillerine ait tarih terimleri ve deyimleri başka dillerde de varlığını sürdürmektedir. Çalışmamıza konu alan sözlükler, tarihçiler, tarihle ilgilenen Türkologlar ve herkes için değerli bir başvuru kaynağı olmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz üzere birbirinden yararlanarak ortaya çıkan disiplinlerarası bilimsel çalışmalar çoğalmaktadır. Bu nedenle tarih terimleri ve sözlükleri bu alana ilgilenen bu alandan yararlanmak isteyen herkes için değerli bir başvuru kılavuzudur.

Kaynakça

- Aksan, D. (1982). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Cilt 3, Ankara: Tdk Yay.
- Baykal, B. S. (1974). *Tarih Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Bayrak, M. O. (1999). *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp.
- Bilgiç, A. T. (2012). *Tarihi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yay.
- Bülbül, F. (2011). “*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*”ndeki *Askerî Terimler*. Bozok Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Coşar, A. M. (2012). Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü Bağlamında Osmanlı Türkçesi Söz Varlığına Dair Bir Değerlendirme, *Karadeniz (Black Sea- Çernoje More)* Yıl 3 Sayı 12. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/155359> 21.03.2019 tarihinde indirilmiştir.
- Çetinoğlu, O. (2009). *Tarih Sözlüğü. Deyimler-Terimler-Kavramlar-Kelimeler*. İstanbul: Bilgeoğuz.
- Fasmer, M. (1986). *Etimologičeskij slovar russkogo yazıka*. (2-oe izdaniye. T. 2). Moskva: Progress.
- Fasmer, M. (1987). *Etimologičeskij slovar russkogo yazıka*. (2-oe izdaniye. T. 4). Moskva: Progress.
- Kepecioğlu, K. (2005). *Tarih Lügati. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Temel Terimleri Sözlüğü*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1946-1954). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yay.
- Sakaoğlu, N. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yay.
- Sakaoğlu, N. (2017). *Osmanlı Tarihi Sözlüğü. Kavramlar, Kurumlar, Olaylar*. İstanbul: Alfa.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarih Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Seyrek, A. M. (2018). *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*. İstanbul: Yediveren.
- Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Vural, Ü. Yeni bir “Büyük Türkçe-Almanca Sözlük” Projesi. *Türkiye’de ve Dünyada Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri. (4-6 Kasım 2010)* İstanbul: Kubbealtı, 185-195.
- Yeniaras, O. (2012). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- Yılmaz, F. (2010). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Gökkuşbe.
- Zülfikar, H. (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. (2. Baskı). Ankara: TDK Yay.

Interactions Between James Joyce's *Ulysses* and Italo Svevo's *Confessions of Zeno*

Victoria Bilge Yılmaz¹

Introduction

The tremendous impact of the loss of spirit and profound feelings, acquisition of materialistic interest, and thus, a mechanisation of a human being are the symptoms of the loss of meaning of existence. Many writers endeavour to portray this loss in their works. James Joyce and his Italian friend and a famous author Italo Svevo are two seminal representatives of world literature whose works are marked by this loss of meaning in life. This study focuses on an analysis of the representation of an inability of the characters to attach meaning to their lives in Joyce's *Ulysses* (1922) and Svevo's *Confessions of Zeno* (1923). Although authors use different ways to express meaninglessness in their works, the feelings of the characters and the consequences of this meaninglessness are the same. Although Svevo's protagonist focuses more on the ways to overcome meaninglessness in life than Joyce's protagonist, it is obvious that the ultimate condition of both is the same.

James Joyce's *Ulysses* describes one day – 16th of June 1904 – and three main characters' – Bloom, Stephen, and Molly – activities during that day. Joyce portrays these twenty-four hours of one day as the miniature of the world and life. Thus, Dublin becomes a world and the 16th of June is a life. "Joyce thus conceived of a total work, a Work-as-Cosmos" (Eco 33). *Confessions of Zeno*, a successful piece of work encapsulating the writer's knowledge of Freud, Dostoyevsky and many other seminal figures related to literature and philosophy, is a novel about Zeno's memories. Many critics find Zeno as the reflection of the author. One of the critics even goes further by stating that there are periods when Svevo imitates Zeno, which makes the latter an independent entity (Machala 433-434).

James Joyce's *Ulysses* and the meaninglessness of existence

There are several ways through which James Joyce tries to depict the bareness of existence in his seminal work, *Ulysses*. The first one is the similarity between *Ulysses* and Homer's *The Odyssey*. Joyce invites the reader to see that Odysseus's epic is an illusion unless it remains in the book. As it is traditionally accepted, the adventures of Odysseus are planned in the form of causality which strengthens the idea of order in the universe. In other words, there is a connection between what is told and what is performed; there is a stringent link between the signifier and the signified. However, what Joyce does in *Ulysses* is different. He employs the structure of *The Odyssey*; yet, he subverts it. The author tries to display the triviality of the endeavour to accomplish something. Therefore, Umberto Eco in his glorious analysis of Joyce's works states that the style of *Ulysses* is a great attempt at deconstructing literary culture (34). Joyce deploys the structure of Homer's epic, but he uses it to express lack of meaning in life. Joyce wants the reader to understand that the parallelism between

---

¹Ph.D., Victoria Bilge, Yılmaz, Ankara Yıldırım Beyazıt University, School of Foreign Languages, vikelay@gmail.com

Ulysses and *The Odyssey* is ironic because while the latter tends to signify meaning in life, the former signifies dullness. Joyce chose traditional structure to express new ideas.

The second way Joyce expresses meaninglessness in life in *Ulysses* is the choice of the stream of consciousness. "With the interior monologue, Joyce destroys his traditional image of the world" (Eco 41). Since a tradition of an omniscient narrator represents the order of the universe in most cases, *Ulysses* overturns it. "This radical conversion from 'meaning' as content of an expression, to the form of the expression as meaning, is the direct consequence of the refusal and destruction of the traditional world in *Ulysses*" (Eco 37). To illustrate, Bloom, the main character in the novel, pays attention to a woman's body when he goes shopping in the morning: "To catch up and walk behind her if she went slowly, behind her moving hams. Pleasant to see first thing in the morning. Hurry up, damn it. Make hay while the sun shines. She stood outside the shop in sunlight and sauntered lazily to the right" (71). There is not any meaning; nothing substantial is expressed. Analysing a woman's body might suddenly emerge as the most paramount aspect of a man's mind in the middle of his shopping. "By decomposing thought and thus the traditional entity 'mind' into the sum of individual 'thoughts,' the author faces both a crisis in narrative time and a crisis of the personage" (Eco 43). Hence, Joyce's relation to the stream of consciousness lies in the fact that he wants to describe the shattering of a traditional notion of a human being, that is, the creature with the superior logic. The same idea lurks behind the depiction of thinking about tiny topics, such as the process of going to the toilet or watching a dog on the seashore. "What was first inessential becomes the centre of the action" (Eco 39). The novel becomes as it is now through the accumulation of these unimportant material: "After all there's a lot in that vegetarian fine flavour of things from the earth garlic, of course, it stinks Italian organ grinders crisp of onions, mushrooms truffles. Pain to animal too. Pluck and draw fowl" (217). By emphasising the details related to the activities of the body, Joyce wants to subvert the Cartesian dualism that resulted in the destruction of the blissful fusion of body and mind. There are several instances when Bloom concentrates on the parts of his body or the bodies of other people: "Mr Bloom reviewed the nails of his left hand, then those of his right hand. The nails, yes. . . . My nails. I am just looking at them: well pared. . . . What causes that I suppose the skin can't contract quickly enough when the flesh falls off" (115). The appearance of the idea of Cartesian dualism paves the way for the emptiness of life because people started to view existence as based only on mind. Thus, Joyce's stress on bodily activities pinpoints the writer's search for integration. Kiberd underscores this: "He described his character peeing and shitting in order to show that here was a man thoroughly free of abstract pretension or bodily self-hatred. . . . Joyce wanted to afford the body a recognition equal to that given to mind" (xvi). Joyce approaches the emptiness of the world by a different path and creates a picture full of trivial details that do not constitute a substantial entity when they come together.

Along with many other elements of the novel that depict the meaninglessness of existence, there is also a picture of nihilism. Nihilism – the idea of rejecting all kinds of moral and conventional values, according to Nietzsche, – starts with the portrayal of Stephen, one of the protagonists, at the beginning of the novel. For example, the first chapter gives the reader the impression that Stephen makes the people around him believe that he does not have the notion of God as the greatest transcendence. Thus, Mulligan criticises Stephen for his declining his mother's desire to see her son knelt beside her death bed: "You wouldn't kneel down to pray for your mother on her deathbed when

she asked you. Why? Because you have the cursed Jesuit strain in you, only it's injected the wrong way" (8). In the second chapter Stephen declares his desire to be able to escape from the sense of history: "History, Stephen said, is a nightmare from which I am trying to awake" (42). The third chapter embraces Stephen's ideas that can be translated as his attack on philosophy. "Stephen denies the classical world not in its accidental displays but in its very nature as an orderly cosmos univocally defined by the unalterable rules of Aristotelian-Thomistic logic" (Eco 35). So, Stephen has a tendency to reject order that brings everything into a coherent unity. As Eco states, "one might suppose that the essence of the book is the declaration of disorder" (Eco 44).

As a result of this idea of lack of unity, the novel also lacks integration. The relations in the novel are disrupted and shattered and from the beginning of the novel it is palpable. This is what Stephen pronounced after the death of his mother:

- I am not thinking of the offence to my mother.
- Of what, then? Buck Mulligan asked.
- Of the offence to me, Stephen answered. (8)

Stephen tries to show his closeness to his family but he fails because his speech reveals his preoccupation with himself. He cannot even place himself close to the memory of his mother and thus, feels alienated. Bloom, also provides a portrayal of disintegration. Creating a character who is a Jew living in Dublin implies disintegration in two aspects. Firstly, being a Jew itself implies the sense of displacement because of the Jews' persecution. Secondly, writing the novel about Dublin in English implies another layer of displacement because of the tense relationship between England and Ireland in those times. Thus, because of his origin Bloom is psychologically remote from the city. He is also remote from his wife, Molly, because she betrays him. Actually, the conversation between the wife and the husband at the beginning is pregnant with this disintegration because it is cold:

- I am going round the corner. Be back in a minute. And when he had heard his voice say it he added:
  - You don't want anything for breakfast?
- A sleepy soft grunt answered:
- Mn.

No. She did not want anything. (67)

Molly escapes any kind of conversation with Bloom. Additionally, Bloom's loss of his son symbolises not only his disintegration with him but also his disintegration with his future. What is more, the affinity between *Ulysses* and *The Odyssey* in terms of the structure shows that Bloom is Ulysses without a country. As Levine notices, critics are more interested in the novel's preoccupation with disconnection (124) rather than with its close connection with the traditional types of literature. When Bloom is in the pub conversing with the citizen, he reveals his alienation because of his being Jewish: "And I belong to a race too, . . . , that is hated and persecuted. . . . Robbed, . . . Plundered. Insulted. Persecuted. Taking what belongs to us by Right" (432). Apparently, Bloom bears the signs of being hurt by the attitudes towards the Jews and he makes it evident when he talks.

The use of the words and phrases in the novel gives a picture of the chaotic universe and the breaking down of the link between people and their land. The lack of causality between the events in the novel results in lack of order in the words and sentence structure. And this undermines the idea

of a coherent universe because Joyce wants to depict the world through his expressions. For example, Molly's stream of consciousness is manifested through the incessant attack of the language by means of a heap of different words that come together but do not signify any stable meaning: "I was there a squad of them falling over one another and bawling you couldn't hear your ear supposed to be healthy not satisfied till they have us swollen out like elephants or I don't know what supposing I risked having another not off him" (877). Molly's stream of consciousness goes on like this without stopping. The content lacks causality in the traditional sense of the word. Joyce's choice of the sentence structure in Molly's thoughts signifies his belief in the lack of order in everything.

There are two implications that are hidden in the work. Firstly, traditional literature tries to reflect an ordered universe through traditional way of using the language. In other words, there is a proper punctuation, word order, and causality. However, Joyce wants to make it clear that human beings' flow of thoughts is not ordered. Robert Spoo affirms that Joyce's use of language depicts universal disorder: "Joyce's fiery language points to the troubling gap between the historiographic signifier and the historical signified, between word and world" (67). Secondly, traditional way of writing literature presents causality of events. Joyce, on the contrary, if looked at Molly's part, tries to show that there is hardly any visible causality in events. Causality, if it exists in life, exists on the personal level, which is quite alien to the others. Levine suggests that such use of language in Joyce's novel presents the idea of alienation: "One might argue that for Joyce, . . . English was both familiar and foreign, always an acquired speech. This complicated relationship allowed him a special insight into the fact that we are never at home in language, not even in our mother tongue" (128-129). There are instances when Bloom's thoughts encompass the phrases that are seen in the newspapers or in the speeches and thoughts of other people. According to Kiberd, "Joyce here carries his critique of language even further, with the suggestion that not even our interior monologues are our own" (xli).

There are also instances when the communication fails. Bloom's silly and disinterested remarks about the race create a sense of meaning for the others. Bloom and Lyons talk:

- I want to see about that French horse that's running today, Bantam Lyons said.

Where the bugger is it?

He rustled the pleated pages, jerking his chin on his high collar. Barber's itch. Tight collar he'll lose his hair. Better leave him the paper and get shut of him.

- You can keep it, Mr Bloom said.

- Ascot. Gold cup. Wait, Bantam Lyons muttered. Half a mo. Maximum the second.

- I was just going to throw it away, Mr Bloom said.

Bantam Lyons raised his eyes suddenly and leered weakly. (106)

The phrase "throw it away" pronounced by Bloom, invokes the name of a race horse Throwaway. As a result, Lyons thinks that Bloom is actually good at horses. Eventually and surprisingly, Throwaway actually won (422), which, in turn, makes the others think that Bloom would get money from the race (435). Seemingly, people cannot grasp the message coming out from the others or they perceive everything according to their own point of view. In short, Joyce exploits language in this depiction of disorder.

The emptiness of existence in *Confessions of Zeno* by Italo Svevo

Zeno's life taken as a whole can be taken as a miniature of the whole universe and the life that constitutes it. "Svevo equates Zeno's character with 'the nature of all men': his anguished impotence, his mis-spent life, his misdemeanours, delusions and self-deceptions are those we all share" (Gatt-Rutter 313). What Zeno stands for is people's awareness of the fact that life is empty, and, at the same time, their hard efforts to grasp the tiny illusion of meaning. As it can be deduced from Zeno's diary, he starts to understand that life is ugly in his early years. And his father's death reveals it to him: "My father's death, . . . , was a great, genuine catastrophe. Heaven no longer existed, and furthermore, at thirty, I was finished" (32). When he encounters the war, Zeno concludes that the war is always with the human beings: "The war has overtaken me! . . . I had lived, completely calm, in a building whose ground floor was on fire, and I hadn't foreseen that sooner or later the whole building, with me in it, would collapse in flames" (423). Treitel maintains that Zeno comes to perceive life as made of pain and love and that life resembles a disease (243). Zeno sees that evil that inhabits people wants to be a permanent citizen in their personality. This creates a sense of anxiety in Zeno and he wants to return to his childhood. The end of the novel does not bring any optimistic tones: "Present-day life is polluted at the roots. Man has put himself in the place of trees and animals and has polluted the air, has blocked free space. . . . Every square meter will be occupied by a man. Who will cure us of the lack of air and of space? Merely thinking of it, I am suffocated!" (436). As Gatt-Rutter underlines, the time of experiencing everything in the novel is always tense and painful. There is always a sense of emptiness and forlorn existence. There is not even one day of blissful experience. During all this agony Zeno is always alone (127).

The idea of alienation is prevalent in the novel and this adds emphasis to the idea of meaninglessness of life. Zeno's profound philosophical characterisation makes him alienated: "This capacity to develop ideas of his own sets Zeno apart from the swarm of unthinking beings that surround him" (Treitel 241-242). For example, Zeno contemplates his future when his father is desperately ill: "A little later I was in bed, but I couldn't close my eyes. I looked into the future, seeking to discover why and for whom I could continue my efforts at self-improvement. I wept a great deal, but rather for myself than for the hapless man who was rushing around his bedroom without peace" (58). Zeno's portrayal is not a picture of peace in which human beings try to find answers to the posed questions. On the contrary, Zeno creates questions and strengthens the ambiguity around him. Therefore, Treitel suggests analysing Zeno's name, which actually means a foreigner, a stranger in Italian (234).

Zeno is alienated from both his external world and his private world. Firstly, Zeno's physical appearance, his gestures, his health and his speech contribute to his alienation from the people around. For example, nobody believes his stories: "A long time afterwards I learned from Augusta that none of the three girls had believed my stories were true" (83). The Malfentis do not believe Zeno but they go on listening to him because he becomes their entertainment. However, Treitel responds to those critics who find Zeno amusing by stating that Zeno is funny only for those who ignore his inner mind (235). Of course, the girls from Malfenti family cannot recognise that Zeno's inner world is worth paying attention. It is also possible to see that Zeno always tries to change his nature because he should be able to resemble the people around: "When I admire someone, I try at once to resemble him" (63).

Zeno starts to admire his future father-in-law just because he is an epitome of all the people of this mechanical universe. Nevertheless, although Zeno tries to change his nature, it is not possible because it is his characteristic. But still he pretends to be happy everywhere.

As the novel proceeds Zeno comes to the deeper concerns related to the nature of existence and this makes him alienated from himself: "If Zeno's strange appearance and behaviour spell out his sense of alienation at the public level . . . his natural preoccupations underscore not only his sense of estrangement, but they also seem to point to an inner kind of alienation which makes Zeno a stranger to himself" (Treitel 240). Zeno's surname – Cosini – can be translated from Italian as a physically small person and unidentifiable object. The root of the word also means stupid. Treitel outlines Zeno's alienation from himself as follows: "Might there be indications in *La Coscienza di Zeno* to substantiate the fact that the private man stands at odds with the public man? that Zeno is a stranger to Cosini?" (240-241). So, Zeno is not only an alienated person for the society but also for himself because he is an epitome of a modern man who has lost himself in the rapidly developing world of technology and industry.

The protagonist of *Confessions of Zeno* is displayed as a philosopher who strives to find out the depth of life and man. Even his father-in-law notices Zeno's characteristics that differ from the others' personalities. He says: "If I could pass my illness on to you and thus rid myself of it, I would give it to you immediately, even doubled! I have none of those humanitarian fancies of yours!" (67-68) So, Zeno is humanitarian which is the opposite pole of Giovanni Malfenti. Therefore, his existing in an industrial environment creates a lack of connection between him and the others. Zeno is the only man in the novel who is aware of his situation in such a world. "Zeno proves his mettle in not dissociating himself from the hypocritical society of Trieste, in not setting himself above it, but in accepting himself for what he has discovered himself to be: small, insignificant, cosini in a word" (Treitel 244). Zeno starts with alienation and finishes with it since at the end Zeno neither goes on with his psychoanalysis nor stays with his family because of the war.

Zeno's awareness of the emptiness of life forces him to find ways to fix it and add meaning to his life. Firstly, smoking plays a great role in Zeno's life because it depicts his desire to prove his existence. "His inability or unwillingness to free himself from this addiction reflects the neurotic characteristics of his personality, as well as the jumbled, distraught existence of a man in modern times" (Weiss 56). Thus, Svevo's pinpointing smoking as a separate chapter in his novel is not unimportant. "Smoking complements Zeno's personality traits and symbolises the philosophy of 'hopeless hope' that permeates all of Svevo's novels" (Weiss 57). Zeno's lack of strength to give up smoking indicates his desire to see the life going on. He attaches meaning to smoking as it attaches him to life. Thus, giving it up means the loss of this meaning. Smoking and holding a cigarette in his hand makes him prove his physical existence.

Second, Zeno tries to add some stability to his life. Davis says that Zeno's frequent generalisations about women reveal his attempt to stabilise them (49). He envisions some pre-determined standards according to which women live and because of these rules life becomes easier for them: "Women always know what they want. There was no hesitation on the part of Ada, who rejected me, or of Augusta, who accepted me, or of Carla, who let me have my way" (192). Augusta, Zeno's wife is an embodiment of permanence for him. That is why Zeno regards her as a healthy

woman; she is stable as she cannot change her activities. "Every morning I rediscovered in her the same affection and in myself the same gratitude that, if it was not love, still bore a close resemblance to it" (156). As Zeno observes, Augusta becomes happy because of tiny mechanical activities that belong to the physical world, such as wearing a particular dress on a particular hour or her jewellery. Actually Zeno wants to be with her in her safe and stable world: "I understood finally what perfect human health was when I realised that for her the present was a tangible truth within which one could curl up and be warm. I sought admission and I tried to remain there" (157). Zeno's wife becomes a figure to whom he looks as if she is his rationalisation of life. Minghelli correctly notices when he acknowledges Augusta's health as an important element for Zeno's view of life. As Zeno feels the chaos and instability of life he looks for somebody to help him stabilise his life. Therefore, he marries Augusta whose health symbolises order in the universe. Moreover, her "unshakeable faith in the solidity and immobility of things" gives Zeno an impression of stability (57-58). In this way, Augusta is like a divine figure for him because he adores her order and stability. In fact, Zeno's beholding of women as rigid creatures can be called his illusion since he refutes the permanence of them quite often in the novel: "You close your eyes and the woman becomes another, only to become herself again when you leave her" (154). This confirms his idea that life is in flux. So, all Zeno's bidding to stabilise life and its constituents turns to failure.

Third, Zeno's diary is a sign of his desire to record the causality of events in his life. The form of Zeno's diary is an epitome of order or of the desire to have order. There are six parts each with its heading; so, Zeno goes according to the theme and does not want to deviate from it. "The very act of writing is a conscious attempt to organize the events of his life and to impress the account with a sense of continuity in order to assert the reality of his existence in time" (Davis 53). However, Zeno's diary shows that it is difficult to rely on him. It is of great importance to notice Zeno's refutation of his own sentences. Moreover, his playing with words gives the impression that he wants to seem ambiguous: "I had said I respected my wife, but I hadn't yet said I didn't love her. I had said neither that she attracted me nor that she couldn't attract me. At that moment I felt I was being quite sincere; now I know that with those words I was betraying both women and all love, theirs and mine" (203). In relation to this paradox Weiss explains the origin of Zeno's name. He states that Svevo took this name from Zeno of Eleas, whose philosophy was based on the teaching by paradoxes (56-57). Next, Zeno sometimes exaggerates and this makes him lose reliability. What is more, Dr. S., with whom Zeno carries out his psychoanalysis, comes to publish Zeno's diary which is the depiction of the utmost impoliteness.

Moreover, when he tries to display himself as an ill man, he tries to categorise himself in this world of mechanism where everything has got its place. Zeno starts to take notice of the tiny parts and the mechanism of his body: "My yearning for health had driven me to study the human body" (34). Thus, he could objectify it and himself. "Zeno's condition of ill-health is caused by his constant efforts to observe his own actions and thoughts, to conduct his self-analysis. Disease in any form is for Zeno a manifestation of this extreme consciousness of self" (Davis 52). When Zeno starts to think that his leg works mechanically after his meeting his friend Tullio, Zeno begins to limp: "I limped, leaving that cafe, and I went on limping for several days. For me, walking had become hard labor, also slightly painful" (105). So, Zeno, who finds life empty, finds something to deal with. Zeno's travels

from one doctor to another are also an indication of his desire to find meaning in life through creating illnesses.

His desire to stabilise everything is another way to add meaning to his life. Zeno wants to rationalise and stabilise time. Stressing the significance of time of the last cigarette is the indication of this. He also pays great attention to dates: "Ninth day of the ninth month of 1899" (13). However, it is a futile effort since Zeno comes to understand that time is not tangible and it flows like a river which is difficult to fix. The obsession with lying is Zeno's another tendency to stabilise his fluctuating nature. He fabricates many different things in order to display himself worthy of the environment he lives in. Zeno understand his own emptiness and in order to solidify his existence by writing his story and by inserting lies into it, states Freccero in his arguments related to Zeno (5). One of the examples when Zeno lies takes place when he meets his old friend, Tullio. Tullio asks Zeno whether he works or not to which Zeno hesitates to reply with truth: "I lied! I told him I worked in my office, not much, but at least six hours daily, and then the extremely muddled questions inherited from my father and my mother kept me busy for another six hours" (105). So Zeno adds context to his life to seem worthy of attention.

Zeno's characterisation rejects moral values based on religion because Zeno mentally is much far away from the stability that religion offers and imposes. However, in order to fit into this world he wants to dwell upon something that might add some meaning to his existence. Moreover, seeing that other people are engaged with similar activities leads him into such contemplation. For example, after his father's death he starts to think about a higher being to which he can submit his father's soul. Nonetheless, it happens not because of his deep striving to believe in God, but because of his wish to rationalise his life. Religion is only a subject for him to study: "For me religion is merely an ordinary phenomenon, something to be studied" (40). Zeno tries to add meaning to his life by fabricating his faith. Zeno also tries to find other codes of behaviour that can offer him a frame for a meaningful existence. For example, he starts following superstitious manner of behaviour. He crosses his fingers under the table after a bad remark (227).

In conclusion, both works portray a human being who grapples to find meaning in this universe. Indeed, Joyce's Bloom is not as curious about it as Svevo's Zeno. However, what Joyce wanted to underline in his novel is identical with the main idea of Svevo's work: lack of spiritual happiness in the world due to the mechanised way of life. Svevo's novel encompasses similar theme of meaninglessness of existence. Yet, Zeno tries to find meaning in life which makes him alienated from the others. Svevo is accepted as a successful writer who was not ignorant of the individual's suffering because of the 20th century illness – that is mechanisation of a human being. In short, both writers were obsessed with the pictures of people whose life turns to hell just because of the development of industrialisation and technology. These people either try to find meaning behind their suffering or leave themselves to the flow of fate. Both Joyce and Svevo suggest that human beings should be able to notice the demand of fusion of body and soul in this disintegrated universe.

WORKS CITED:

Main sources:

1. Joyce, J. (2000). *Ulysses*. London: Penguin Books.
2. Svevo, I. (2003). *Zeno's Conscience*. Trans. by William Weaver. New York: Vintage International.

Secondary sources:

1. Davis, B. A. (1972). Zeno's Ontological Confessions. *Twentieth Century Literature*, 18.1, 45-56.
2. Eco, U. (1982). Ulysses. *The Aesthetics of Chaosmos: The Middle Ages of James Joyce*. Cambridge: Harvard University Press, 33-60.
3. Freccero, J. (1962). Zeno's Last Cigarette. *Modern Language Notes: Annual Italian Issue*, 77.1, 3-23.
4. Gatt-Rutter, J. (1973). Non-commitment in Italo Svevo. *Journal of European Studies*, 3.2, 10, 123-146.
5. Gatt-Rutter, J. (1988). Resurrection of Italo Svevo and the Death of Ettore Schmitz: 1923 – 1928. *Italo Svevo: A Double Life*. Oxford: Clarendon Press, 311-362.
6. Kiberd, D. (1992). Introduction. *Ulysses*. James Joyce. London: Penguin, ix-lxxxix.
7. Levine, J. (2004). *Ulysses*. *The Cambridge Companion to James Joyce*. Cambridge University Press, 122-148.
8. Machala, S. P. (1978). The Late Svevo and the 'Literaturization' of Life. *Italica: Montale-Svevo*, 55.4, 433-448.
9. Minghelli, G. (1994). In the Shadow of the Mammoth: Narratives of Symbiosis in La Coscienza di Zeno. *Modern Language Notes: Italian Issue*, 109.1, 49-72.
10. Spoo, R. (1994). *James Joyce and the Language of History: Dedalus*. Cary: Oxford University Press.
11. Treitel, R. M. (1971). Zeno Cosini: The Meaning Behind the Name. *Italica*, 48.2, 234-245.
12. Weiss, B. (1987). *Confessions of Zeno*. *Italo Svevo*. Boston: Twayne Publishers, 52-92.

Current Debates on Social Sciences 2

Educational Sciences, linguistic Sciences and Philosophy

